

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

ŽIDOVSKÝ ETNOLEKT ČEŠTINY A JEHO FUNKCE U VYBRANÝCH DĚL
MEZIVÁLEČNÉHO OBDOBÍ

Vedoucí práce: PhDr. Štěpán Balík, Ph.D.

Autor práce: Bc. Lucie Landová

Studijní obor: BOHn

Ročník: 3.

2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 5. května 2024

.....

Lucie Landová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla velmi poděkovat PhDr. Štěpánu Balíkovi, Ph.D., nejen za odborné vedení práce, ale také za vstřícné a lidské chování, trpělivost, ochotu a zajímavé podněty, které vždy vedly k intelektuálnímu obohacení.

Dále bych ráda vyjádřila poděkování svým přátelům, kteří mě podporovali.

V neposlední řadě patří obrovský dík mé rodině, která mi byla oporou v průběhu celého mého, ne úplně krátkého studia. Díky tomu jsem se mohla věnovat své zálibě – literatuře, a mohla vzniknout tato práce.

Anotace

V diplomové práci se zaměřuji na analýzu židovského etnolektu češtiny ve vybraných dílech Karla Poláčka, a to konkrétně v prvních čtyřech dílech jeho pentalogie (*Okresní město*, *Hrdinové táhnou do boje*, *Podzemní město* a *Vyprodáno*) a *Michelup a motocykl*, dále v knihách *Dům bez pána* Egona Hostovského a *Filatelistické povídky* Františka Langera. V případě Poláčkovy tvorby též provádím analýzu dalších jazykových prostředků, které jsou užívány, jako např. přechodníky, výpůjčky či onikání. Vedle primárních zdrojů pracuji s dosavadní sekundární literaturou na toto téma vycházející jak v Čechách, tak v cizině (Bondyová 2003; Balík 2015; Holý 2016; Aptroot, Gruschka 2010; Weinreich 1980 aj.). Předmětem studia je především sběr a rozbor příznakových prvků slovní zásoby ve výše zmíněných beletristických textech. Cílem je definovat funkci těchto etnolektních lexikálních jednotek, tj. zvláště jejich funkci stylistickou.

Klíčová slova

Karel Poláček, Egon Hostovský, František Langer, Okresní město, etnolekt, židovský etnolekt češtiny, stereotypy

Annotation

In my thesis I focus on the analysis of the Jewish Czech in selected works of Karel Poláček, namely in first four works of his pentalogy (*Okresní město*, *Hrdinové táhnou do boje*, *Podzemní město* and *Vyprodáno*.) and *Michelup a motocykl*, as well as in the books *Dům bez pána* by Egon Hostovský and *Filatelistické povídky* by František Langer. In the case of Poláček's work, I also analyse other linguistic devices that are used, such as transgressives, borrowings, or addressing in the third person plural. In addition to primary sources, I work with existing specialised literature on this topic published in the Czech Republic and abroad (Bondyová 2003; Balík 2015; Holý, 2016; Aptroot and Gruschka, 2010; Weinreich, 1980, etc.). The object of this study is mainly the collection and analysis of marked vocabulary elements in the above-mentioned fiction texts. The aim is to define the function of these ethnolectal lexical units, i.e. especially their stylistic function.

Key words

Karel Poláček, Egon Hostovský, František Langer, Okresní město, ethnolect, Jewish Czech, stereotypes

Obsah

Úvod.....	11
1 Etnolekt	14
1.1 Výpůjčky	15
1.1.1 Adaptace výrazů jidiš v češtině	16
1.1.2 Aškenazismy hebrejského původu v češtině	16
1.1.3 Aškenazismy v češtině	17
1.1.4 Aškenázská a ivritová slovní zásoba	18
1.2 Kulturní a jádrové výpůjčky	18
2 Židovské stereotypy	20
2.1 Vnější vs. vnitřní obraz.....	20
2.2 Autostereotyp vs. heterostereotyp	21
3 Židé a jidiš civilizace.....	23
4 Jidiš a židovský etnolekt (češtiny)	26
4.1 Teze o vzniku jazyk jidiš	26
4.2 Vznik a rozšíření jazyka jidiš	27
4.3 Východní a západní jazyková větev – rozšíření jidiš po Evropě.....	28
4.4 Židovský etnolekt	29
4.5 Časové vymezení jidiš	30
4.6 Jidiš a její jazykové komponenty.....	31
4.6.1 Bilingvismus.....	33
4.7 Písmo a písemné památky	33
5 Karel Poláček	35
5.1 Život.....	35
5.2 Dílo	36
6 Jazyk Karla Poláčka	37

6.1	Přechodníky	37
6.2	Onikání	38
6.3	Vojenský slang	38
6.4	Slova cizího původu/výpůjčky	38
7	Židovský etnolekt v dílech Karla Poláčka.....	43
7.1	Slovní zásoba s židovským příznakem v díle <i>Okresní město</i>	44
7.1.1	„PEJZ/PEJZY“	45
7.1.2	„TALMUD“	47
7.1.3	„KAFTAN“	48
7.1.4	„ŠMOK“	49
7.1.5	„BEJLÍK“	50
7.1.6	„SANHEDRIN“	50
7.1.7	„RABÍN“	53
7.2	Slovní zásoba s židovským příznakem v díle <i>Hrdinové táhnou do boje</i>	54
7.2.1	„MACES/Y“	55
7.2.2	„ŠULCHAN ARUCH“	56
7.2.3	„KAFTAN“	56
7.2.4	„SIÓN“	57
7.3	Slovní zásoba s židovským příznakem v díle <i>Podzemní město</i>	59
7.3.1	„SIMCHAT TÓRA“	59
7.3.2	„GAUNER“	60
7.4	Slovní zásoba s židovským příznakem v díle <i>Vyprodáno</i>	61
7.4.1	„TALIS“	61
7.4.1	„SANHEDRIN“	61
7.4.1	„SION“	62
7.4.2	„KAFTAN“	62
7.4.3	„RABÍN“	64

7.4.4	„MOJŽÍŠ“	65
7.4.5	„SYNAGOGA“	65
7.5	Slovní zásoba s židovským příznakem v díle <i>Michelup a motocykl</i>	66
7.5.1	„ŠMOK“	66
7.5.2	„CHANUKOVÝ SVÍCEN“	67
7.5.3	„POGROM“	67
7.5.4	„RABÍN“	68
8	Další autoři užívající židovský etnolekt češtiny	69
8.1	František Langer	69
8.1.1	„ŠNORER“	70
8.1.2	„SYNAGOGA“	71
8.2	Egon Hostovský	72
8.2.1	„BAR MICVE“	73
8.2.2	„HAFTÓRA“	74
8.2.3	„PEJZ/PEJZY“	74
8.2.4	„KAFTAN“	76
8.2.5	„CHANUKA/CHANUKOVÁ MENORA“	76
8.2.6	„JEŠIVA“	77
8.2.7	„PURIM“	78
8.2.8	„TOSAFOT“	78
8.2.9	„GÓLES“	79
8.2.10	„CADIK“	79
8.2.11	„TALES“	80
8.2.12	„ŠÁBES“	80
8.2.13	„MEZUZA“	81
8.2.14	„TEFILIM“	84
8.2.15	„BARCHES“	84

8.2.16	„ŠULCHAN ÁRUCH“	85
8.2.17	„CHALUC“	85
8.2.18	„CHASID“	86
8.2.19	„TALMUD“	87
8.2.20	„LECHÁJIM“	87
8.2.21	„KOIFR“	88
8.2.22	„MELAMED“	88
8.2.23	„ŠNORER“	89
8.2.24	„CHAMR“	89
8.2.25	„DALES“	89
8.2.26	„ŠEMÁ ISROEL“	90
8.2.27	„BÓCHER“	90
8.2.28	„SION“	92
8.2.29	„BALAAMOVA KLETBA“	92
8.2.30	„MARŠÓ A MARŠAL“	93
8.2.31	„CHAJÉ ÓDOM, AVROHOM DANZIG“	93
8.2.32	„MESIÁŠ“	93
8.2.33	„IZRAEL“	94
8.2.34	„RABÍN/RABI“	95
8.2.35	„POGROM“	96
8.2.36	„PALESTINA“	96
8.2.37	„ORTODOXNÍ ŽID“	96
8.2.38	„SYNAGOGA“	97
8.2.39	„HEBREJŠTINA“	97
8.2.40	„GHETTO“	98
	Závěr.....	101
	Zdroje	107

Použitá literatura	107
Internetové zdroje.....	110
Přílohy	116
Rejstřík nalezených výrazů židovského etnolektu či výrazů spjatých s židovstvím.....	118

Úvod

Otázku židovství a témata, která s touto problematikou souvisejí, jsem zpracovávala již ve své bakalářské práci. Ta se ovšem zabývala literární analýzou. Má diplomová práce se zabývá lingvoliterárním rozbořem. Předmět zkoumání je zaměřen na užívání židovského etnolektu v literatuře, a to především ve vybraných textech Karla Poláčka.

Samotnému rozboru a výkladu slov židovského etnolektu předcházelo vyhledání konkrétních výrazů v beletristických textech Karla Poláčka a to – *Michelup a motocykl* a prvních čtyřech dílech pentalogie o okresním městě: *Okresní město*, *Hrdinové táhnou do boje*, *Podzemní město* a *Vyprodáno*. Pátý díl Poláček sice dokončil, avšak zachoval se z něj pouze fragment a s ním již ve své práci nepracuji. Důvodem výběru těchto textů byl fakt, že jiné Poláčkovy texty jako (*Deník z roku 1943*, *Muži v offsidu*, *Židovské anekdoty* a *Korespondence*) již zkoumal Štěpán Balík ve své publikaci *Jidiš v židovském etnolektu a moderní židovská literární identita v Čechách* (2015). Dále jsem jako kontrastní výzkum jevům objevujícím se ve vybraných textech Karla Poláčka zkoumala dílo *Dům bez pána* Egon Hostovského a *Filatelistické povídky* Františka Langera.

Oporou pro výklady jednotlivých výrazů mi byly vedle slovníků *Slovník spisovného jazyka českého* (zkratkou SSJČ) *Příruční slovník jazyka českého* (zkratkou PSJŠ) a *Slovník spisovné češtiny* (zkratkou SSČ) především texty Štěpána Balíka – *Jidiš v židovském etnolektu a moderní židovská literární identita v Čechách*, Ruth Bondyové – *Mezi námi řečeno* nebo Lea Rostena – *Jidiš pro ještě větší radost*, přičemž ani publikace Bondyové ani Rostena nejsou jazykovědnými příručkami sensu stricto, používám je pouze kontextově. Rostenova publikace pracuje s židovským etnolektem americké angličtiny, takže jeho stylizovaná podoba židovského etnolektu nemá nic společného s českým územím. U Bondyové je problematický etymologický výklad výrazů pomocí lexika z moderní hebrejštiny a také zde není explicitně uvedeno, zda se jedná o ukázkou z židovského etnolektu češtiny či němčiny. To lze určit až podle zdroje v seznamu literatury. Ve výkladu nalezených slov začínám ve většině případů slovníkem PSJČ, neboť vznikl v Poláčkově době a je mu tedy ze všech slovníků nejbliže.

Vzhledem k tomu, že v odborných publikacích je především v německém jazyce více informací o jidiš než v češtině, vycházela jsem i z německojazyčné literatury, tj. Aptrootové, Gruschky (2010) či Weinreicha (1980). Tyto zdroje mi umožnily představit samotný vývoj jidiš. Mnoho slov jidiš, stejně tak i způsob jejich výslovnosti, je němčině velmi podobných a laik by se mohl mylně domnívat, že jidiš je německým dialektem. Jak píše Allerhand:

„Jazyková forma je převážně německá, ale duch jazyka je židovský.“ (Allerhand 2002, str. 25)

Z českých autorů jsem čerpala z knih Balíka (2015, 2011) a Krappmann (2013). Jako podklad pro kapitoly o Poláčkovi a jeho jazyku jsem využila knihy především Holého (2016) a Mareše (2023).

V práci nezkoumám etymologický vývoj slov, ani jak tyto výrazy přešly do češtiny, resp. židovského etnolektu češtiny. Pouze rozebírám jejich funkci ve větách. V některých případech však výklad, jak do češtiny slova pronikla, zmiňuji.

V úvodní teoretické části popisují vedle teorií vývoje jidiš a židovské kultury také samotný výraz „etnolekt“, který je pro tuto práci klíčový. Věnuji se také klasifikaci na kulturní a jádrové výpůjčky. Všímám si stereotypních popisů Židů a obrazů, jak jsou Židé popisováni. Rozlišuji heterostereotypní (pohled jiných na Židy) a autostereotypní (pohled Židů na ně samé) pohled a vnější (nošení pejzů...) a vnitřní popis Židů (Židé jako obchodníci, lidé neschopní bojovat...).

Autory – Poláčka, Hostovského, Langer, ze kterých vycházel můj výzkum, jsem dále také stručně představila.

Z výše jmenovaných beletristických děl jsem vypisovala slova, která jsem rozdělila na kulturní a jádrové výpůjčky. Některé výrazy spadají svým zařazením do kulturní či jádrové výpůjčky, zároveň však mohou mít antisemitský příznak. Proto, když jsou zařazeny např. do kulturních výpůjček, vyskytuje se u nich i popis antisemitského příznaku. Dále jsem popisovala stylistickou funkci výrazů v textu. Všímám si zařazení do aškenázské a ivritové slovní zásoby.

Některé výrazy souvisí s židovskou vírou, ale nespádají do židovského etnolektu češtiny, přesto jsem se k nim také vyjádřila, neboť dokreslují celkové vyznění jednotlivých děl. Stejně tak zmiňuji některé příznakové jazykové jevy, které používá Poláček, i když nejsou předmětem zkoumání. Vnímám je však jako neopominutelnou součást Poláčkova jazyka, který je mimořádně pestrý. Další dva autoři Hostovský a Langer doplňují představu o užívání židovského etnolektu češtiny v první polovině 20. let.

U jmen postav se nezabývám onomastickou stránkou, pouze konstatuji možné souvislosti výběru jmen s židovstvím.

Problematickým výrazem zůstává slovo *jidišismus/jidišismy*. Dle Balíka není tento termín vhodný a za vhodnější považuje termín *aškenazismus*. Přímý vliv jidiš na češtinu nebo němčinu je totiž vzhledem k dataci velmi nepravděpodobný, neboť v 19. a 20. století, kdy byly na území Čech dva (víceméně rovnocenné) jazyky, a to čeština a němčina se již jidiš na

tomto území nevyskytoval. (Balík 2021, str. 107–119) Termín *aškenazismus* odkazuje na specifickou výslovnost a lexikum aškenázských Židů. Ve své práci tento pojem přejímám, avšak v případě citovaných autorů ponechávám jimi zvolené pojmenování (např. Krappmann či Balík v dřívějších pracích).

Pokud píši o jidiš, používám ženský rod, stejně jako Balík (Balík 2015) či Šedinová (Šedinová 2005). Ruth Bondyová používá rod střední, který je dle *Internetové jazykové příručky* oficiálním. (Internetová jazyková příručka 2008–2024)

Ve své práci používám adjektivum *jidišový* dle Balíka. (Balík 2015)

Při psaní slova *žid/Žid* rozlišuji, zda se jedná o příslušníky židovské víry (Žid) či židovského národa (podobně jako ve slově křesťan je také malé písmeno). Bondyová používá variantu s velkým písmenem. (Bondyová 2003)

Ve slově Nežid píši velké písmeno dle publikace *Cizí i blízcí*. (Holý 2016)

Ve výrazech *Talmud* a *Tóra* píši velké písmeno, neboť vnímám tyto texty jako jedinečné. Bondyová píše například písmeno malé. U názvů svátků dodržuji z totožných důvodů pravopis s velkým počátečním písmenem.

Ve slovech jako západ, východ píši malé písmeno. Balík např. píše písmeno velké, neboť je vnímá jako kulturní sféry.

Mnoho úryvků se objevuje v této práci víckrát, neboť obsahují více výrazů, které si zaslouží zvláštní pozornost a komentář. Pokaždé je však z úryvku zkoumáno jiné nalezené slovo, interpretace se tedy neopakují. Na začátku kapitol „Slovní zásoba s židovským příznakem“ vždy nejprve zmiňuji výrazy židovského etnolektu češtiny a až následně další slova související s židovstvím, avšak nespádající do etnolektu.

1 Etnolekt

Druh mluvy vlastní určitým národnostním nebo etnickým skupinám. (Nekvapil, Nekula 2017) Je to mluvený jazykový útvar, který má rozkolísanou pravopisnou normu, takže lze najít více způsobů psaní jednoho slova. Příkladem může být tvar *koved* nebo *kovet*. Tato problematika se může objevovat i v rámci idiolektu,¹ Balík udává příklad Poláčkovy korespondence. (Balík 2015, str. 80) Etnolekt v sobě obsahuje prvky jazyka menšinového, velmi často již zaniklého, nepoužívaného. Je výsledkem kontaktu více jazyků. Při jazykovém kontaktu dochází k působení jazyka většiny na jazyk menšiny a opačně. (Nekula 2017b) V současné době lze v českém jazyce za etnolekt považovat romský etnolekt češtiny². (Nekvapil, Nekula 2017)

Vysvětlením pojmu (romský) *etnolekt* (češtiny) se zabývá Bořkovcová a popisuje jej jako jazykovou varietu, kontaktní varietu, „jejíž strukturní specifika jsou způsobena vlivy [...] původních kódů etnolektního řečového společenství.“ (Bořkovcová 2006, str. 9, 46) Dále věnuje teorii k etnolektu celou podkapitolu, kde vychází z Thomasona (2001) a Winforda. (2003) Rozděluje zde jazykové zdroje při osvojování druhého jazyka na tři skupiny.

1. Dochází k přijímání struktury a látky z nabývaného jazyka.
2. Znalost prvního jazyka vlastní určité skupině mluvčích vede k prolínání jazykového materiálu či jazykových struktur do jazyka cílového.
3. Dochází k inovacím v konečné jazykové varietě, které nepocházejí ani z cílové, ani z první řeči. (Bořkovcová 2006, str. 46)

Výslednou podobu etnolektu ovlivňuje způsob akvizice (osvojování) druhého jazyka, který podléhá určitým kritériím:

1. Akvizice může být buď přirozená, když k učení dochází přirozeně např. při komunikaci s rodilými mluvčími cílového jazyka, nebo formální např. přes instituci.
2. Důležitým aspektem je také početnost skupiny, ve které si mluvčí cílový jazyk osvojuje. (Bořkovcová 2006, str. 46–47)

Může docházet k postupnému zániku původního (menšinového) jazyka. Na začátku dominuje jazyk etnolingvní skupiny, který je užíván v rámci např. rodiny a vedle toho existuje jazyk zbylého obyvatelstva. Následuje fáze, kdy mluvčí původního jazyka menšinového

---

¹ Soubor jazykových prostředků sloužících k vyjadřování, který je specifický pro určitého jedince, např. slovní zásoba autora. (Krčmová 2017a)

² Romský etnolekt češtiny zkoumá Máša Bořkovcová ve své studii *Romský etnolekt češtiny* z roku 2006.

přijímají postupně více jazyk druhý. Poslední stadium je naprosté nahrazení mainstreamovým jazykem, přičemž zbytky původního jazyka zůstávají v nabytém jazyce jako *substráty*. (Bořkovicová 2006, str. 48)

Nekula uvádí, že pokud sociálně podřízený jazyk působí na jazyk většiny a může za určitých okolností v jazyce dominantním³ ovlivnit nebo způsobit změny, výsledek tohoto jazykového kontaktu je označován za *substrát*. Toto působení „zezdola“ by mohlo vést i k vytvoření základů pro nový jazyk. V tomto případě lze jak romský etnoлект češtiny v současné době, tak židovský etnoлект češtiny v minulosti, označit za *substrát*. (Nekula 2017b)

Pokud jsou při jazykovém kontaktu jazyky víceméně rovnocenné, žádný z nich nezanikne, není (výrazně) patrna sociální hierarchizace a mohou tedy fungovat stabilně oba na určitém území, je tento výsledek jazykového kontaktu nazýván *adstrát*. Jako příklad *adstrátu* se dá uvést fungování češtiny a němčiny za Rakouska-Uherska. (Nekula 2017a) V dnešním případě české němčiny by se dalo hovořit o *superstrátu*.⁴ Česká němčina v tomto případě byla dříve jazykem dominantním a čeština spíše jazykem lidovým, resp. vernakulárním. (Nekula 2017c)

Lze rozdělovat židovský etnoлект češtiny a židovský etnoлект němčiny. Při rozhodování pomáhá především hláskosloví. V psaném jazyce lze poznat, zda je slovo psané českým, nebo německým pravopisem.

1.1 Výpůjčky

K lexikální výpůjčkám neboli přejímkám dochází na základě jazykového kontaktu dvou nebo více jazyků. Při takovémto kontaktu může být určitý jazykový materiál z jazyka výchozího převeden do jazyka přijímacího. (Nekula 2017e)

Adaptace

Jedná se o jev, při kterém dochází k přímé nebo postupné změně formy a významu přejatého materiálu za účelem přizpůsobení přijímacímu jazyku, např. anglické slovo *sweater* na české *svetr*. (Nekula 2017d)

U přímých přejímek dochází k adaptaci směrem k přijímacímu jazyku. Výjimkou jsou citátová slova, která se nadále pocítují jako slova cizí, nedojde u nich tedy k plné adaptaci.

---

³ Pojem dominantní jazyk označuje to samé jako jazyk většiny, jak v textu uvádím.

⁴ Pojem označuje výsledek jazykového kontaktu, při kterém mocensky dominantní jazyk působí na místní jazyk dnešních obyvatel. Působením prestižního jazyka (z důvodu např. kulturní dominance) „shora“ může v domácím jazyce vést ke změnám, v rámci kterých vznikají výpůjčky z dominantního jazyka. (Nekula 2017c)

Deriváty představují další úroveň adaptace (barva = barvička). Způsob adaptace výpůjček do češtiny se orientuje také dle výchozího jazyka a rozdílů mezi oběma jazyky. (Nekula 2017d)

1.1.1 Adaptace výrazů jidiš v češtině

U slov převzatých z jidiš dochází v češtině k fonetické adaptaci. Pomocí českých přípon jsou vytvářeny nové lexémy např. *chabrus-ák*, *košer-ák*, *epes-ní* a další. Dále se lze setkat s morfologickou a syntaktickou integrací slov z jidiš, příkladem může být výraz *chabrus*⁵, který se spojil se slovesem *být* a předložkou *na*. Toto spojení např. *být chabrus na plíce* získává význam „chabý“, „chronicky nemocný“. U slova *šoufl*⁶ se setkáváme s použitím dativu: *je mi šoufl*, což může odkazovat na českou vazbu *je mi špatně*. (Krappmann 2017)

1.1.2 Aškenazismy hebrejského původu v češtině

Jazykem středoevropských Židů byla jidiš, avšak hebrejšina, která nesloužila ke komunikaci, nýbrž byla jazykem bohoslužebným, ji obohatila o mnoho slov. (Blažek 2017) Hebrejšina byla považována za svatý jazyk⁷ (v jidiš *lešn kojdes*), avšak jidiš byla především jazykem komunikace. (Krappmann 2017; Weiser 2017; YIVO)

Dle Balíka existují dva druhy výpůjček hebrejského původu v českém jazyce:

1. Slova zprostředkována jidiš (Balík 2015, str. 47,80) se dostávala často přes židovskou němčinu do německého či českého argotu⁸ (*dales*), a z něho případně do obecné češtiny⁹ (*košer*, *mešuge*, *šoufl*). V té dochází k posunutí významu: *meloche* vs. *melouch*. Jidišismy se dostaly právě do již zmíněného českého argotu, nářečí nebo nadnářečí, především do obecné češtiny, adstrátovým působením, nikoli jako substrát. V menší míře přešla slova rovnou z jidiš nebo židovské němčiny do českého židovského etnolektu, poté se již hovoří o jidišovém substrátu. Výjimečně se výpůjčky

---

⁵ Původní význam byl „tajné spolčení dražebníků za tím účelem, aby jeden zboží lacino koupil a s druhými se pak rozdělil o zisk“. (Hujer a kol. 1935–1957)

⁶ Původní význam v češtině je „ošumělý“, „ošuntělý“, „sešlý“ (Hujer a kol. 1935–1957)

⁷ V kapitole „Jidiš a její jazykové komponenty“ (4.6) zmiňuji i jiný možný pravopis a odlišnost v chápání tohoto pojmu.

⁸ Specifická lexikální vrstva typická pro sociální skupiny společensky pokleslejší či nežádoucí, škodlivé.

Příslušníci takovéto skupiny se mezi sebou dorozumívají ústně a jejich cílem je, aby lidé, kteří do jejich vrstvy nepaří, nevěděli, o čem mluví. Jde např. o zloděje, narkomany ad. Mnoho výrazů však dnes již zobecnělo a jsou srozumitelné takřka všem. (Hubáček, Krčmová 2017)

⁹ Není jazykem spisovným, avšak ani úzce lokálním nářečím. V dnešní době je vnímán zejména ústním užitím jako jazyk neformální, běžný, spontánní. Východiskem bývá mluva středních Čech a Prahy. (Krčmová 2017b)

vyskytují i ve slangu¹⁰ (*šmok*). (Balík 2015, str. 47–66) Většina slov je popsána ve *Slovníku nespisovné češtiny*. (Hugo, J., (eds), 2009) Dle Bondyové klesla slova zprostředkována jidiš do spodiny (*ganef, pajzl*). (Bondyová 2003 str. 10–11)

2. Přejímky se dostávaly do češtiny především díky jazyku biblických překladů (prostřednictvím latiny či staroslověnštiny z řečtiny, resp. hebrejštiny a aramejštiny. (Balík 2015, str. 47, 80) Jedná se o biblismy např. *amen, balzám, eden, cherubín, jubileum, mamon, satan*, původně i *karban* a názvy ze židovského kulturního okruhu např. *rabín, kabala, maceva, menora, tóra, názvy svátků jako Chanuka, Purim, Sukot* – kulturní výpůjčky. Součástí jsou také vlastní jména a frazeologismy (*moudrý jako Šalamoun*) (Balík 2015, str. 47–66) a dle Bondyové „slova mířící vlivem Kralické bible k nebi“ (*aleluja*). (Bondyová 2003 str. 10–11)

V současné době si málokdo uvědomuje, že některá slova jsou původem z hebrejštiny, např. *balzám, korál, satan, sobota* atd. (Blažek, 2017)

1.1.3 Aškenazismy v češtině

Židovská slova, která se dostala do dialektní němčiny/češtiny, vychází z aškenázské výslovnosti hebrejských výrazů. (Balík 2021, str. 107–119)

1.1.3.1 Etnolektní zásoba (v češtině)

1. většinu tvoří jidišové hebraismy (*koved, mišpoche, tinef*).
2. menší skupinu tvoří jidišové germanismy (*kugl, šnorer*).
3. zřídka jidišové romanismy (→ *lajnovat*)
4. slavismy – bohemismy (→ *bejlik, → nebich*) a polonismy (*bonkes, šmates*)

(Balík 2015, str. 80–84)

Jednotlivé prvky je možné kombinovat, např. slova *bonkes a šmates* využívají slovanského kořene a hebrejské plurálové přípony. Substantivum *šlemazl* je zase kombinací germanismu a hebraismu. Některé romanismy byly pravděpodobně užívány v českém etnolektu jako slova citátová, jde o slovesa s německou příponou (*benšn, oren* či *lejenen* – příbuzné s „lajnovat“). (Balík 2015, str. 80–84)

---

¹⁰ Nespisovná nebo hovorová vrstva národního jazyka, používaná lidmi, které poji stejné pracovní prostředí, nebo stejná oblast zájmů (profesionální slang, studentský slang, rybářský slang, vodácký slang...). (Hubáček, Krémová 2017)

1.1.4 Aškenázská a ivritová slovní zásoba

Hebrejšťina se z hlediska historického vývoje dělí na starou hebrejšťinu, která byla jazykem bible, střední hebrejšťinu, jazyk Mišny¹¹ a novohebrejšťinu. (Nosek 2021d)

Ivrit je označení pro moderní/novou hebrejšťinu a je úřední řečí dnešního státu Izrael. Je založen na biblické hebrejšťině. (Štěpánková 2016) Zároveň je patrný vliv jidiš na moderní hebrejšťinu, který lze dokázat výskytem náslovného „šm“. (Balík 2015, str. 15)

Židovští obrozenci se v 19. století chtěli odklonit od aškenázské výslovnosti, proto hláskosloví ivritu vychází ze sefardské výslovnosti. Stejný jev lze pozorovat u českých Židů před druhou světovou válkou, kdy je patrný jistý odklon od původní jidišové fonetiky a příklon k ivritu a jeho sefardské výslovnosti. (Balík 2015, str. 12)

Aškenázská slovní zásoba souvisí s pojmem aškenazim, který označuje Židy příchozí ze západu Evropy do střední a východní Evropy. (Štěpánková 2011) Podrobněji je toto téma rozebráno v kapitole „Židé, jidiš civilizace“ (3).

Aškenázové si v průběhu let vytvořili vlastní kulturu (jidiškejt) (Balík 2015, str. 41) i literaturu, jejímž jazykem je jidiš, která je složená z prvků střední horní němčiny, hebrejšťiny a dalších jazyků zemí, které Židé obývali. (Nosek 2021c)

Jako příklady rozdílných podob uvádím slova z ivritu jako *Sukot*, *Chanuka*, *Šabat/Sabat*, *dalut*, *golet*, *talit*, *macá/pl. macot* či *menora*. Jidišová podoba, která byla součástí etnolektního pojmenování, etnolektní substrátová jidiš (aškenázský pravopis), užívá tvary *Sukes*, *Chanuke*. *šábes*, *dales*, *goles*, *talis/tales*, *maces/ pl. macesy* či *bejlík*. Mezi aškenázské výrazy východní patří např. *pejz*, *menojre* či *kaftan*. (Balík 2015, str. 47, 76)

1.2 Kulturní a jádrové výpůjčky

Slovní zásoba židovského etnolektu češtiny v sobě zahrnuje jak výpůjčky kulturní (cultural-borrowings), tak jádrové (core-borrowings). Tato klasifikace vychází z dělení lingvistky Myers-Scotton. (Balík 2017, str. 10)

Kulturní výpůjčky se nepřekládají, výraz jako takový se používá nejen v literatuře a je srozumitelný. Mnoho jich je zpopularizovaných v češtině jako např. *košer*, *šábes*, *kaftan* atd. Naproti tomu výpůjčky jádrové jsou dost často pochopitelné jen v rámci určité skupiny, subkultury, do národního jazyka by se často musely přeložit, aby byl jejich význam srozumitelný, např. *bóchr*¹², *kejlif*¹³ atd. (Balík 2015, str. 10, 70)

---

¹¹ soubor převážně právnických tradic a pouček (Nosek 2021e)

¹² „židovský chlapec“ (Balík 2015, str. 89)

¹³ „pes“; „zlý člověk“ (Balík 2015, str. 99)

Jádrové jidišismy, které se staly součástí nespisovné češtiny, rozdělil Balík na následující tematické okruhy:

- a) nelegální obchod či podvodné jednání (*čachrovat, melouch, šábnout se, šmírovat*)
- b) nekvalitní produkt (resp. pokleslý podnik) (*pajzl, póvl, šmé/šmėčko*)
- c) osoba se špatnou pověstí (*balík, gauner, šmok*)
- d) nezáviděníhodná situace (*chucpe, šlamastika*)
- e) nemoc (*chabrus, mešuge, šoufl*) (Balík 2015, str. 82)

2 Židovské stereotypy

Při zobrazování Židů v literatuře se často objevují stereotypní až antisemitské přístupy. Nejprve je třeba vymezit rozdíly mezi druhy stereotypů a charakterizovat jednotlivé stereotypní pohledy.

Stereotyp by se dal popsat jako určitý znak, který zastupuje celkovou charakteristiku konkrétního popisovaného subjektu. Má funkci kategorizační i hodnotící, případně sociálně integrativní. (Vaňková 2017) Často jde o omezený pohled na realitu a tendenci vztahovat konkrétní vlastnosti na určitý subjekt, mnohdy je však nepřesný. (Balík 2011, str. 24) U všech případů je nutné sledovat, kdo (negativní) soud vynáší, neboť se stereotypy mohou překrývat. (Balík 2011, str. 136)

2.1 Vnější vs. vnitřní obraz

Vnitřní obraz popisuje Balík jako stereotypní představu, která je skrytá, tedy vyjádřená implicitně. Uvádí jako příklady slova *košer* (ve smyslu chování má význam „správně“, „v pořádku“) či *mešuge* (ve smyslu „padlý na hlavu“). Častěji se však může čtenář setkat se slovy, jejichž původ není takto jasný, a často nedokáže ani určit, že jsou hebrejského původu. Mezi tyto obrazy spadají také frazeologismy a slovní spojení, příkladem může být spojení „hrát u zdi“, které odkazuje k zdrženlivější povaze a k neriskování. (Kulka 1992, srov. Balík 2011, str. 93–99)

V českém prostředí je zažit vnější stereotyp Žida jako mazaného a úspěšného obchodníka (Balík 2011, str. 101), v některých historických pracích se objevuje představa Žida jako špatného vojáka, špatného zemědělce či člověka nepořádného, méněcenného. (Balík 2011, str. 120–127)

Magdaléna Fottová se ve svém příspěvku *Obrazy východních Židů v českožidovských a česky psaných sionistických časopisech 1910-1925* zabývá mimo jiné také základními typy východožidovských postav. Ty jsou nahlíženy stereotypně a Fottová rozlišuje několik kategorií:

1. CIZINEC: Čeští Židé neměli téměř žádnou zkušenost s východními Židy (především haličskými uprchlíky), proto se v literárních textech tato skutečnost často objevuje v souvislosti s cizinci/exotikou (cizí = východní Židé). Pejzy a kaftany jsou typickým znakem (východoevropských) Židů, jak o tom píší např. O. Guth či Fr. Friedemann.
2. OBCHODNÍK: Čeští autoři (Fr. Polák) ve svých dílech popisují snahy válečných uprchlíků uplatnit obchodnické nadání, často pomocí nemorálních praktik, což vedlo

k nelibosti českých obyvatel. Také jsou zobrazováni jako prodavači kalhot (obchodníci s obnošeným oblečením).

3. OBĚŤ: Již před válkou se objevovaly povídky popisující Židy jako nevinné oběti pogromů. Vedle protizidovských útoků přinášely Židům utrpení také bída a hlad, jak o tom píše např. Fr. Polák či O. Guth.
4. ORTODOXNÍ ŽID: Východožidovské postavy bývají často ortodoxními věřícími. Tato skutečnost je v dílech často problematizována (V. Rakous) či označována za povrchní (Fr. Polák).
5. PROSTÝ ŽID: Žid, který je autentický, a pro něhož jsou důležitější upřímná víra v Boha a univerzální lidské kvality než rituály. Tyto postavy se objevují např. u J. L. Perece.
6. CADIK: Cadik neboli spravedlivý rabín představuje v chasidských příbězích morální autoritu. Dokáže disputovat s Bohem i pochopit lidské slabosti.
7. ANARCHISTA A NIHILISTA: Žid, který ztratí víru, se může stát nihilistou (Perec) či dokonce atentátníkem (R. Huldshiner). (Fottová 2016, str. 147–178)

Prototypickým východním Židem je šnorer – žebrák a příživník. (Fottová 2016, str. 138)

2.2 Autostereotyp vs. heterostereotyp

Autostereotyp je pohled příslušníka určité etnické skupiny sám na sebe a na lidi patřící do stejné skupiny. Je to tedy postoj vůči sobě samým a s tím spojené utváření našeho obrazu námi samými, např. pohled Čechů na Čechy, nebo Židů na Židy. V autostereotypech se zobrazuje vědomí příslušnosti k určité skupině. Jsou to pohledy často idealizované – co je naše, to je správné. (Nešpor 2017)

Heterostereotyp vyjadřuje vědomí odlišnosti od jiných skupin. Jsou většinou předsudečné, kritické a odsuzující bez odůvodnění. (Nešpor 2017) Vypovídá o vlastnostech a kvalitách nejen lidí popisovaných, ale také lidí, kteří popisují. Pro tuto práci je zásadní pohled Nežidů na Židy, ale klasickým příkladem heterostereotypu na českém území by byl pohled Čechů na Romy. Když Čech popisuje Roma, vymezuje se vůči němu tím, že popisované vlastnosti sám nemá. To, co vnímá Čech jako negativní rys na Romech, je protikladem k jeho pozitivním rysům. Co má příslušník romské menšiny, nenáleží příslušníkovi české většiny. Dá se tedy říci, že heterostereotyp více svědčí o lidech, kteří heterostereotyp pronášejí, a tudíž silně odkazuje k autostereotypu. (Balík 2011, str. 20–21)

Heterostereotypní vlastnosti jsou ty, které nám nenáleží a lze z nich tedy dobře vyjmout ty charakteristiky, které naopak máme a víme o nich. Jde o pohled, kdy se zobrazuje opozice našeho a cizího, přičemž cizí složka je negativní. (Balík 2011, str. 21, 24)

3 Židé a jidiš civilizace

Kriwaczek píše o Židech následovně: „Židé, jejichž řečí bylo jidiš, nebyli pouhou náboženskou nebo jazykovou menšinou, ale tvořili jeden z evropských národů, koneckonců mnohem početnějších než jiné – předstihli Bosňany, Chorvaty, Dány, Estonce, Lotyše, Slováky, Slovince a Švýcary, nemluvě o Irech, Skotech a Velšanech. Ba co víc, jejich přínos pro ekonomiku, společenský i myšlenkový vývoj ve střední a východní Evropě dalece přesahoval jejich množství. Jidiš lidé musí být počítáni mezi zakladatelské národy Evropy.“ (Kriwaczek 2010, str. 3)

V literatuře Čechů se Židé a jejich kultura objevovali v různých podobách. Židovská minulost byla romantizována, objevuje se fascinace mystikou pražského židovského města. Židé jsou zobrazováni jako Ahasveři¹⁴, či jako lidé bezohlední, špinaví nebo jako lichváři. Na základě různých pohledů na Židy pro ně bylo těžké vystupovat ve společnosti, často se proto raději stáhli do ústraní nebo se přizpůsobili, aby nevzbuzovali antisemitismus (*rišes*). (Bondyová 2003, str. 14)

Od 12. století rozlišují hebrejské prameny mezi německými Židy – Aschkenasim a francouzskými – Zorfatim (sefardé). (Aptroot Gruschka str. 33)

Předmětem této práce není sledovat různá označení ž/Židů, ale pro přesnost uvádím alespoň stručné popisy.

Aškenázští Židé, jak je psáno výše, jsou Židé, kteří obývali oblasti Aškenaz, někdy nazývaní také jako Židé němečtí (Nosek 2021c). Židé původem z Iberského poloostrova jsou nazývaní Sefardové. Tento název pochází z hebrejského Sfaradim, což bylo hebrejské označení pro Iberský poloostrov (Sfarad). Sefardové se řídí kodexem Šulchan aruch bez dodatků Moše Iserlese. (Nosek 2021b)

Učení aškenázských chasidů se vyznačuje pesimismem, jež je spojován s pogromy během křížových výprav. Je prodchnuto askezí, pokáním a dodržováním halachistických předpisů. Nejvyšším cílem pozemského života je mučednická smrt pro Boha. (Sadek 2021)

CHASIDÉ

Chasidské hnutí, mystické náboženské hnutí východoevropských Židů, se rozvíjelo od 18. stol. a souviselo s dalším vývojem jidiš. (Krappmann 2021)

Denisa G. Goldmannová se ve své části příspěvku nazvané „Chasidismus očima pražských sionistů“ věnuje chasidismu, haskale a sionistům. Pouze stručně shrnuji, že

---

¹⁴ Věčně putující Židé, kteří jsou potrestáni za to, že jeden Žid z Jeruzaléma nemilosrdně odehnal Ježíše, když se opřel o jeho dům při cestě na Golgotu. (Nosek, Papoušek 2021)

chasidé se obraceli k tradicím, mystice a náboženskému prožitku. Chasidský vůdce je cadik. Naproti chasidismu byla haskala/maskilim (židovští osvícenci), která se odklonila od tradic a nepřijímala kulturu východoevropských Židů. Na začátku 20. století začal být chasidismus populární mezi českými sionisty, pro které představoval skutečné židovství. (Goldmannová 2016, str. 200–203)

SIONISTÉ

První sionistické organizace vznikaly na území Čech v 90. letech 19. stol. Podporovaly rovnost jak českého, tak německého jazyka i obou kultur. V Československé republice se poté sionisté stali národnostní menšinou. Měli silnou vizi sebevědomého židovského národa a jeho přesídlení do Země izraelské. (Fottová 2016, str. 145–151)

Čeští sionisté měli vlídnější vztah k východním Židům, neboť oceňovali jejich věrnost náboženství a tradici. Sionisté na začátku 20. stol. vytvořili obraz východního Žida jako Žida prostého, kulturního a nepodléhajícího asimilaci¹⁵. Německý Žid byl naopak představován jako nemorální a bez sebeúcty. (Fottová 2016, str. 141–149)

ZÁPADNÍ A VÝCHODNÍ ŽIDÉ

O západní a východní jazykové větvi píše v kapitole „Východní a západní jazyková větev – rozšíření jidiš po Evropě“ (4.3). Magdaléna Fottová věnovala svou pozornost rozdílům mezi východními a západními Židy ve své kapitole „Obrazy východních Židů v českožidovských a česky psaných sionistických časopisech 1910-1925“. Pro tuto práci je důležité konstatovat, že se během 19. století vyvinuly tyto dva základní typy židovských komunit – západoevropská a východoevropská. (Fottová 2016, str. 136–137)

Západoevropský typ byl zastoupen v českých zemích, Maďarsku, rumunském Valašsku, v severní části Litvy a státech západní Evropy. Židé měli tendenci k asimilaci a přestávali jidiš používat jako jazyk každodenní komunikace. (Fottová 2016, str. 136–137)

Východoevropský typ pocházel z Haliče, centrálního Polska, Lotyšska, Podkarpatské Rusi, Bukoviny, Besarábie, jihu Litvy a do třicátých let byl také v Rusku. Pro východoevropské Židy je příznačný nízký stupeň akulturace¹⁶ a asimilace. (Fottová 2016, str. 136–137)

---

¹⁵ Přijetí národní identity místních obyvatel při zachování židovského vyznání, nebo odvržení židovské identity. (Fottová 2016, str. 136–137)

¹⁶ Přijetí vnějších znaků místní nežidovské komunity. (Fottová 2016, str. 136–137)

Čeští Židé se ztotožňovali více se západním typem, východožidovský svět byl pro ně před první světovou válkou prostředím exotickým a vzdáleným. Haličští Židé přechali do vnitrozemí monarchie a chudší vrstvy cestovaly později v hromadných vlakových transportech. Obyvatelé českých zemí se setkávali právě s těmi chudšími Židy, často zuboženými, a to vedlo k jejich odporu. Někteří východní Židé (Ostjude) žili v chudobě a špíně a mluvili jidiš, nosili kaftany a pejzy, což bylo základem pro jejich stereotypní obraz. (Fottová 2016, str. 136–151)

Jak poznamenává již Bondyová, stereotypní pozitivní obraz východního Žida z minulosti se během války proměnil z romantického hrdiny s tragickým osudem (Bondyová 2003, str. 14) ve vetřelce, jehož chování je nečestné, a zavdává záminku k antisemitskému zacházení. Vzhledem k víře byli židé zobrazováni dvěma způsoby: jako ortodoxní židé (v českožidovských textech je reprezentují haličští uprchlíci), nebo jako naivní zbožní židé. Viz „prostý Žid“ v kapitole „Vnější a vnitřní obraz“ (2.1). (Fottová 2016, str. 177)

Na exotičnost chasidského prostředí poukazuje i Jiří Langer ve své knize *Devět bran*. Sám Langer v letech 1913 a 1914 podnikal cesty do Haliče, o čem svědčí vzpomínka Františka Langerova „Můj bratr Jiří“. Prostředí Podkarpatské Rusi tematizuje Ivan Olbracht (*Země beze jména, Hory a staletí*). (Fottová 2016, str. 147–8)

4 Jidiš a židovský etnolekt (češtiny)

Jidiš je mluvený jazyk užívaný aškenázskými Židy¹⁷ po dobu tisíce let v celé východní a střední Evropě. Sloužil ke každodennímu dorozumívání, náboženským rituálům atd. (Basic Facts About Yiddish 2014) Mluvili s ním Židé od Alsaska (území Francie) po Ural (území Ruska). (Pasikowska-Schnass 2022) Jazykovědci jidiš klasifikují jako západogermánský jazyk příbuzný němčině. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 11) Ve slovníku *Judaismus od A do Z* se nachází pojem jidiškejt, jidiškajt či idiškajt, jež by se dal vykládat jako judaismus v jidiš, jako jazyk Aškenázů a aškenázský model života v celé své šíři. (Newman 1992, str. 68)

4.1 Teze o vzniku jazyk jidiš

Tezí a teorií o vzniku jazyka jidiš je mnoho. Některé názory se liší, avšak cílem této práce není ověřovat a rekonstruovat jeho historii. Vycházím z několika zdrojů a uvádím i určité rozpory, které mezi nimi jsou. Nejznámější tezí však zůstává Weinreichova. Mnoho jazykovědců jeho teze cituje, nebo na jeho výzkumy navazuje. V následujících podkapitole, kde popisují vznik jidiš, vycházím nejen z Weinreicha, ale parafrázuji i jiné jazykovědce, kteří se jím inspirovali či na něj navazují.

Vedle Weinreicha je známa i teorie Paula Wexlera o vzniku jazyka jidiš. Tato teorie je již dnes brána za velmi nepravděpodobnou, avšak vedla k mnoha podnětným diskusím. Dle Wexlera vznikla jidiš z tzv. judeo–srbské variety, kterou měli komunikovat židovští obyvatelé na území dnešního Brandenburska, Mecklenburska či Dolního Saska. Wexler zároveň rozděluje tzv. aškenázskou němčinu užívanou v porýnských oblastech a ranou jidiš, která vznikla jazykovým procesem, při kterém jazyk přijme slovní zásobu druhého jazyka se zachováním své původní syntaktické stavby/gramatiky. (Krappmann 2013, str. 11–19)

Třetí hypotéza zasazuje vznik jidiš do východnějších oblastí (např. Řezno, Norimberk, Rothenburg). Dle Echara Eggerse byla pro vznik jidiš velmi významná role německo-českého bilingvismu. (Krappmann 2013, str. 11–19)

Pro české prostředí je jistě významnou autorkou Ruth Bondyová, která sice není lingvistkou, ale přispěla do výzkumu jidiš svou knihou *Mezi námi řečeno*. V ní se, kromě slovníku etnolektních výrazů s výkladem, vyskytuje také názor na vznik a vývoj jidiš. Dle Bondyové byl jazyk vytvořen ze středověké němčiny, udržela se v něm podstata hebrejská

---

¹⁷ Jako aškenázští Židé jsou označováni ti Židé, jejichž kultura vznikla ve středověkém Německu, a odkud se poté rozšířila. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 11) Název Aškenaz pochází z Bible. „V komentářích slavného komentátora Bible Rašiho v 11. století se německé glosy označují hebrejským termínem „lešon aškenaz“ čili „německý jazyk“ a později se název Aškenaz rozšířil i do oblastí a zemí, kam němečtí Židé přicházeli. Zeměmi Aškenazu se tak staly Čechy, Morava, Litva a Polsko.“ (Mayer 2013)

a aramejská, zůstaly zbytky římské a starofrancouzské slovní zásoby a přibyla slova slovanského původu. Vývoj jazyka, putování a jeho vlivy shrnuje v krátkém odstavci následovně: „V českých zemích nejdříve proudil ze západu na východ, z Německa do Čech, Maďarska, Polska, Litvy a pak, s vlnami uprchlíků před pogromy, vedla cesta východního jidiš zpět do střední Evropy.“ (Bondyová 2003, str. 15)

Kriwaczek se konkrétně k jazyku a kultuře Židů, vyjadřuje více umělecky: „Zrodily se, povznesly a uzrály ve slovanských zemích východní Evropy, v dnešním Bělorusku, Polsku, Rusku a na Ukrajině, v původně slovanském Rakousku, Bavorsku, Sasku a Braniborsku, v silně poslovanštělé Litvě, Rumunsku i v Uhrách, odkud na konci 19. a v prvních desetiletí 20. století putovala pokolení vystěhovalců na Západ za svobodou a lepším hmotným zabezpečením“. (Kriwaczek 2010, str. 3–4)

4.2 Vznik a rozšíření jazyka jidiš

Dle Maxe Weinreicha¹⁸, který navazuje na Bera Borochova¹⁹, je historie jidiš totožná s dějinami aškenázských Židů. Židé dle jeho teorie přišli do porýnských oblastí, ve kterých se mluvilo různými varietami staré němčiny, v 9. století²⁰ z Francie a severní Itálie.²¹ Vznik jidiš tedy předpokládá ze středohornoněmeckých dialektů. (Weinreich 1980, str. 1–4, 178, 188) V povodí středního Rýna převzali slovní zásobu a jazykovou strukturu středohornoněmčiny, kterou si přizpůsobili – pronikly do ní prvky románského jazyka a rabínské hebrejštiny²². (Basic Facts About Yiddish 2014) Hebrejské výrazy v jidiš byly specifické svou aškenázskou výslovností. (Krappmann 2013, str. 11)

V 9. století se židovská komunita v Loteru²³ rozrůstala, v 11. a 12. stol. se začala rozšiřovat na východ, jihovýchod a jih. (Weinreich 1980, str. 2–4) Od 13. století se začala situace Židů v Německu²⁴ zhoršovat. (Weinreich 1980, str. 177) Černá smrt, která se objevila v polovině 14. století, vyvolala další pronásledování Židů. (Allerhand 2002, str. 20) Ti se

---

¹⁸ zakladatel YIVO (Basic Facts About Yiddish 2014)

¹⁹ Ber Borochof (1881–1917) zkoumal jidiš jako svébytný jazyk, vymezoval se vůči germanisticky orientovaným studiím, které dávaly důraz na německou komponentu v jidiš. (Krappmann 2013, str. 11–19)

²⁰ Od 10. stol. existují konkrétní doklady o existenci židovských vesnic. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 32)

²¹ Weinreich zmiňuje části severní Francie (Weinreich 1980, str. 188), avšak našla jsem i tezi, že původ tohoto jazyka najdeme v jižní Francii a severní Itálii, kde Židé mluvili románským jazykem (Pasikowska-Schnass 2022) a lze jeho vznik datovat kolem roku 1000 n. l. (Basic Facts About Yiddish 2014)

²² Jazyk, který si později Židé vytvořili, zachoval fragmenty hebrejštiny a prvky lidové řeči (vernaculars). (Weinreich 1980, str. 2–4)

²³ Loter neboli Aškenáz je Židy nazývaná oblast kolem Rýna a Mosely. (Weinreich 1980, str. 1–3) Aškenáz pochází z pojmenování území středověkého Německa (heb. Aschkénas, jid. Áschkenas). Tento název pochází z Bible. Aschkenas byl počítán k potomkům Noahova/Noemova syna Jafeta. Středověká Francie se tedy nazývala Zorfát a Pyrenejský poloostrov Sefarad. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 33)

²⁴ Heiligen Römischen Reich (území dnešního Německa, Nizozemska, Rakouska, Švýcarska, Čech a Moravy a části dnešní Francie a Itálie). (Weinreich 1980, str. 177)

postupně přesouvali dále na východ, do oblasti dnešního Polska, Litvy, Běloruska, Ukrajiny a na jih do Rumunska, kde byli pod ochranou panovníka. (Pasikowska-Schnass 2022)

Kolem roku 1500 tak žila většina aškenázských Židů v zemích, kde se mluvilo polsky, česky, stejně jako různými formami běloruštiny a ukrajinštiny. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 46)

V 17. století a 18. byly centry nikoli Mohuč²⁵, Řezno, Praha a další, nýbrž Krakov, Lublin nebo Miedzyborz. Postupně se židovské komunity (v 19. a 20. stol.) rozšířily i do Severní a Jižní Ameriky, jižní Afriky, Austrálie a později nově osídlily Palestinu. (Weinreich 1980, str. 1–4)

4.3 Východní a západní jazyková větev – rozšíření jidiš po Evropě

Přesuny židovského obyvatelstva, jak již bylo naznačeno výše, formovaly dvě výrazné jazykové větve: východní a západní. Ty se liší nejen geograficky, ale také svým historickým vývojem. Východní dialekty vznikaly od 12. a 13. stol. migrací Židů na východ, (Krappmann 2013, str. 11–19) kam byli Židé vytlačováni během křížových výprav. (Pasikowska-Schnass 2022)

Rozšířením aškenázské kultury přes velké části Evropy vznikla rozmanitá jazyková a nářeční krajina. Kulturní a demografické centrum (Schwerpunkt) se postupem času přesunulo z původní porýnské oblasti na východ. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 43–47)

Východní a západní jazykovou větev však nelze označovat za odlišné jazyky – jedná se o dvě nářeční skupiny. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 52)

Ve střední a východní Evropě se jidiš rozšiřovala, kdežto v severní a střední Itálii si Aškenázi udrželi jazyk do 16. století (střet s italsky mluvícími Židy vedl k asimilaci). Na západě mohlo obyvatelstvo Aškenázů od 17. stol. především v Nizozemsku získat znovu pevnou pozici. Naproti tomu zůstal počet mluvčích jidiš v severní Evropě zanedbatelný. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 47–48)

Západní větev jidiš zaniká v 19. století, přičemž literární tvorba nevzniká již od 18. stol. (Balík 2015, str. 22) Zůstalo jen málo mluvčích v Alsasku a Švýcarsku. (Pasikowska-Schnass 2022). Do vývoje východní jidiš výrazně zasáhlo vyvraždění poloviny mluvčích této řeči během šoa ve 20. století. (Balík 2015, str. 22–23)

Hlavními nářečními skupinami jsou východní a ve 20. století zaniklá západní. Západní jidiš se mluvilo především v německy mluvících oblastech, východní především v Polsko-

---

²⁵ Spolu s Cáchami, Métami a Wormsem je zde datace židovských osídlení z 9. a 10. stol. (Krappmann 2013, str. 11)

Litauen, Bělorusku a Ukrajině a také na Slovensku. Rozdíly v nářečích jsou na všech jazykových úrovních, pro Aškenáze však nepředstavovaly překážku pro dorozumívání. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 50)

Východní jidiš je výrazněji ovlivněna slovanskými jazyky, západní jidiš byla ovlivněna vysokou/spisovnou němčinou a německými dialekty, (Aptroot, Gruschka 2010, str. 52) avšak slovanská komponenta v dochovaných textech je mizivá. (Krappmann 2017)

4.4 Židovský etnolekt

V různých oblastech, kde Židé žili, se vyskytovaly značné rozdíly v mluvě. Do Podkarpatské Rusi se Židé přestěhovali především z Polska v 18. století a pro mnohé zůstala jidiš rodným jazykem. Slovensko lze považovat za rozdělující bod, přičemž východní část používala jidiš a ta západní meriš-tajč. Bondyová se proto věnuje mluvě Židů na území dnešního Česka koncem 19. a v první polovině 20. stol. Širší oblast by byla jistě problematičtější i vzhledem k odlišným výslovnostem atd. (Bondyová 2003, str. 7–9, 21)

V 18. století se jidiš stala jazykem téměř všech Židů v Evropě, s výjimkou Sefardů (kteří žili hlavně ve středomořských zemích). (Basic Facts About Yiddish 2014)²⁶

V západní Evropě mluvilo jidiš obyvatelstvo aškenázských Židů a maskilim²⁷ (haskala)²⁸ ji vnímali jako překážku k emancipaci. Proto dochází od 18. stol. k jejímu oslabování a nahrazování ji němčinou²⁹. Roku 1781 navíc vydal František Josef II. nařízení, které zakazovalo židovským obyvatelům užívat jidiš v jakémkoli ohledu. (Krappmann 2013, str. 11–19)

Postupné mizení tohoto jazyka pokračuje i během 20. stol. (Balík 2015, str. 22–23) a to nejen v důsledku holokaustu, zvaným v jidiš *khurbn*. (Pasikowska-Schnass 2022) Po druhé světové válce se již nemůže jidiš nadále rozvíjet. (Balík 2015, str. 22–23)

Ve 20. století se vyskytuje na většině území již jen v podobě jidišového substrátu (Balík 2015, str. 22). Vedle jidiš, která je považována za samostatný jazyk, existovala na českém území také tzv. židovská němčina. Ta se však za samostatný jazyk nepovažuje, jedná se o etnolektní útvar (Balík 2015, str. 12). Balík k židovské němčině dodává: „Etnolektní

---

²⁶ Východní jidiš koncem 18. století a v 19. století vzkvétá (Rusko, východní oblasti) po reformách Alexandra II. (byla např. rozvolněná cenzura). (Krappmann 2021)

²⁷ stoupenci židovského osvícenství (Krappmann 2013, str. 11)

Židovští osvícenci se chtěli dostat do společnosti a jidiš byla překážkou. (Krappmann 2021)

²⁸ židovské osvícenství (Krappmann 2013, str. 11)

V 18. stol. židovské osvícenství nahlíželo na jidiš jako na něco, co by se mělo zrušit, ale důvodů, proč byla jidiš nahrazována němčinou, bylo více. (Krappmann 2021)

²⁹ méně často pak češtinou (Krappmann 2017)

židovská němčina ovlivňovala český židovský etnolekt ještě ve 30. letech 20. století, jak dokládají např. jidišovo-německá frazeologická spojení přítomná u Poláčka i u Bondyové. Prostupnost židovské němčiny do židovské češtiny je patrná také na slovesných tvarech vycházejících z německé morfologie (např. *acheln*).“ (Balík 2015, str. 80)

Podle Bondyové byla jidiš³⁰ v Čechách a na Moravě do 2. světové války užívána v reliktové podobě. Nejednalo se o adstrátový vliv východní jidiš židovských sousedů, ale o starší substrát české jidiš – české židovské němčiny neboli židovského etnolektu české němčiny. (Balík 2015, str. 81)

Postupně se židovské komunity (v 19. a 20. stol.) rozšířily i do Severní a Jižní Ameriky, jižní Afriky, Austrálie a později nově osídlily Palestinu. (Weinreich 1980, str. 1–4)

Počet mluvčích jidiš stále klesá, i když např. v Izraeli, Severní a Jižní Americe, ale také v Evropě stále existují komunity, kde se jidiš mluví. Jidiš byla zařazena organizací UNESCO na seznam ohrožených jazyků. Od roku 2021 jsou města Speyer, Worms a Mohuč (nazývaná také Jeruzalém na Rýně) zapsána na Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO jako uznávaná centra židovského života. (Pasikowska-Schnass 2022)

Moderní hebrejšтина převzala výslovnost sefardských Židů, vyhnaných ze Španělska, která se lišila od výslovnosti aškenázských Židů střední a východní Evropy. Po založení státu Izrael a po obnovení československé demokracie v roce 1989 se usadila i výslovnost moderní hebrejštiny. (Bondyová 2003, str. 16)

4.5 Časové vymezení jidiš

Pro časové vymezení jidiš a jejího vývoje se názory různých autorů liší. Krappmann uvádí příklad teorie Max Weinreicha³¹, který vymezuje vývojové etapy jidiš následovně: počátky jazyka jidiš (1000–1250), stará jidiš (1250–1500), střední jidiš (1500–1700) a moderní jidiš od roku 1700. Přesné vymezení pro rozdělení jazyka na východní a západní větve není. (Krappmann 2013, str. 11–19) Na stránkách YIVO se uvádí moderní jidiš od roku 1750. (Basic Facts About Yiddish 2014)

Balík, vycházející z tradiční vývojové teorie Gellerové,³² konkrétní etapy více rozepisuje:

---

³⁰ Nenazývalo by se to tedy již jidiš, ta tu v té době již nebyla. (Balík 2021, str. 107–119)

³¹ V knize Weinreicha je však datování poněkud odlišné. Nejstarší literaturu Weinreich datuje do roku 1250 bez specifikace počátečního roku a moderní jidiš poté od roku 1750. (Weinreich 1980, str. 9)

³² inspirován Weinreichem (Balík 2015, str. 20)

Prajidiš (mezi lety 1000 až 1250): není doložena v žádných písemných památkách. Je pravděpodobné, že u vzniku tohoto jazyka stáli Židé, kteří přišli z oblastí dnešní Francie a Itálie, neboť v řeči jsou patrné románské vlivy. (Balík 2015, str. 20)

Stará jidiš (mezi lety 1250 až 1500): jsou doloženy první písemné doklady jidiš. Postupem času se stává jazykovým útvarem. Dochází k migraci Židů a vzniká rozdíl mezi východní a západní jidiš. (Balík 2015, str. 20-21)

Střední jidiš (mezi lety 1500 až 1700): je již autonomní řečí, ve které vzniká mnoho literárních děl. Významný je vynález knihtisku (kolem roku 1440), díky kterému jsou knihy cenově dostupnější a mohou se tudíž lépe šířit do střední vrstvy. Koncem 18. století je na západě zrušena literární produkce v jidiš (josefínská germanizační nařízení), na východě probíhají koncem 17. století pogromy, jejichž výsledkem je emigrace Židů na západ, avšak na řeč jako takovou to nemá výrazný vliv, nadále se rozvíjí. (Balík 2015 str. 21)

Nová jidiš (mezi lety 1700 až 1925): nadále pokračuje emigrace z východu na západ, nejvíce do německy mluvících zemí a do Nizozemska. V 18. století vzniká hnutí tzv. chasidismus³³. (Balík 2015, str. 21)

4.6 Jidiš a její jazykové komponenty

Jidiš je smíšením několika jazyků³⁴ a spadá k ní mnoho dialektů, takže je přesné začlenění do jazykové skupiny problematické.³⁵ (Krappmann 2013, str. 11) Obsahuje prvky více jazyků: románské, germánské, slovanské³⁶ a hebrejsko-aramejské³⁷. Konkrétně hebrejsko-aramejský adstrátový element je přítomen od počátků formování jidiš a je velmi významný. (Balík 2015, str. 20) Rabínská hebrejsko-aramejská slovní zásoba souvisela

---

³³ Chasidé neboli "Zbožní" usilují o návrat k přirozenému náboženskému životu dle Baal Šem Tova, který tento náboženský směr založil. Chasidští Židé žili do 2. sv. války především na území Ukrajiny a Polska. (Chasidé 2011)

³⁴ Aptroot ji nazývá „Komponentensprache“, (Aptroot, Gruschka 2010, str. 12) Birnbaum zase mluví o „Mischsprache“ (str. 1) a Uriel Weinreich používá termín „fusion language“. (Balík 2015, str. 20)

³⁵ Jazyky, ze kterých vznikla jidiš, hrály důležitou roli v různých historických a kulturních oblastech aškenázských Židů. Jsou to: hebrejšтина, aramejšтина, středohornoněmecké a rané novohornoněmecké dialekty a později i slovanské jazyky (stará čeština, polština, běloruština, ukrajinština a později ruština). V prvních stoletích byly důležité také vlivy románských jazyků (stará francouzština). Dnes lze za vlivný jazyk považovat také angličtinu a moderní hebrejštinu (Iwriht). Tyto jazyky označujeme jako ty, ze kterých do jidiš vstoupily prvky z několika jazykových úrovní (slovní zásoba, slovosled, morfologie, fonetika...) (Aptroot, Gruschka 2010, str. 12)

³⁶ Ve východních zemích na počátku imigrace došlo ke střetnutí Židů s jinými skupinami židovského obyvatelstva, které mluvily slovanským jazykem. Došlo ale k převzetí jidiš a asimilování aškenázskému judaismu. Slovanské hovorové jazyky musely jidiš ovlivnit, ale není pro to dostatečné množství důkazů. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 46)

³⁷ Weinreich se zabývá také počátky hebrejštiny mezi Židy, bere ji jako prvotní jazyk, vedle kterého se později objevila i aramejšтина v důsledku Babylonského vyhánění (exilu) – oba jazyky patří mezi semitské jazyky. (Weinreich 1980, str. 55–56)

s rituály a náboženskými obřady, při kterých byla používána hebrejská písmena. (Pasikowska-Schnass 2022)

Hebrejská komponenta vyskytující se v určitých slovesech vznikala spojením neohebné části hebrejsko-aramejského původu a německých pomocných sloves. K míšení těchto dvou částí (německé a hebrejsko-aramejské) docházelo jak na lexikální, tak na morfologické a syntaktické úrovni. Docházelo k němu i mezi německou a slovanskou komponentou, pravděpodobně v začátcích migrace židovského obyvatelstva na východ. (Krappmann 2013, str. 11–19)

Stejně jako byla jidiš v průběhu let ovlivňována různými jazyky a kulturami, tak i samotná tato řeč ovlivňovala jazyky jiné. Byl to proces vždy obousměrný. Přestože Židé žili v rámci svých komunit, jejich profesní činnost zahrnovala kontakty s místní komunitou a jejími jazyky. Proto se slovní zásoba jidiš obohacovala díky postupným migračním vlnám o prvky polštiny, ukrajinštiny, litevštiny a v poslední době i angličtiny. Lexikální stopy jidiš lze nalézt v němčině, polštině, angličtině a v jazykových oblastech, v nichž Židé žili. (Pasikowska-Schnass 2022)

Jidiš byla oproti hebrejštině a aramejštině hovorovým jazykem mezi Aškenázi. Ve vyučování na tradičních školách zvaných *chádorim* byla jidiš řečí náboženské výuky. Vedle toho byla užívána jako psaná řeč, především pro překlady Bible, zbožné spisy, korespondenci nebo zábavnou (lehčí) literaturu. Aškenázští učenci striktně nerozlišovali mezi hebrejštinou a aramejštinou a označovali je za *Loschn-kójdesch* (svatá řeč). I když mohlo občas docházet k překrývání jidiš a *Loschn-kójdesch*, postavení samotné jidiš zůstávalo podřadné. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 13–14)

Tradiční hebrejštinu Weinreich datuje od roku 800 do roku 1750, kdy měla dvě hlavní verze: sefardskou a aškenázskou (Weinreich 1980, str. 247)

Problematické však zůstává pojmenování této řeči. Lze se setkat s názvy jako: *západní jidiš*, *Judendeutsch*, *pemiš-tajč*³⁸, *tajč-meriš*, (Bondyová 2003, str. 7–9) zároveň byla jidiš mnohokrát zaměňována s názvy jako *Loshn-ashkenaz* nebo *Zhargon*. V anglickém úzu se přibližně v polovině 19. století ujal název Yiddish, který se později usadil i ve Spojených státech. (Basic Facts About Yiddish 2014)

V souvislosti s jidiš se hovoří také o *židovské němčině*. Tento pojem vznikl z označení *jidiš-tajč* a jsou jím většinou označovány západní variety jidiš, které je však třeba odlišovat od židovského etnolektu němčiny. (Krappmann 2017) Dle Besta, kterého cituje

---

³⁸ Lze se setkat i s pravopisem *Taytsh* (Basic Facts About Yiddish 2014)

Allerhand, jsou výrazy jako *žargon* či *židovská němčina*, spíše hanlivým označením pro ve východní Evropě plně vyvinutý jazyk, kterým je jidiš. (Allerhand 2002, str. 29)

4.6.1 Bilingvismus

Neboť byli Aškenázští Židé vždy menšinou v nežidovském prostředí, museli ovládat jak jazyk své komunity, tak i jazyk většiny (externí bilingvismus/multilingvismus). V určitých případech se jednalo i o více jak dva jazyky (např. Čechy – čeština s němčina, Alsasko – francouzština a němčina). (Weinreich 1980, str. 247)

Když vznikala jidiš, byl vnitřní bilingvismus zaveden již ve vztahu hebrejštiny-aramejština. Pro Židy v Palestině existovala dokonce trojjazyčnost, neboť významným prvkem byla také řečtina, která se do Palestiny dostala po vládě Alexandra Velikého (4. stol.) a řecké vlivy se udržely ještě dlouho poté. (Weinreich 1980, str. 59)

Aptroot upřesňuje, že jazyky vnitřní vícejazyčnosti/mnohojazyčnosti byla na jedné straně hebrejštiny a aramejštiny, popřípadě smíšené formy obou jazyků a na druhé straně jidiš. *Loschn-kójdesch* představovala tradiční spisovnou (Hochsprache) řeč vnitřního bilingvismus (*Zweitsprachigkeit*) podobně jako pro křesťany latina. Byla to řeč Bible, Talmudu a ostatních náboženských spisů. Psaly se v ní také rabínské dokumenty a dopisy, ale i soukromé korespondence. Znalost tohoto jazyka byla známkou židovské vzdělanosti. Ústní užívání je doloženo jen výjimečně. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 13–14)

Řeči vnější mnohojazyčnosti se měnily v průběhu staletí. Jazykový kontakt s Nežidy probíhal převážně ústně. V předmoderním Německu žili také Židé, kteří jako spisovný a sakrální jazyk používali latinu. V zemích východní Evropy byla vícejazyčnost větší. Pro tuto oblast byly nejdůležitější formy polštiny, běloruštiny a ukrajinštiny. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 14)

4.7 Písmo a písemné památky

Pro písemnou realizaci se používá hebrejská abeceda.³⁹ (Krappmann 2013, str. 11) Hebrejská písmena se píše zprava doleva. Aškenázští Židé brali písmo jako součást vzdělání, jako součást kultury. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 29)

Vzhledem k tomu, že v době vzniku jidiš bylo mnoho Židů gramotných, dochovaly se s výjimkou nejstaršího období literární památky z každé etapy. (Basic Facts About Yiddish 2014) Aptroot, stejně jako Weinreich, zmiňuje, že nejstarší dochovanou větou je požehnání

---

³⁹ Hebrejštiny byla jazykem židovským, symbolem nekřesťanství, latina byla v hebrejských pramenech pojmenována i jako „the language of impurity“ – nečistý jazyk. (Weinreich 1980, str. 185, 187)

v modlitební knížce z roku 1272.⁴⁰ Není však nejstarší dochovanou památkou jazyka jidiš, tou by byly poznámky a překlady vpisované do Bible (Aptroot, Gruschka 2010, str. 29), glosy neboli slova v hebrejských rukopisech, nebo vepsaná osobní jména. (Weinreich 1980, str. 6) V nejstarší dochované jidiš větě z roku 1272 lze vysledovat hebrejsko-aramejské komponenty jako nedílnou součást jidiš. (Aptroot, Gruschka 2010, str. 37)

Během 19. stol. vznikají první vědecky pojatá díla o jidiš a také se ve východní Evropě rozvíjí literatura ve východních varietách jidiš. (Krappmann 2013, str. 11–19)

---

⁴⁰ Krappmann zmiňuje, že písemné památky v tomto jazyce jsou doloženy od 14. stol. (Krappmann 2013, str. 11) Na czechency najdeme: „První písemné památky pochází z 11. stol., jedná se o glosy v komentářích Rašiho.“ (Krappmann 2017)

5 Karel Poláček

5.1 Život

Autor mnoha prozaických i publicistických děl se narodil 22. 3. 1892 v Rychnově nad Kněžnou. Po smrti matky vyrůstal jen s otcem, čtyřmi bratry a později i s otcovou druhou ženou. Inspirací pro jeho budoucí psaní se stalo prostředí, ve kterém vyrůstal, konkrétně maloměsto s židovskými obyvateli. (Strohsová 1985, str. 993–997)

Ve svých 20 letech přesídlil do Prahy, kde začal mimo jiné studovat práva. V roce 1920 mu byly otištěny první příspěvky a začala jeho spolupráce s bratry Čapky. Přispíval do různých časopisů a novin např. do Lidových novin a později se stal jejich redaktorem. Z důvodu perzekuce osob židovského původu musel během okupace Lidové noviny opustit a mohl publikovat jen pod pseudonymy. (Strohsová 1985, str. 993–997)

V červenci roku 1943 odjel dobrovolně kvůli své přítelkyni Doře Vaňákové, která byla povolána do transportu, do Terezína a o rok později s ní byl opět dobrovolně transportován do Osvětimi. (Šustová, 2018) V oficiální odborné literatuře se uvádí jako datum úmrtí 19. 10. 1944. O úmrtí Poláčka se však vedou spory. (Karel Poláček 2014)

Podle Tydlitáta se v Kněžskorychnovském průvodci stanovuje datum úmrtí na leden 1945⁴¹. Jan Tydlitát ve svém referátu dále tvrdí:

„Na podzim 1993 mi dr. Kárný potvrdil, že z transportu Es, kterým odjel do Terezína 19. 10. 1944 také Karel Poláček a jeho přítelkyně JUDr. Dora Vaňová, bylo po příjezdu do Osvětimi II-Birkenau dne 20. října 1944 173 mužů a 169 žen vyčleněno a převedeno do tábora [...] Podle výpovědi paní Baumöhllové přijel Poláček do koncentračního tábora Hinderburg spolu s dalšími 50 muži z Osvětimi v druhé polovině října 1944. ... Před postupující východní frontou byl 19. 1. 1945 Hinderburg evakuován a všichni vězni se pěšky vydali do konc. tábora Gleiwitz II, kam dorazili asi na tři dny. Odtud byli v otevřených vagoněch dopraveni přes Ostravu a Lipník nad Bečvou okolo 25. 1. 1945 do mužského koncentračního tábora Dora na sever od Buchenwaldu. Podle Kláry Baumöhllové⁴² dojel Karel Poláček s ostatními muži až sem. Zda dojel živ, nebo jak dlouho ještě žil v Doře, zatím nevíme.“ (Tydlitát, 1995, str. 5–8)

---

⁴¹ V Rychnovském deníku píše historik Krám, že dle Baumöhllové přežil Poláček transport do Hindenburgu a po pochodu do tábora v Gleiwitz tam byl 21. 1. 1945 popraven. (Krám, 2014)

⁴² Ve studii u Tydlitáta se jednou jméno objevuje s „h“ a poté bez něj (Bauhöhllová vs. Baumöhllová). Na základě stránky holocaust.cz jsem dohledala jméno Baumöhllová, a proto ho uvádím pouze v této podobě.

5.2 Dílo

Poláček psal humoristická díla, hojně využíval karikatury a parodie. Jeho díla se soustřeďují na okolní/maloměstský svět a člověka, velmi často židovského obchodníka, v něm i s jeho každodenními peripetemi. Mezi jeho novinářské příspěvky patří soudničky, fejetony, sloupky či články. (Strohsová 1985, str. 993–997)

K jeho dílům patří např. *Muži v ofsajdu* (1931), *Hlavní přelíčení* (1932), *Židovské anekdoty* (1933) nebo jeho pentalogie, která byla sice dokončena, avšak z pátého dílu se dochoval pouze fragment. Tvoří ji *Okresní město* (1936), *Hrdinové táhnou do boje* (1936), *Podzemní město* (1937) a *Vyprodáno* (1939). Z knih pro děti jsou nejznámější knihy *Bylo nás pět* z roku 1943, a *Edudant a Francimor* z roku 1933. Po jeho smrti byly vydány další jeho knihy, např. *Povídky pana Kočkodana* (1957), *Ze soudní síně* (1956) či *Se žlutou hvězdou* (1959). (Strohsová 1985, str. 993–997)

6 Jazyk Karla Poláčka

Karel Poláček má svůj specifický jazyk – idiolekt – který se liší dílo od díla. Užívá i různých nářečních jevů, díky kterým vykresluje postavy autenticky a dokáže tak docílit komického efektu. V *Okresním městě* se různá nářečí také vyskytují, ale nebyla předmětem zkoumání. Severovýchodočeské nářečí se zde naopak nevyskytuje, to lze nalézt např. v jeho knize *Bylo nás pět (prauda)*. (Poláček 1979, str. 8).

A. Flemrová a E. Gilk se v rozhovoru na Radiu Vltava shodují na tom, že Karel Poláček dokáže bravurně převést své pozorovatelské schopnosti do textu a pracuje často s frazeologií, aby docílil určité komičnosti. Ironie se vyskytuje i v cyklu o okresním městě, které je dle Gilka neprávem opomíjené. (Pancíř 2023)

V mnou zkoumaných dílech používá autor spisovný jazyk v promluvách vypravěče, do jazyka postav pronikají často nářeční jevy, především v jeho pentalogii, které přispívají k autentičnosti jednotlivých postav a znázorňují střetávání lidí z různých koutů země ve válce, slova cizího původu nebo dnes již méně frekventované přechodníky. Zároveň hojně užívá dnes již příliš nevyužívané koncovky „ti“ v infinitivech, Jako příklady uvádím: „Ovšem, napomíná se kmet, nesmíme zavrhovati podle řečí lidských.“ (Poláček 1994b, str. 119) či „Hmyz na jeho těle se teplem probudil a počal se hemžiti.“ (Poláček 1994c, str. 41) Lze najít i slovoslednou inverzi: „Patrně rozjímá, že někdo přijde k výdělku lehce, zatímco on musí se štvátí s obchody, které kromě hubeného zisku mu vynášejí denně trest uvázání.“ (Poláček 1994c, str. 43)

V podkapitolách níže pouze stručně rozebírám další jazykové jevy, které Poláček užíval. Ty sice nejsou předmětem této práce, ovšem přibližují znaky dobového jazyka psaného (přechodníky) i mluveného (onikání).

6.1 Přechodníky

Jevem, který se u Poláčka v pentalogii hojně vyskytuje, je přechodník. Jedná se o neurčitý tvar slovesa, jenž konstruuje slovesnou větu a slouží k její kondenzaci. Přechodníková věta obsahuje rys času a vyjadřuje slovesný rod. Rozlišují se dva druhy: přechodník přítomný (-e/-ě, -íc, -íce / -a, -ouc, -ouce) a přechodník minulý (-0, -ši, -še / -v, -vši, -vše). (Karlík 2017)

„Vyvolali studujícího Štědrého, plukovník vyňal párátko z úst, zadíval se naň podezíravě a tázal se ho na zaměstnání. *Uslyšev* odpověď, sraštil hrozivě obočí a zaskřípal hrozivě: ‚Was? Vielleicht der verfluchte Philosoph?‘“ (Poláček 1994c, str. 184)

„Potom přišel nadporučík Král, vyholený a *rozšiřuje* zápach kolínské vody. Jeho obličej byl nadutý a oči se dívaly zle, podezřavě.“ (Poláček 1994c, str. 57) Dále například tvary: snímaje, podupávající či promluviv. (Poláček 1994c, str. 39, 88, 93)

6.2 Onikání

Onikání se u Poláčka vyskytuje mezi postavami, které si nejsou svým postavením rovny. Především lze tento jazykový jev pozorovat u Maštalíře s Jaroslavem. Oba jsou v rámci válečného zařazení stejné pozice, avšak co se týká konkrétního vztahu mezi nimi, je Jaroslav pánem a Maštalíř sluhou. Maštalíř si tuto pozici sám zvolil a podržení plně přijímá. V rozhovoru s Jaroslavem používá onikání, aby naznačil svou ochotu Jaroslavovi sloužit a zároveň mu tím i dává najevo, že si ho váží.

„Ještě jednou jich pěkně vítám. Posaděj se u mne.“ (Poláček 1994c, str. 144) V tomto úryvku oslovuje Maštalíř Jaroslava Štědrého v lazaretu – Maštalíř je postřelen a nejmladší syn obchodníka Štědrého ho přišel pozdravit. Jejich vzájemný vztah je vlídný, Maštalíř se na frontě o Štědrého (desátníka) staral, zaujmul pozici ochránáře a sluhy. Štědrý mluví na Maštalíře přímo, v jeho promluvách jsou tedy slovesa ve 2. os. j. č.

Přikládám další dva úryvky: „Měl jsem cigaretku. Dostal jsem ji od velebníčka, když tady byl. Nacpal jsem si ji do fajfky. Škoda. Kdyby byli, pane kaprál, přišli včera, tak ji mohli mít. Jim by přišla k chuti...“ (Poláček 1994c, str. 147)

„Pane desátníku, vidějí tam to světlo?“...“Jenom jdou, nejsou hloupý.“
(Poláček 1994c, str. 90) Úryvky ilustrují Maštalířův ochránářský přístup.

6.3 Vojenský slang

V Podzemním městě se vyskytují slova *fasovat*, *dekunk*, *mašírovat*, *mináž*, *šikovatel*. (Poláček 1994c)

6.4 Slova cizího původu/výpůjčky

Mareš se ve své knize zabývá zkoumáním cizích slov mimo jiné v Poláčkově pentalogii (z pátého dílu je znám jen omezený počet stran, ačkoli byl údajně dokončen). Díky přítomnosti slov cizího původu lze sledovat jejich polaritu s českým jazykem. Mareš uvádí četné úryvky z německých vět, které Poláček v díle použil a kterých je oproti ostatním cizím větám v díle nejvíce. (Mareš 2003, str. 115–120)

Výskyt cizojazyčných prvků v knize lze vnímat jako odlišení od prostoru, který je postavám známý. Český jazyk představuje atribut tohoto našeho – známého – světa, který je uzavřený vůči změnám. Cizí výrazy (především z němčiny, francouzštiny, polštiny atd.)

slouží k vykreslení světa pro postavy neznámého. Právě protože je jim cizí, na něj velmi často nahlíží jako na svět nepřátelský. Lze se však setkat se dvěma protichůdnými reakcemi postav. Buď pro ně zůstane nepochopitelný, nebo v nich vzbuzuje zájem. (Mareš 2003, str. 115–116)

V prvním díle se vícejazyčnost výrazně neprojevuje, objevuje se zde jen několik německých frází. V druhém díle *Hrdinové táhnou do boje*, vyprávějším o válce, německých vět přibýlo, a to nejen v projevech vojáků a nadřízených, ale také ve slovní zásobě postav, např. učitele Krále.

Král je zde již generálem⁴³ a říká: „Ich danke ihnen, meine Herren. Jetzt werde ich die Defilierung aufnehmen.“⁴⁴ (Poláček 1994b, str. 26) Obchodník Štědrý cituje německého císaře: „Německý císař pravil: Jetzt werden wir sie dreschen.“⁴⁵ (Poláček 1994b, str. 12).

Tento nárůst německých výrazů se projevuje výrazněji v druhém a třetím díle. Ve *Vyprodáno* se velká část děje odehrává mimo válečné území, proto německé výrazy ustupují do pozadí. Důvodem, proč Poláček němčinu do pentalogie zahrnuje, je pravděpodobně válka, která zasáhla do osudů obyvatel maloměsta. V předválečné době spolu lidé v okresním městě mluvili především česky, kdežto ve válečných podmínkách se dorozumivacím jazykem stala právě němčina. Může na ní být i demonstrován vztah vojáků k válce samotné, jež se postupně stává samozřejmou součástí života. Čím více si vojáci zvykají na válku, tím více k nim přilne i německá řeč. Pro ostatní obyvatele, kteří válkou neprošli, však zůstává němčina něčím cizím, a vojáci sami se poté stávají ostatním neznámí.

Němčina se objevuje nejen v řeči vojáků, ve 3. díle spolu vojáci mluví výhradně již česky, nýbrž především v řeči nadporučíků a nadřízených, kteří německy většinou nadávají, nebo rozkazují. Německá řeč je nejvýrazněji v *Pozemním městem* jazykem urážek a nenávisti a zároveň jakéhosi utvrzení v nadřazené pozici. I čeští obyvatelé, ukázkovým příkladem je bývalý učitel Král, kterým stouplo v rámci armády sebevědomí, mluví a vykřikují německy.

Postava učitele Krále je obecně z hlediska vývoje nejen psychologického, ale také řečového, velmi zajímavá. Král je velmi rád v roli nadřízeného a dokazuje si svou převahu řečí v němčině: „Potom přišel nadporučík Král, vyholený a rozšiřuje zápach kolínské vody. Jeho obličej byl nadutý a oči se dívaly zle, podezíravě. Zastavil se na levém křídle a ze zpěněných úst se draly divoké nadávky. „„Nein! Nein!“ vriskal, „unmöglich! Das ist... wirklich...eine...Frechheit, Feldweibel! O, die Schweine...!““⁴⁶ (Poláček 1994c, str. 57)

---

⁴³ Ve druhém díle je generálem, ale ve třetím je nadporučíkem. Znamená to tedy, že jeho vyšší hodnost generála mu byla snížena. (Hodnosti, 2024)

⁴⁴ Překlad: „Děkuji vám, pánové. Teď se ujmu průvodu.“

⁴⁵ Překlad: „Teď jim namlátíme.“

⁴⁶ „„Ne! Ne!“ vriskal, „nemožno! To je ... opravdu...drzost, generále! O, prasata...!““

Nadřazenost a převaha jsou patrné i v následující ukázce: „Nadporučík rozjímal: – Celý tento úsek podléhá mé moci. Řeknu slovo, a všichni poskakují jako opice: Třesou se přede mnou. Mají plné kalhoty, když se na ně jenom podívám. Ó, já to s nimi umím. Já jsem váš pán a vy jste luza. Ich bin der Oberleutnant Král!⁴⁷“ (Poláček 1994c, str. 84)

U učitele Krále je příznačně ilustrována touha po moci a vůle ovládat toho stále více, když už člověk moc získá. Toto omámení mocí ovlivní i člověka, jako je učitel. Nedokáže se jí bránit a dost možná už ani nechce, jeho pozice je mu příjemná. Skrze němčinu lze pozorovat, jak nejen chováním, ale především jazykem, dokáže člověk získat respekt, vynutit si úctu, ale také nahnat strach, který mu později přinese poslušnost druhých.

V *Podzemním městě* je v následující citované části patrné, že poblouzněný nadporučík Král na chvíli zapomene na svou pozici, když spatří Jaroslava a na chvíli se zapovídá, přestane mluvit německy a mluví česky. Čeština je v tomto směru jazykem „starého světa“, doby bez války, kdy si lidé navzájem nedávali rozkazy a měli mezi sebou přátelské vztahy. Jeho promluvy nejsou v tomto momentě nijak sebevědomé, Král si patrně uvědomuje, že sestoupil ze své nadřazené pozice a chová se jako před válkou. Když mu však tato skutečnost plně dojde, rychle rozhovor utne. Je to v situaci, kdy vojáci mají rozkaz kopat do zmrzlé země, takže jsou otrávení, a velitelé jsou vyspalí a čilí. Král:

„Byl sám se sebou spokojen. Líbily se mu dvě hvězdy, které zdobily jeho límec, jeho bajonet, obtočený důstojnickým štrápcem, vyznamenání na hrudi a vysoké, vrzající botky. Chtělo se mu oslovit vojáky nějakým žertovným, povzbuzujícím slovem, ale nic ho nenapadlo. Uviděl desátníka Štědrého, který se také chopil lopaty, aby se pohybem zahřál. Při pohledu na známou tvář probudil se v důstojníkově hrudi bledý, dávno zasunutý cit. Zjihla duše ztuhlá ctižádostí, zaschlá ve službě vojenské. Snad uzřel přelud zámecké brány, zastíněné dřívěšalovým keřem; obraz okresního města s bachratými domy a pokojnými komíny, z nichž vyvěrají chocholy modrého dýmu. Uviděl mladé, chechtavé dívky a znovu se kořil. Marii, dceři kloboučnickově, blouznil s myslí náruživou, odříkával verše a bouřil po hospodách. [...] Podával desátníkovi otevřené pouzdro s cigaretami. ‚E...zakouřit libo...?‘ [...] ‚Co je nového...e...jak se vede...?‘ [...] Vyšlo krvavé slunce nad obzor a zalilo světlem širou krajinu. Nadporučík se podíval na hodinky a zavelel: ‚Feldwebel – Vergatterung! Einrücken!‘“ (Poláček 1994c, str. 99–100)

---

⁴⁷ „Já jsem ten nadporučík Král!“

Jak se německá řeč, především rozkazy a povely, zaryla do duší vojáků, je příznačně ilustrováno v knize *Vyprodáno* na agentu Rabochovi, který si přál jít do války, a když se z ní vrátí, komunikuje s manželkou prostřednictvím vojenských rozkazů (Mareš 2003, str. 115–120): „Abtreten, umazaná civilko!“⁴⁸ (Poláček 1994d, str. 31) V tomto případě jde pravděpodobně o ukázání traumatu, které si válečný vysloužilce z války donesl.

Někteří nevzdělaní vojáci pouze německá hesla přijímají a různě je komolí. Užitím cizojazyčných frází je demonstrováno potlačení identity a individuality postavy v rámci armády. Zároveň je díky nim, především prostřednictvím nápisů, zvýrazněn rozdíl mezi českým a německým (rakouským) prostorem a rozlišnými identitami. Nápis v němčině pojmenovávají ironicky zákopy či kryty, což vyvolává dojem opravdového města (podzemní město). Objevují se již staré a zašlé ruské nápisy, které připomínají minulost. (Mareš 2003, str. 115–120)

Za podrobnější rozbor stojí slovo „ÁNŠTAND/ANŠTAND“, které použila Bondyová ve svém židovském slovníku na str. 26. Slovo však nepatří do židovského etnolektu češtiny, původem je z němčiny. Dá se přeložit jako „vážnost“, „slušnost“, ale také jako „pochybnost“, námitka“. (Bondyová, 2003, str. 26)

PSJČ obsahuje k výrazu 4 karty, z nichž jedna uvádí ve vojenském slangu význam „dělat nepříjemnost“. (Hujer a kol. 1935–1957)

„Jdi od toho, ty vole!‘ osopil se na něho. „,Takového ňumu jsem neviděl. Jak jsem tě to učil? Koukej! Kam se to díváš? Deká se natáhne, aby to nedělalo faldy – heled’! Kam to čumíš? Takhle se to nikdy nenaučíš a budeš samý *anštant*. Ajnc, cvaj! Už je to, to jsou nějaká kouzla!““ (Poláček 1994b, str. 206)

Výňatek výše představuje rozhovor učitele Herzána (Franty) s nejmladším synem obchodníka Štědrého – Jaroslavem Štědrým, který je jednoročním dobrovolníkem na frontě a není zvyklý na samostatnost. Význam výrazu *anštant* by tedy zde byl „pochybnost“, „nejistota“ nebo by i odpovídal význam „dělání nepříjemnosti ostatním“.

Podruhé se výraz objeví na str. 249 v rozhovoru Maštalíře a Jaroslava Štědrého. Vojáček Maštalíř sloužil Jaroslavovu bratru Kamilovi a od této chvíle se stará o svobodníka. „,Jak to vypadáte, pane frajbilik,‘ vrčel, ,takhle vás nemůžu pustit. Kdyby vás uviděl pan féla Wagenknecht, byl by *anštant*. Křičel by: Ty faldy! Adjustýrunk! Vždyť ho znáte...‘ Od té chvíle se od svobodníka Štědrého nehnul.“ (Poláček 1994b, str. 249) Zde už je význam jednoznačně „mít nepříjemnosti“.

---

⁴⁸ Překlad: „Odchod, umazaná civilko.“

Slova německého původu psána česky

Vedle německých slov psaných německým pravopisem se v díle vyskytují i slova německého původu psána českým pravopisem. Jako příklad uvádím slova *nemlich* a *fertik*, se kterými se lze setkat ve více dílech pentalogie či *muteře*, které se vyskytuje pouze v posledním díle. (Poláček 1994d str. 86)

Vedle němčiny se objevují i výrazy z francouzštiny, která je symbolem nepřátel. Příkladem je paní Rabochová, jež francouzštinu výborně ovládá a byla zvyklá ji používat spontánně, ale ve válečné době jí konverzace v tomto jazyce chybí. Např. při nákupu pohlednic proto mluví francouzsky, nebo v díle *Vyprodáno* uzavře své vyprávění o absurdním chování svého muže větou : „Quelle bêtise!“⁴⁹ (Poláček 1994d, str. 30) Dále je užívána polština a ruština (typické pro východní frontu – *dužo, kartušky, gutovat, herbata*), (Mareš 2003, str. 115–120), maďarština, kterou Poláček užil pro demonstrování multietnicity v rakousko-uherské armádě (*bagančata* nebo *honvéd*, což je označení pro maďarského vojáka) či angličtina: *havelok*. (Holub, Lyer 1982, str. 188, 195)

Ve třetím díle se objeví i latinský výraz *juris utriusque studiosus*⁵⁰. Ten pronese v lazaretu MUDr. Jansa ke Štědrému, studentovi práv. (Poláček 1994 c, str. 148) Ve čtvrtém díle se poté vyskytne ve vyprávění profesora obchodníkovi Štědrému spojení *inter arma silent Musae*⁵¹. (Poláček 1994d, str. 35)

---

⁴⁹ Překlad: „Jaký nesmysl!“

⁵⁰ student na doktora práv

⁵¹ Překlad: „Mezi zbraněmi mlčí múzy.“

7 Židovský etnolect v dílech Karla Poláčka

Židovský etnolect češtiny se vyskytuje v mnoha Poláčkově dílech, např. *Povídky pana Kočkodana* (1922), *Kouzelná šunka* (1925), *Pásky na vousy* (1925), *Povídky izraelského vyznání* (1926), *Bez místa* (1928) či *Muži v offsidu* (1931). (Holý 2016a, str. 307) Při editování jeho sebraných spisů narazili editoři na problém, který spočíval v neschopnosti výkladu a neznalosti pravopisu výrazů. Kvůli nezájmu o výzkum jidiš v Čechách nevycházely žádné odborné publikace, o něž by se dalo při úpravě díla Karla Poláčka opřít. To vedlo editory k tomu, že se obrátili prostřednictvím výzvy v časopise *Roš chodeš* na rodilé mluvčí, aby pomohli při shromáždění a popisu židovských výrazů. Na základě této iniciativy vznikla později kniha Ruth Bondyové *Mezi námi řečeno* (2003). (Balík 2015, str. 18)

Ke knize *Mezi námi řečeno* je nutné dodat několik poznámek. Kniha Ruth Bondyové, jak je psáno hned v úvodu knihy, vznikla mimo jiné díky Mileně Masákové, redaktorce Nakladatelství Franze Kafky, na jejíž popud vyšla roku 2002 výzva pamětníkům, aby sepsali židovské výrazy, na které si pamatují z předválečných let. Ti přispěli 120 výrazy, jež vytvořily základ pro knihu *Mezi námi řečeno*. Mnoho slov bylo doplněno především z děl Vojtěcha Rakouse, Norberta Frýda a Karla Poláčka, od něhož jsou v tomto ohledu významná nejen literární díla, ale také dopisy a válečný deník. Výrazné množství slov nebylo srozumitelných a bylo nutné je čtenářům vysvětlit. Bondyová přiložila také židovské výrazy Karla Čapka, Haška, Seiferta, Wericha a dalších. (Bondyová 2003, str. 5–7, 21–22)

Stále však existují chybné výklady Poláčkových výrazů v knihách. (Balík 2015, str. 18) V dalších jeho textech a korespondenci užívá jidiš výrazy častěji a ve větším množství než v pentalogii. Jak bylo již zkoumáno Balíkem, jeho díla jako *Židovské anekdoty*, *Hráči*, *Muži v offsidu*, *Deník z roku 1943* obsahují výrazy: *beštem*⁵², *chosen*⁵³, *šófl*⁵⁴, *grajle*⁵⁵, *šmok*⁵⁶, *rošekůl*⁵⁷, *chamr*⁵⁸, *šmús*⁵⁹, *untám*⁶⁰, *chucpe*⁶¹ či *ganef*⁶². Zároveň si spisovatel také hraje s aškenázskou příponou – les (*Hustoles*). O tyto jevy je série knih, začínající dílem *Okresní město*, ochuzena. V díle *Bylo nás pět* se jidišismy vůbec nevyskytují, (Balík 2015, str. 64–70) důvodem je pravděpodobně válečná doba a bezpečnostní důvody.

⁵² naříkání, reptání (Balík 2015, str. 88)

⁵³ ženich (Balík 2015, str. 95)

⁵⁴ cítit se špatně (Balík 2015, str. 118)

⁵⁵ hrůzostrašné zprávy, horor (Balík 2015, str. 94)

⁵⁶ blbec (Balík 2015, str. 117)

⁵⁷ představený židovské obce (Balík 2015, str. 111)

⁵⁸ vůl hanlivě (Balík 2015, str. 95)

⁵⁹ nesmysl, prázdné řeči (Balík 2015, str. 117)

⁶⁰ nešika (Balík 2015, str. 119)

⁶¹ troufalost, drzost (Balík 2015, str. 97)

⁶² zloděj, podvodník (Balík 2015, str. 93)

V Poláčkových literárních dílech plní etnolektní aškenazismy příznakovou funkci. Balík uvádí příklad v *Židovských anekdotách*, kde použité výrazy napomáhají stereotypizaci postav. Poláček používá i jádrové výpůjčky, u kterých chybí vysvětlení. (Balík 2015, str. 83–84) Lze uvažovat nad tím, ke komu svá díla a svou slovní zásobu směřoval. Je možné, že nepředpokládal širší publikum, pouze čtenáře, kteří se v židovské problematice orientují, a proto slova židovského etnolektu češtiny nevysvětloval a blíže nepopisoval. Na druhou stranu je možné, že si pouze neuvědomil nesrozumitelnost určitých výrazů pro nežidovské čtenáře a použil židovský lexém.

Poláčkův jazyk je spisovný, i když určité pravopisné jevy byly v kritickém vydání upraveny, a právě díky užívání slov cizího původu, nebo v případě němčiny přímo vět a delších odstavců, dochází k oživení a tyto prvky plní určitou příznakovou funkci. Balík uvádí v případě *Židovských anekdot* příklady na výrazech *šnorer*⁶³ a *šámes*⁶⁴. Ty dle něj souvisejí se stereotypizací postav. V *Mužích v offsidu* dochází skrze jidiš ke komickým situacím. (Balík 2015, str. 69–72) U Poláčkovy vyprávění lze pozorovat i popis oblíbené aktivity Židů – karban. „Z kouta, kde seděli čtyři **karbaníci**, se ozvalo: „Tak, páni, pro mě poslední kolo. Málo platný, musím ráno na vlak!““ (Poláček 1994a, str. 21) SSIČ uvádí, že slovo je původem z hebrejštiny a má význam „náruživé hraní karet“. (Havránek a kol. 2011)

7.1 Slovní zásoba s židovským příznakem v díle *Okresní město*

První díl pentalogie představuje život obyvatel na okresním městě, především rodinu Štědrých – obchodníka Štědrého, jeho ženy a tři synů: Kamila, Viktora a nejmladšího Jaroslava. Odehrává se během jednoho roku a končí atentátem v Sarajevu. (Holý 2016a, str. 293)

V Poláčkově pentalogii se mnoho slov původem z jidiš nevyskytuje. Tvrdí to již Jiří Holý ve své kapitole „Podoby Židů a antisemitismu v Poláčkově cyklu o okresním městě“. (Holý 2016a, str. 293-315) Jména ani příjmení postav nejsou hebrejského původu, vyskytují se zde jména původu slovanského a latinského, konkrétně: Jaroslav, Viktor, Kamil. Jediná dvě příjmení, která by mohla být židovského původu, jsou Šabata, které mohlo vzniknout ze Sabat, a Weinstein⁶⁵. Židovskému původu Weinsteinových by napovídalo i postavení této rodiny – jde o rodinu úspěšných obchodníků. „Obchodník četl: „Její rodiče vzali přes mě informaci, a když se dověděli, že mám ty nejlepší reference, dali svůj souhlas. Ostatní ústně. Co je doma nového? Doufám, že moje psaní Vás zastihne v nejlepším zdraví, což je i u mne

⁶³ žebrák (Balík 2015, str. 117)

⁶⁴ sluha v synagoze, asistent rabína (Balík 2015, str. 114)

⁶⁵ Na webu holocaust.cz je uvedeno mnoho židovských obětí s tímto příjmením.

ten pád.‘ K dopisu bylo připsáno ženským písmem: ‚Ač neznáma, zasílám Vám tímto srdečný pozdrav a těším se na shledání. Vaše Klári Weinsteinová.‘‘ (Poláček 1994a, str. 165) Nositelé tohoto příjmení však nejsou v dílech konkrétněji představováni. Čtenář se dozví pouze to, že jde o rodinu obchodníků a dcera Klára se provdala za nejstaršího syna Kamila z rodiny Štědrých. Dle střídmych popisů však lze usuzovat, že rodina je slušná a Klára je dobře vedená.

Některé etnolektní výrazy se však v jednotlivých dílech objevují.

KULTURNÍ VÝPUJČKY

7.1.1 „PEJZ/PEJZY“

PSJČ

Příruční slovník jazyka českého podává ke slovu *pejz* (též *pejs*) následující význam: ‚je to dlouhá kudrna polských Židů visící na skrání u ucha‘. To je doloženo ukázkami např. u Medka z roku 1929: ‚Viděli jsme židy s dlouhými *pejzy* před dveřmi malých krámků, ...‘ nebo u Haška roku 1920: ‚Probudili také žida v krčmě, který si počal rváti *pejzy*...‘ (Hujer a kol. 1935–1957)

Bondyová popisuje *pejzy* následovně: ‚vlasy nad skráními, které si ortodoxní⁶⁶ Židé v souladu s biblickým příkazem nestříhají‘. (Bondyová 2003, str. 119)

SSJČ

Dle *Slovníku spisovného jazyka českého* je význam tohoto slova totožný s výkladem v PSJČ, jediným rozdílem je upřesnění, které poukazuje na to, že tyto dlouhé kudrny nosili původně ortodoxní židé. Jedná se o aškenázský hebraismus z východní jidiš. U Čapka–Choda uvádí slovník také podobu *pajes* a jako zdobnělinu *pajzik* (vyskytující se u Olbrachta) či *pejzíček*. (Havránek a kol. 2011)

SSČ

Slovník se shoduje i svým dodatkem s ortodoxními židy jak se SSJČ, tak s ASCS. (Internetová jazyková příručka 2008–2024)

---

⁶⁶ Vysvětleno v kapitole ‚Ortodoxní žid‘ (8.2.37).

Pro zajímavost je pro slovo *pejzy* uveden také výklad z knihy *Jidiš pro ještě větší radost* od Rostena, který ale pojednává o etnolekt USA, proto pro další výklady slov budu používat jiné zdroje. Rosten používá tvar židovského etnolektu americké angličtiny *pejes* a vysvětluje ho takto: „vlasý splývající po tvářích podél uší; lokýnky (prstence) vlasů“, dále:

„[...] dlouhé, nezastrížené prstence vlasů kolem uší, jaké nosí velmi ortodoxní Židé. Jejich zvyk nestříhat si prstence vlasů kolem uší a nosit plnovous vychází z příkázání v Třetí knize Mojžišově... Pejzy vyvolávaly v některých oblastech s nežidovským obyvatelstvem neurvalou zášť, v carském Rusku byly jednu dobu zakázány zákonem. Zda nosit, nebo ustříhnout si pejzy, bývalo zejména v době, kdy byl možný odchod z ghettá, závažným problémem. Ustříhnout si pejzy se pak stalo znamením odvrácení se od ortodoxních dogmat a vůle asimilovat se s okolním světem.“ V případě Rostena se jedná o židovský etnolekt americké angličtiny a vysvětluje původ z hebrejského *pea*, pl. *peot* ve významu „vlasý splývající po tvářích podél uší; lokýnky“. (Rosten, 2004, str. 258)

Slovo se vyskytuje v promluvě židovského obchodníka Štědrého k synovi a je mu ponechán jeho význam „vlasý nad skráněmi“. Je tím vizuálně vyobrazena židovská příslušnost, kterou není radno vystavovat. „V cizině ať si dělají po svém,“ vrčí, „my si tu víme rady...“ Nelíbil se mu úšklebek mladého muže a zabouřil: „A ty *pejzy* musejí dolů! Hned se půjde k holičům! Abych to nemusel dvakrát říkat...“ (Poláček 1994a, str. 11)

Z kontextu vyplývá, že obchodník Štědrý je asimilovaným Židem, a proto se mu nelíbí, že si jeho syn, který přijel na návštěvu ze studií v Olomouci, nechal narůst *pejzy*. V okresním městě to mezi obyvateli vzbuzuje rozruch, a proto je nakonec Kamil nucen skráně ostříhat. Sám je však toho názoru, že obyvatelé města jsou staromódní a nerozumí současnému světu. Stejný postoj jako k *pejzům* má Kamilův otec i k cylindru⁶⁷.

Poláček sice tento výraz používá v souvislosti s židovstvím, neboť je to právě syn židovského obchodníka, který si *pejzy* nechal narůst, nelze v tomto případě ovšem mluvit o symbolu ortodoxního židovství, neboť rodina obchodníka Štědrého je rodina asimilovaných Židů. *Pejzy* jsou zde také symbolem odlišení se, zviditelnění se.

---

⁶⁷ Balík ve své knize uvádí pojem *šábesdekl*. Etnicky může být jak *cylindr*, tak i *jarmulka*. (Balík 2015, str. 113)

Slovo *pejz* ve smyslu odlišení se se u Poláčka v *Okresním městě* vyskytuje vícekrát, konkrétně ještě na stranách 10⁶⁸a 168⁶⁹.

Na straně 108 se objevuje heterostereotypní popis Žida. Pro antisemitu Peciána jsou *pejzy* stejně jako další rysy Židů něčím odpudivým a něčím, co v něm probouzí hněv a nenávisť. „Výstředně samolibný člověk promítl svoje osobní strasti do vesmíru. Tam v nesmírné dálce viděl svého úhlavního nepřítele, sedícího na věčné planetě. Poznává ho, poznal by ho mezi milionem zlých duchů. Vidí jeho tvář s příšernou přesností. Skrčený, s odstávajícíma ušima, zelených očí a zarostlé tváře; *pejzatý*, s pitvornou čepičkou na hlavě a vyznání židovského.“ (Poláček 1994a, str. 108)

7.1.2 „TALMUD“

Výraz *Talmud* úzce souvisí s pojmem Tóra. V *Judaismus od A do Z* je pojem *Talmud* zmíněn samostatně a poté ještě jako *Talmud Tóra*. Překlad výrazu *Talmud* je „učení, studium“. Studium *Talmudu* obsahuje interpretaci Tóry a existuje k němu mnoho komentářů, přičemž nejznámějším je komentář Rašiho, který podal výklad také k Tóře. (Newman 1992, str. 221–222)

PSJČ

V *Příručním slovníku* lze najít výklad jako: „náboženská sbírka právních a mravních zákonů židovských, výkladů věroučných a předpisů obřadních“. (Hujer a kol. 1935–1957)

Bondyová uvádí hebrejský výraz *Talmud* jako „učení“, „studium“. Jiný výklad je „ústní tóra“, „korpus židovského zákona a tradic, který doprovází věřícího Žida od dětství do hrobu“. Přidává, stejně jako slovník *Judaismus od A do Z* výklad spojení *Talmud Tóra*, což je „základní náboženská škola, často se nacházející v synagoze“. (Bondyová 2003, str. 148)

SSJČ

Nachází se zde stejný výklad jako v PSJČ, dodán je původ z hebrejštiny. (Havránek a kol. 2011)

---

⁶⁸ „U nás v Olomouci...‘ chce namítnout syn. ‚Ani slovo! Hned půjdeš k Sedmidubskému, ať ti to sundá. S *pejzama* tě nechci vidět. Už jsem řekl!““ (Poláček 1994a, str. 10) Rozmluva obchodníka Štědrého se synem (příručím) Kamilem.

⁶⁹ „Opět se zadíval na fotografii a shledal, že příručího tvář zdobí licousy jako dláta. ‚Vidiš! Vidiš!‘ vyváděl, ‚dal si narůst *pejzy*, ačkoli jsem mu to zakázal. Přijde mně domů na krk, já to vím, já to vím...““ (Poláček 1994a, str. 168) Opět obchodník Štědrý v reakci na fotografii syna Kamila.

Postava Peciána je zde opět ve své antisemitské roli. Na každý svůj protižidovský názor je schopen najít důkaz v *Talmudu*. Jedná se o příznačný antisemitismus v praxi, kdy obraz Židů je zahalen negativní pověstí, Židé jsou stavěni do pozice nenávistných obyvatel města, jež chtějí zničit křesťanský svět a vše dostat pod vládu Izraele. V tomto případě slouží *Talmud* jako prostředek nenávistných výstupů Peciána. Pecián se snaží citovat *Talmud* a mění interpretaci: „*Talmud* praví: Všechny národy země a co je na ní, patří Izraeli. Kdo se postaví proti židovské světovládě, má být zahluzen. Lékárník přikývl a dodal, že hlavním programem židovské světovlády je prznit křesťanské dívky. I pro toto tvrzení našel Pecián doklady v *Talmudu*, který poučuje Židy: Hřešiti je dovoleno, ale činně to potajmu.“ (Poláček 1994a, str. 53)

I v následující ukázce je Pecián přesvědčen o zločinech Židů, domnívá se, že jeho úsudky jsou „výsledky vědeckého bádání“ a jakékoli přátelské vztahy je schopen navázat pouze s lidmi, o kterých je přesvědčen, že nejsou zapleteni do spiklenectví kolem *Talmudu*. „Pan Pecián připustil, že se nemíní dotknout pana Wachtla. On jenom se drží výsledků vědeckého bádání a rád věří, že zasilatel nemá s *Talmudem* nic společného a neúčastní se zločinných rejdů mezinárodního židovstva.“ (Poláček 1994a, str. 111) Julius Wachtl je postava, která má židovské předky, ale zřekl se svého původu, a na předchozích stranách dochází k jeho konfrontaci s Peciánem. „„Ať nám řekne pan Wachtl‘, skuhral, ‚kolik dal Masarykovi za to, aby hájil žhida Hilsnera, který zavraždil křesťanské děvče? Tenkrát se sbíralo po žhidovských domech, já to vím dobře...““ (Poláček 1994a, str. 107–108)

7.1.3 „KAFTAN“

PSJČ

Kaftan je „dlouhý svrchní kabát některých národů orientálních, obvyklý též u Židů, zvláště východních“. *Příruční slovník* zmiňuje, že *kaftan* nosí také Turci. (Hujer a kol. 1935–1957)

Bondyová ke slovu uvádí, že je to „dlouhý, černý, často sametový svrchní plášť, který nosí ortodoxní židé, hlavně chasidé“. Původ slova je turecký. (Bondyová 2003, str. 74)

SSJČ

Slovo původem z perštiny s významem „orientální dlouhý volný plášť“. (Havránek a kol. 2011)

Slovo se řadí k výpůjčkám kulturním. V *Okresním městě* se vyskytuje pouze jednou a má antisemitské zabarvení. Čtenář sleduje, co se děje v myšlenkách antisemity Peciána. Popis lidí, kteří nosí *kaftany*, je negativní, výrazy jako „mátohy“ jasně demonstrují jeho nenávistný vztah k Židům, stejně jako popisy jejich obydlí. „Měl mnoho knih, které odhalovaly plány mezinárodního židovského spiknutí. Tváře se mu nadýmaly a opět splaskovaly. Kolem něho rejdivy pitvorné mátohy, oděné v *kaftany*, zarostlé a potměšilé obličej. Obývaly tajná sklepení, žily v podzemí jako stonožky pod kamenem; bleskurychle se pohybovaly, čenichajíce na všechny strany, vždy náchylné k úkladům proti křesťanstvu.“ (Poláček 1994a, str. 53)

JÁDROVÉ VÝPŮJČKY

7.1.4 „ŠMOK“

PSJČ

Slovo *šmok* má negativní konotace, označuje zaprodaného novináře bez vlastního přesvědčení. (Hujer a kol. 1935–1957)

Dle Bondyové označovalo toto slovo v určité době různé skutečnosti: senzacechtivého novináře, snoba nebo pitomce. (Bondyová 2003, str. 139, 140)

SSJČ

Slovo je původu německého, označuje prodejného novináře. (Havránek a kol. 2011)

Balík ve své knize cituje Poláčkovu dílo *Muži v offsidu*, kde se tento výraz vyskytuje vícekrát. Čtenář se opět ocitá v obchodním prostředí, stejně jako v *Okresním městě*. (Balík 2015) „V krámě je plno lidí a vy si tu sedíte. Tak moc nepovídejte a pojd'te, já to nemám rád!“ „Jakej vy jste *šmok*, pane šéf, to se nenajde! Nejprve mně oznámí, že na moje služby nereflktuje a že mě propouští k všeobecný spokojenosti, a najednou si udělá, proč prej nejsem v obchodě.“ (Poláček 1996, str. 96)

Výraz *šmok* se objevuje během jedné situace u Štědrých doma, kde otec čte dopis od syna Kamila, který se stal obchodním vedoucím firmy Weissbarth a synové, a píše, že jeho pohled na řízení obchodu se pozměnil. To se otci evidentně nelíbí, neboť on stále setrvává

ve svých zastaralých metodách a výrazem *šmok* se snaží konkurenci shodit. Slovo má negativní konotaci ve smyslu blbec nebo člověk, který je pro peníze ochoten měnit stará pravidla.

„V našem městě je ustavičný ruch a život, zejména milý tatínek by vyvaloval oči, kdyby spatřil zdejší obchody. Poznal by, že obchod nelze vést jako za starodávna, svět kvapí mílovými kroky kupředu a milý tatínek by se uvolil ve svém obchodě zavést dalekosáhlé reformy...‘– ‚Dalekosáhlé...‘– zavrčel obchodník, – ‚*šmok!* Podivín! Já ta slova nemám rád! Se mnou s ničím dalekosáhlým nepočítej. Já to přivedl dost daleko. Uvidím, kam to přivedeš ty.“ (Poláček 1994a, str. 159–160)

7.1.5 „BEJLÍK“

PSJČ

Příruční slovník poskytuje výklad slova pomocí jedné karty, na které se píše: „Husí maso z prsíček jemně usekáme.“ (Hujer a kol. 1935–1957)

Bondyová výraz vysvětluje následovně: „husí prsa“. (Bondyová 2003, str. 32)

„Na dvoře se prudce rozkřikla husa. Služka ji stiskla mezi kolena a cpala jí do krku šišky. Příručí mlaská: – ‚Já rád husí *bejlík*. S česnekem a pepřem. A mastné zelí k tomu, hodně mastné zelí...“ (Poláček 1994a, str. 127)

Příručí je nejstarší syn obchodníka Štědrého, Kamil. Poláček používá český pravopis tohoto výrazu, neboť další možnou variantou je slovo s krátkým „i“: *bejlik*. Slovo spadá do jádrové slovní zásoby, takže jeho užití řadí mluvčího k židovské skupině. I když je rodina asimilovaná, je zřejmé, že slova židovského etnolektu češtiny jsou jí známá.

ANTISEMITSKÉ

7.1.6 „SANHEDRIN“

Název je odvozen od řeckého *sunedrion*, což znamená „rada“. Dle talmudských učenců byl *Sanhedrin* ten, který odsoudí člověka k smrti. (Newman 1992, str. 28, 166–167)

PSJČ

Dle *Příručního slovníku* označuje slovo *sanhedrin* „svého času nejvyššího židovského radu“. (Hujer a kol. 1935–1957)

SSJČ

Výklad dle SSJČ je trochu jiný, namísto jedné osoby, jak popisuje PSJČ, je zde uveden „nábožensko-filozofický sbor učenců a rabínů“, to znamená skupina lidí, ne jednotlivců. Slovo je původem z hebrejštiny/řečtiny. (Havránek a kol. 2011)

„Zámecký kastelán mínil, že ženevský útočník byl nástrojem mezinárodního židovského spiknutí. Penzionovaný správce pošty vzplanul, kdykoli byla řeč o Židech. Věděl, že světové židovstvo je sdruženo v tajném spolku, který se nazývá *Sanhedrin*. V tomto sdružení se kují plány na zničení křesťanského světa.“ (Poláček 1994a, str. 33)

Rozhovor mezi panem Rabochem a panem Peciánem – penzionovaným správcem pošty, který nenávidí Židy. Je zde opět vidět antisemitský postoj pana Peciána, zároveň se zde objevuje antisemitské přemýšlení ve větší šíři, Pecián je přesvědčen o existenci tajného židovského spolku, jehož úkolem je zničit křesťanský svět.

Ve slovníku termínu a pojmů *Judaismus od A do Z* je podáván význam tohoto slova jako „židovský Nejvyšší soud“. (Newman 1992, str. 167–167)

S pojmem *Sanhedrin* souvisí i *Protokol sionistických mudrců*, který je v Poláčkově díle také zmiňován. Jedná se o podvodný dokument se smyšlenými informacemi o snaze židovského národa ovládnout svět. (Protokoly sionských mudrců 2011) Dodnes se používá antisemitská figura, že existuje židovské spiknutí, jehož cílem je ovládnout svět. *Protokoly sionských mudrců* byly prvně publikovány v Rusku roku 1903. (Holý 2016a, str. 306)

Tento dokument podněcuje nenávisť vůči ž/Židům, jak je tomu i v případě Poláčkovy pentalogie.

Jak výraz *Sanhedrin*, tak pojem *Protokol sionistických mudrců* jsou užívány v nenávislných projevech, ve kterých se spekuluje o spikleneckých židovských teoriích. Jedná se tedy o antisemitismus.

U Poláčka má tento výraz v některých případech výskytu souvislost s uskupením lidí, konkrétně Židů, pojmenovaným jako „tajný spolek“ či „shromáždění židovstva“. Výkladu by tedy, vzhledem ke skupině lidí, odpovídal *Spisovný slovník jazyka českého*. V pentalogii se ovšem slovo vyskytuje také ve smyslu pojmenování jedné osoby, jak je tomu uvedeno v *Příručním slovníku jazyka českého*: „skřítek Sanhedrin“, „posel Sanhedrin“ či „osobní

nepřítel správce Peciána.“ Vždy se výraz vyskytuje s velkým písmenem, což naznačuje souvislost s oficiálním pojmenováním.

V každém případě má *Sanhedrin* negativní konotaci. Vždy označuje něco ohrožujícího, co může nežidovské společnosti přinést zkázu, problémy. Tento výraz se objeví v knize ještě šestkrát, vždy v souvislosti s antisemitou Peciánem. Konkrétně: „Pan Pecián se zježil. Opět začal syčet a umělý chrup se mu viklal. Mluvil o *Protokolech sionských mudrců*, o tajném shromáždění židovstva, jehož jméno je *Sanhedrin*. Měl mnoho knih, které odhalovaly plány mezinárodního židovského spiknutí. Tváře se mu nadýmaly a opět splaskovaly.“ (Poláček 1994a, str. 53) Je zde popsán prožitek pana Peciána, který vidí v Židech hrozbu.

Dále *Sanhedrin* nabývá konkrétnějších podob, Pecián na něj svaluje svá trápení a bolesti. „Poznává ho, poznal by ho mezi milionem zlých duchů. Vidí jeho tvář s příšernou přesností. Skrčený, s odstávajícíma ušima, zelených očí a zarostlé tváře; pejzatý, s pitvornou čepičkou na hlavě a vyznání židovského. Zná i jeho jméno, jmenuje se *Sanhedrin*, osobní nepřítel správce Peciána. Kolikrát už viděl jeho tvář, scvrklou jako zmrzlé jablko. Pozoruje jeho pohyby; jsou hbité, nenadále jako u jedovatého hmyzu. Mužík, pletichaří, pletichaří, aby poštmistrovi zašmodrchal život. Je to dílo mužíka, jménem *Sanhedrin*, že Peciánova tvář je dlouhá, žlutá a pokrytá jaterními skvrnami. On způsobil, že jeho manželka zešilela a v temnotě duševní zemřela. On zplichtil, že poštministra trápí záha, že má potíže s obstipací střeva“ (Poláček 1994a, str. 108)

„A on chtěl přece jenom odhalit zlořády a dopomoci pravdě k vítězství. Skřet, jehož jméno je *Sanhedrin*, zapletl ho do soudního vyšetřování. Prozkoumali jeho duševní stav a poslali ho na odpočinek. Však on dobře ví, co v tom bylo. Posel, jehož vyslal *Sanhedrin*, zatřepal tam nahoře, u těch pánů, sáčkem plným zlata. Jeho nepřátelé se lačně vrhli na kupu dukátů a poštministr byl ztracen. Staral se, aby pravda boží zazářila na poště, ale nepřátelé pravdu umlčeli, poštministra pokořili a s ním bylo pokořeno i křesťanstvo.“ (Poláček 1994a, str. 111)

V následující ukázce se již specifikuje obvinění Židů, v tomto případě z únosu ženy. Pecián trpí pocitem ohroženosti a vyfabulovanými domněnkami o nebezpečí ze strany židovstva. Zprvu jde jen o obecnější dojmy, nic konkrétního, náznaky, že se židovstvo tajně spiklo nejen proti němu, avšak s postupem času se Peciánovo vyhranění vůči Židům stupňuje a nabírá konkrétnějších podob.: „Poštministr Pecián seděl vzpřímen jako zajíc v brázdě a na jeho tváři zkameněl ironický úšklebek. Rozhlížel se kolem, obraceje se celým trupem; a jeho ironický úsměv říkal: – ,Ubozí! Vy netušíte, že moji manželku Zdeňku unesl zavilý nepřítel,

skřítek *Sanhedrin*, bůh hanby, falše a zrady... Podzemní shromáždění světového židovstva se rozhodlo roztržiti mé rodinné štěstí. Já však se nedám zlomit a odhalím tajné pikle.“ (Poláček 1994a, str. 171)

V další ukázce jsou opět vidět konkrétní činy, za kterými stojí Židé. Pecián zde ve svých myšlenkách vyzývá veřejnou bezpečnost, aby proti Židům zasáhla. „Necht' prohlédnou strážci veřejné bezpečnosti! Syčel a umělý chrup se mu viklal. Jeho rysy zhrubly a oči zdivočely, když si vzpomněl na Mudrce sionské. Ano, *Sanhedrin*, zavilý nepřítel křesťanstva to je, jenž vydal rozkaz otrávití vkus moderním uměním. A ten malíř je bezvládným nástrojem v rukou podzemního spiknutí.“ (Poláček 1994a, str. 178)

Dalším projevem antisemitismu je báseň, kterou pronese žebrák Maryčka Půjc na účet pana Štědrého: „Žide, žide, židovatej, máš zadeček pihovatej.“ (Poláček 1994a, str. 119)

SLOVA VÁŽÍCÍ SE K ŽIDOVSKÉ VÍŘE bez jidiš/hebrejského původu

7.1.7 „RABÍN“

Slovo se vyskytuje v úryvku: „Citoval slova *rabína* Raši⁷⁰: Nejlepšího z křesťanů máme zardousiti, můžeme-li. Talmud praví: Všechny národy země a co je na ní, patří Izraeli. Kdo se postaví proti židovské světovládě, má být zahlazen. (Poláček 1994a, str. 53)

Slovo *rabín* nemá v knize specifickou funkci, označuje učitele židovského náboženství.

PSJČ

Dle *Průručního slovníku jazyka českého* je význam slova *rabín* „učitel židovského náboženství“ nebo „židovský duchovní“. (Hujer a kol. 1935–1957)

SSJČ

Stejný výklad podává i *Slovník spisovného jazyka českého*, doplňuje význam „učený muž“ či „oslovení židovského učitele náboženství“. Původ slova je z hebrejštiny. (Havránek a kol. 2011)

---

⁷⁰ Raši byl významný židovský autor působící ve Francii v období středověku, který používal němčiny k tomu, aby vysvětlil talmudské a biblické výrazy. Dalo by se říci, že zavedl německo-židovské glosy. (Allerhand 2002, str. 26) Zároveň podal velmi významné komentáře k Talmudu a k Tóře. (Newman 221–222)

Balík ve své knize uvádí, že hebrejské je slovo *rebe*, sloužící jako oslovení chasidského *rabína*. Výraz *rabín* však nezprostředkovala jidiš, výraz vychází z hebrejského plurálu *rabim*, pravděpodobně přes středolatinšské *rabbinus*. (Balík 2015, str. 64, 111)

Bondyová zmiňuje další výrazy jako *rabi* a hebrejské *rav*. (Bondyová 2003, str. 123)

Ve slovníku *Judaismus od A do Z* je popsáno, že *rabín* je vyškolený člověk, jež je pověřen náboženským vedením židovské komunity či synagogy. Titul *rabi* znamená v doslovném překladu „můj pán“. (Newman 1992, str. 160) Etnolektní výraz *rebe* či *rabi* se však v textu nevyskytuje.

SHRNUTÍ

V prvním díle se lze setkat s výpůjčkami kulturními i jádrovými. Mezi kulturní výpůjčky patří *pejzy*, které jsou vizuálním, vnějším znakem Žida, proto se asimilovaný obchodník vůči nim vymezuje. Uvědomuje si okolnosti doby, která je vůči židovským příslušníkům nenávistná, a proto není rád, když jeho syn vzbuzuje pozornost nošením *pejzů*. Jsou také heterostereotypním znakem pro Nežidy, v případě Peciána se jedná o přímo nenávistný vztah – antisemitismus. Ten se vyskytuje i v případě slov *Sanhedrin* či *Protokol sionistických mudrců*, která jsou užívána ve smyslu spikleneckví Židů proti ostatním lidem. Pecián vyjadřuje svůj nenávistný vztah i skrze slova *kaftan* či *Talmud*, která mu vždy slouží jako potvrzení jeho heterostereotypních domněnek o příslušnících židovské menšiny. Výraz *bejlik* zase značí příslušnost k židovské komunitě, jelikož takovýto výraz není užíván jinde než v židovské rodině. Jedná se tedy o jádrovou výpůjčku.

7.2 Slovní zásoba s židovským příznakem v díle *Hrdinové táhnou do boje*

Děj popisující první rok války se odehrává střídavě na okresním městě, v pražské kasárně, na haličské frontě a na dalších místech. Protagonistou se stává nejmladší syn obchodníka Štědrého Jaroslav. (Holý 2016a, str. 293)

V druhém díle Poláčkovy pentalogie se vyskytují jak slova z židovského etnolektu, která se objevila již v prvním díle, tak i slova nová. K výrazům, které se vyskytovaly již v předchozím díle, a jsou tedy rozebrány výše, patří: *pejzy*⁷¹, *Sanhedrin*, *šmok*⁷² či slovo *kaftan*, které se v knize objevuje vícekrát a rozebírám ho tedy i níže.

---

⁷¹ „Penzionovaný poštovník se zježil. Cítil, jak při pohledu na uprchlíky rozlévala se v něm vlna horké, leptavé nenávisti. Celý se třásl a jeho tvář zdivočela. Chtělo se mu skočit po těch bradatých nepřítelích učení Kristova, rvát jim *pejzy*, cloumat je za bradu, srazit je k zemi a dupat po nich, až by jim střeva vyhrězla. Ááá! To by byl svátek! Ááá! To by bylo posvěcení!“ (Poláček 1994b, str. 126)

KULTURNÍ VÝPŮJČKY

7.2.1 „MACES/Y“

Nově nalezeným výrazem jsou *macesy*. V *Judaismus od A do Z* je tento pojem pod výrazem *maca*, což znamená „chléb nouze“. (Newman 1992, str. 103)

PSJČ

Příruční slovník píše o *macesech*, že je to „židovské rituální pečivo z nekysaného těsta z pšeničné mouky“, „židovský velikonoční, přesný chléb“. (Hujer a kol. 1935–1957)

Dle Bondyové jsou *macesy* „nekvašený chléb k pesachu“, původ je z hebrejského *macá* a plurál je *macot*. (Bondyová 2003, str. 89)

SSJČ

Slovník spisovného jazyka českého uvádí původ z hebrejštiny, význam je „nekvašený chléb jako židovské velikonoční pečivo“. (Havránek a kol. 2011)

Balík ve své práci uvádí, že výraz pochází z hebrejského *mace*, plurál *maces*, v etnolektu se vyskytuje již singulár *maces* a plurál je *macesy*. Toto slovo lze najít např. u Rakouse hned v názvu jedné z jeho povídek: *Jak Rozi pekla macesy*, kde je již vidět depluralizovaná forma. (Balík 2015, str. 102)

V následujícím úryvku demonstrují *macesy* antisemitský postoj penzionovaného poštmitra. „Dejte jim *macesy*!“ křičí penzionovaný poštmitr, „dejte jim *macesy* s krví křesťanských panen. Uvidíte, jak budou chlemtat! Jak se budou delectýrovat, ti jauchlové⁷³. To je jejich specialita!‘ A posedlý jakýmsi vytržením počíná křepčit a vykřikuje: ‚Vaj! Vaj! Vaj!⁷⁴“ (Poláček 1994b, str. 127)

---

⁷² „„Šmok! Dělá ze sebe chytráka. Já to nemám rád,‘ prohlásil nespokojeně. ‚A jednou do něčeho přijde.““ (Poláček 1994b, str. 13) Rozhovor otce Štědrého se synem ve významu „pitomec“.

⁷³ jauchl – expresivně žid (Hujer a kol. 1935–1957)

⁷⁴ antisemitské vajkání (Balík 2015, str. 121)

ANTISEMITSKÉ

7.2.2 „ŠULCHAN ARUCH“

Šulchan aruch ve významu „prostřený stůl“ je kodifikace židovského zákona ze 16. století sepsaná Josefem Karo. Jedná se o čtyřsvazkovou kodifikaci. (Newman 1992, str. 42, 216)

„Sanhedrin se zjevil. Přišli jste cucat naši krev a prznit naše děvčata, jak to předpisuje kniha *Šulchan Aruch*⁷⁵“ (Poláček 1994b, str. 126–127) V této ukázce je kodifikace židovského zákona použita k podpoření antisemitských myšlenek o židovských praktikách. Penzionovaný poštovník často užívá židovských dokumentů nebo zákonů k podložení své představy o činech Židů i o jejich spiklenectví.

7.2.3 „KAFTAN“

Výraz kaftan spadá do kulturní zásoby, ale v knize má ve všech ukázkách negativní konotaci. Tato výpůjčka jednoznačně odkazuje k východnímu židovskému obyvatelstvu, avšak není to symbol jejich víry a příslušnosti k židovství, avšak něčeho odpudivého a nepřijemného. Jde tedy o antisemitský prvek. „Do nádraží vjel vlak s dlouhou řadou nákladních vozů a z nich vylézají tenké postavy v černých *kaftanech* a vysokých botách. Úzké, bledé obličej, obrostlé černými, rezavými, rusými plnovousy, zpocené tváře, pokryté ohnivými pihami; na huňatých hlavách sedí okrouhlé klobouky, obšité kožíšinou.“ Zde je vidět obecný popis Židů, nepřiliš lichotivý. (Poláček 1994b, str. 124)

„Přál by si černé *kaftany* srovnat do čtyřstupu a přimět vysoké boty, aby kráčely stejným krokem. Jeho námaha je marná, černé *kaftany* se rozlézají jako brouci z krabice, všechno vřeští, nařiká a piští, až uši zaléhají. Správce, rudý v tváři, celý zpocený, široce otvírá ústa a burácí, ale nic nedovede uprchlíky přimět k pořádku“ (správce Wagenknecht) (Poláček 1994b, str. 126)

Ukázka výše demonstruje vnímání židovského obyvatelstva jako něčeho, co je nutno dostat pod kontrolu. Jakoby Židé ani nebyli plnohodnotní občané. Z popisu má čtenář pocit, že jsou otravní a nepřijemní.

Následující ukázka je na stejném principu, jako ukázky předchozí. Židé jsou vyobrazováni jako nepřiliš hezcí lidé s vrískajícími dětmi. Spíše připomínají otravný hmyz než lidi.

---

⁷⁵ U Hostovského dále tvar s dlouhým „á“ – *Šulchan Áruch*.

„Úzké postavy, bledé obličej, pokryté ohnivými pihami, táhnou dům od domu, provázeni zástupem vriskavých děcek. Po celém městě se kmitají černé *kaftany*, dupají vysoké boty. Celé město se zahemžilo, všude se ozývá nesrozumitelné, naléhavé brebentění. Černé *kaftany* bezohledně odstrčily místní chudé; jest zapomenut žebrák Chleboun, zvaný Majorek, popudlivý žebrák Maryčka Půjc!, žebračka Kafuňková, známá pod jménem Hladká Ančka, i slabomyslný Hynek. Všude otvírají dveře vřeštivému, nepokojnému zástupu, ježž vyvrhla země haličská.“ (Poláček 1994b, str. 129)

„Obchodník se chytá za hlavu a běduje. Vydal už všechny peníze, které měl připraveny v zásuvce, ale vousatých obličejů neubývá, ze všech stran se na něho tlačí černé *kaftany*, vidí otevřená ústa, chrlicí kvedlavá slova. Nakonec se rozzlobil, popadl rýžové koště a prosebníky vyhnal. Vyšel za nimi na ulici a viděl, že zástup běženců oblehl krám kupce Zoufalého. Švihácký příručí v bílém plášti vychrstl konev vody na černé *kaftany*, tlusté ženské a vřeštící děcka. Zástup zabědoval, zašermoval rukama, zakřepčil, ale nerozešel se. Kupce Zoufalý přispěl příručímu na pomoc. Popadl hůl na stahování závěsu a vyrazil proti davu.“ (Poláček 1994b, str. 129–130)

Poslední ukázka doplňuje vnímání židovského obyvatelstva jako něčeho, co je třeba vyhnat, neboť by Židé mohli člověka dohnat k šílenství. Jsou zde vyobrazováni jako žebráci, což je v rozporu s obecným povědomím o Židech jako majetných a bohatých, mnohdy lichvářích.

7.2.4 „SIÓN“

Jde o nově objevený výraz. Slovo se v díle vyskytuje opět s českým pravopisem – s dlouhým „ó“. Je možná také varianta s krátkým – *Sion*. *Sion* odkazuje k hnutí sionismus, které chtělo znovu ustanovit židovský stát v historické vlasti Židů, jejímž symbolem byl právě *Sion*. Slovo pochází z hebrejského *Cijon*. (Pavlát 2017) Hebrejščina umožňuje i čtení *cajon* ve významu „skála“, „útočiště“. Při formě *cija* je význam „suché místo“. (Pavlát 2008)

U Poláčka je symbolem antisemitismu, naznačuje spiknutí židů proti křesťanskému světu. Takovýmto způsobem se projevuje postava Peciána.

„*Sión* přišel k nám...‘ syčel a jeho umělý chrup se viklal. *Sión*... pěkně vítáme, hvězdo Davidova!⁷⁶ Sanhedrin se zjevil. Přišli jste cucat naši krev a prznit naše děvčata, jak to předpisuje kniha Šulchan Aruch? Žhidi! Žhidáci!⁷⁷‘ hýká a v palčivém záští pociťuje skoro vilnou rozkoš“. (Poláček 1994b, str. 126–127) V tomto případě Pecián reaguje na příjezd

⁷⁶ Davidova hvězda pochází z hebrejského „štit Davidův“. Jedná se o jeden ze symbolů judaismu. (Nosek 2021h)

⁷⁷ Depreciativní aspirace: žhidi, žhidáci – antisemitské.

haličských Židů. Objevuje se zde křesťanský antijudaismus (nepřátelé učení Kristova), jak jej nazývá Holý. Jedná se o mystickou představu křesťanské krve při obřadech a Židé jsou zobrazováni jako svůdci nevinných křesťanských dívek (Holý 2016a, str. 306)

DALŠÍ JAZYKOVÉ JEVY

U Poláčka se vyskytuje i jev zvaný *vajkání*, zmíněno bylo již výše pod pojmem *maces*. Dle Balíka jde o etnografický a literárněvědný termín, který pojmenovává židovské prostředí. (Balík 2015, str. 121) Výrazem, který je označován jako *vajkání* a Poláček ho užívá, je *vaj*. Je to výraz antisemitsky zabarvený. V ukázce ho pronáší antisemita Pecián. „Uvidíte, jak budou chlemtat! Jak se budou delectýrovat, ti jauchlové. To je jejich specialita!‘ A posedlý jakýmsi vytržením počíná křepčit a vykřikuje: ‚Vaj! Vaj! Vaj!‘“ (Poláček 1994b, str. 127)

Lze nalézt i *maušlování*, Bondyová používá tvar *moušlování* s významem „mluvit po způsobu Židů požidovštěnou němčinou či češtinou“, „poklesek v očích všech Němců či Čechů mojžíšského vyznání, kteří se chtěli dokonale asimilovat“. Výraz souvisí se slovem *moušl* nebo *maušl*, který znamená „židák“. Slovo je původem z hebrejského Moše – Mojžíš. (Bondyová 2003, str. 106–107)

Balík doplňuje, že *moušlovat/maušlovat* je z nespisovné němčiny *mauscheln* – mluvit židovským způsobem či mluvit průměrnou němčinou s hebraismy, komolit řeč s židovským přízvukem, podvádět či nepoctivě obchodovat. (Balík 2015, str. 107)

Součástí *maušlování* je aspirace – hrdelní výslovnosti v závěru artikulace závěrových hlásek (t, d). (Balík 2011)

Pecián schválně řeč komolí, aby snížil druhou osobu. Jedná se o asimilaci, skrze kterou je rozeznatelný nenávistný postoj. „Co tu hopkuješ? Mně natruc nebudeš hopkovat. Máš chodit pořádně jako jiní lidé. Poskakuješ k radosti žhidů, žhidáků⁷⁸.“ (Poláček 1994b, str. 71) Jedná se o součást heterostereotypního obrazu Židů.

MODLITBA

Pouze jednou se v celém díle o okresním městě vyskytne modlitba, a to při cestě paní Štědré za synem Jaroslavem na frontu. Je však vidět, že paní Štědrá není osobou nábožensky aktivní, proto její snaha o modlitbu nedopadá úspěšně.

Boruch ata, hebrejsky *baruch ata*, znamená „buď požehnán“. (Bondyová 2003, str. 36)

---

⁷⁸ aspirace

„Dej jim pánbůh zdraví. Já se za ně pomodlím... – – *Boruch ato Adonoi, elouheinu, melech...*“, – odříkává paní Štědrá. „Dál to neumím. Oni nás v náboženství ničemu nenaučili.“ (Poláček 1994b, str. 261–262)

SHRNUTÍ

V druhém díle se vyskytují slova s antisemitským příznakem jako *kaftan*, *macesy* či *Sanhedrin*. Antisemitismus se projevuje také antisemitským vajkáním nebo aspirací (žhid).

7.3 Slovní zásoba s židovským příznakem v díle *Podzemní město*

Děj se odehrává na ruské frontě a vyskytuje se zde opět slovo *kaftan* ve stejném významu jako v předchozích úryvcích. Objevuje se heterostereotyp spojený s vnímáním Židů jako obchodníků. „Slezli se tu ošumělí vesničané; okukují trhovce, kteří ze zvyku se rozkřikují. Stepní prach pokrývá mazlavá cukrátká, která prodávají vyzáblé, huňaté postavy v *kaftanech* a v kloboucích, obšitých kožišinou. Avšak žebrák tu byl, žebrák, stálý průvodce všech jarmarků. Šedý slepec, kosmatý stařec pokrytý pestrými cáry, seděl v prachu ulice a hrál na niněru; točil klikou a žalostným hlasem zpíval píseň o mytických hrdinech, o nevinné lásce a strašném krveprolití.“ (Poláček 1994c, str. 248)

Za zmínku stojí, že vyskytující se slovo žebrák by mohlo být nahrazeno slovem *šnorer*.

KULTURNÍ VÝPŮJČKY

7.3.1 „SIMCHAT TÓRA“

U Poláčka označuje výraz svátek, který dle Noska znamená „radost z Tóry“ a v rámci tohoto posledního svátečního dne se čte závěrečný oddíl Tóry. (Nosek 2021g). Desátník Štědrý čte dopis od otce, který mu přišel do války „Dal jsem ten kabát zkrátit, neb mně byl veliký, a teď si pěkně chodím. Také mně poslala Kamilův cylindr. Měl jsem ho poprvé na hlavě, když jsem šel do kostela o svátku *Simchat Tóra*, a všichni se za mnou ohlíželi, jakého jsem dělal pána. Jenomže si dělám myšlenky, co bude, až se Kamil vrátí, zda se nebude po svých věcech shánět.“ (Poláček 1994c, str. 73)

SLOVA VÁŽÍCÍ SE K ŽIDOVSKÉ VÍŘE bez jidiš/hebrejského původu

7.3.2 „GAUNER“

Dnes již slovo *gauner* patří do obecné češtiny, ale původně bylo jádrovou výpůjčkou z hebrejštiny. V Poláčkových textech má význam stejný jako v obecné češtině, tedy „ničema“, „zloduch“. „Který z vás ukradl popovi prase? To se ví, že se nikdo nepřihlásil. A dědek si nás mustruje a pak jako by pro sebe zabručel: Ještě dobře, že ti zloději mizerní to prase dali kuchyni... takže i ostatní vojáci něco z toho měli... Když se krade pro kamarády, tak mlčím, ale jinak by bylo zle. Na místě bych nechal toho *gaunera* pověsit. Schon gut. Abtreten!⁷⁹“ (Poláček 1994c, str. 95)

Slovo *gauner* odkazuje na obecnou češtinu, do které se slova z jidiš dostala přes židovskou němčinu, a je bez židovského příznaku. Dnes je slovo celkem běžně užívané v negativním významu.

Výraz se poté vyskytuje ještě na str. 110⁸⁰ v rámci německé promluvy.

PSJČ

Gauner je slovo vulgární, ve významu „darebák“, „podvodník“. (Hujer a kol. 1935–1957)

Bondyová ve svém slovníku píše, že *gauner* je „šejdír“, „podvodník“, původ slova je z německého *Gauner*. (Bondyová 2003, str. 50)

Balík cituje Althause, dle jehož teorie je slovo *gauner* původem z jidiš slova *jono*, což znamená „ošidit“, „podvést“, či *joda* ve významu „vědět“, „znát“. Toto slovo přešlo do německého argotu jako *Joner* nebo *Jauner* ve významu „hráč“. Dále Balík zmiňuje, že dle *Slovníku nespisovné češtiny* přešel výraz do obecné češtiny z českého argotu přes německý argot (*joner*), což je „profesionální falešný hráč“, a to z jidiš slova *joven* ve významu „Řek“. Obyvatelé Řecka, dost možná Romové, kteří byli považováni za Řeky, byli vnímáni jako mistři falešné hry. Hláska *j* byla v němčině a češtině označována písmenem *g*. Další možné podoby jsou *jauner*, *jaunerák* atd. (Balík 2015, str. 93)

---

⁷⁹ Překlad: „Dobrá. Odchod!“

⁸⁰ „Ven!“ zařval. „Ven ty lumpe! Hinaus mit dem *Gauner*! Já ti dám píchání, du Haderlump! To je sběř! Jestli mi ještě jednou přijdeš na oči, tak ... tak ...“ (Poláček 1994c, str. 110) Zde je výraz použit v německé větě, avšak význam je opět vulgární, doktor výrazem uráží vojáka Maštaliře, který přišel simulovat.

SHRNUTÍ

Ve třetím díle je výskyt židovského etnolektu menší než v předchozích dvou knihách. Vyskytují se zde kulturní výpůjčky: *kaftan* a *Simchat Tóra*, dále lze nalézt slovo *gauner*, které dnes spadá do obecné češtiny, není tedy součástí etnolektu, ale původem bylo z hebrejštiny.

7.4 Slovní zásoba s židovským příznakem v díle *Vyprodáno*

Děj je situován zprvu do okresního města, když tam Jaroslav přijede na dovolenou, a druhá část románu se odehrává na italské frontě. (Holý 2016a, str. 293)

KULTURNÍ VÝPŮJČKA

7.4.1 „TALIS“

Bondyová podává výklad: „modlitební šál či plášť mužů, čtverhranná látka s třásněmi (cices – třásně na čtyřech koncích rituální šály či pláště – talisu, a na obdélné látce s otvorem pro hlavu, kterou nosí věřící na těle)“. (Bondyová 2003, str. 39, 148)

Slovo pochází z jidišového hebraismu *tales* „modlitební šál“, „pruhovaný šál se štrápci nošený Židy během určitých modliteb“, židovská němčina užívá tvar *Tallis*: „modlitební plášť“. (Balík 2015, str. 119)

V Poláčkově textu zůstává *talisu* jeho význam „modlitební šál“. „Kovové a mramorové hrobky hostily továrníky, kteří chodívali do synagogy v lesklém cylindru a kolem krku si kladli hedvábný *talis*, vyšíváný zlatem; kteří pak vydržovali guvernanky svým dětem, oděným v modré kabátky s blyštivými knoflíky.“ (Poláček 1994d, str. 70)

ANTISEMITISMUS

V posledním díle se antisemitismus vyskytuje často. Nasvědčuje tomu i meziválečná doba, kdy se lidé přestávají stydět veřejně Židy urážet a odsuzovat. Antisemitismus se znovu objevuje i skrze již výše rozebírané výrazy *Sanhedrin* a *Sion*, které oba souvisí s údajnou existencí spiklenecké skupiny Židů, jež má za cíl ovládnout svět.

7.4.1 „SANHEDRIN“

Peciánova podezřívavost vůči Židům se objeví explicitně na str. 63, když přijde k obchodníkovi manželce paní Štědré, a prohlíží jí spíž a skladiště v domnění, že najde nějaký ukrytý poklad. „Tady musí být skrýše, každý židovský dům má tajné dveře, za nimi je schováno, co křesťan nesmí vidět. Chci vidět skrýši, chci vidět skrýši...“ (Poláček 1994d, str. 63) Po neúspěšném hledání se obrátí k obchodníkovi a řekne: „No, pane Štědrý, vám se

nemůže nic stát. Sanhedrin vás jistě ochrání. *Sanhedrin* má dlouhé ruce a všude najaté špehy.“ Dále: „Vy **izraelité** držíte k sobě, jeden druhého nevydáte. To my Slované máme špatnou povahu, bratr bratra zradí. Potrvá-li slovanská nesvornost, tak židé opanují svět. Tak bylo psáno a předpověděno.“ (Poláček 1994d, str. 64) Obchodník Štědrý se rozčílí a reaguje na Peciána slovy: „Nechte si to vaše *Sanhedrin*, dejte mi pokoj, já ty vaše hloupé řeči nejsem povinen poslouchat. (Poláček 1994d, str. 64) Při loučení se ještě naposledy vyjádří Pecián: „Tentokrát jste uklouzl. Nesmírná je lstivost **hebrejů**. Ze všeho se umíte vytáhnout. Ale pozor! Jednou vám přijdem na vaše skrýše, a pak běda vám! Lépe byste učinil, kdybyste dobrovolně vydal tajemství.“

V antisemitském kontextu jsou použity také výrazy *izraelité*⁸¹ a *hebrejů*⁸². Oba mají jasný nenávislný příznak, neboť je zřejmé, že Pecián odkazuje na příslušníky židovské menšiny. Výraz *izraelité* odkazuje k náboženství, ne k Izraeli. Výraz se vyskytuje ještě na str. 57. „A uprostřed po dlážděné úhlopříčně se houpali **izraelité**, kteří pod tvrdými klobouky nesli obchodní starosti.“ (Poláček 1994d, str. 57) V této ukázce je zřetelný heterostereotyp. Lidé vnímají izraelity/židy jako obchodníky a spojují je s touto profesí. Zároveň popis „tvrdé klobouky“ pravděpodobně odkazuje na cylinder/šábesdekl.

7.4.1 „SION“

Výraz *Sion* souvisí s Protokolem Sionských mudrců (vysvětleno v kapitole 7.1.6). Opakovaně představuje osočování Židů z protizákonné činnosti a vůle ovládnout svět. „A copak že už nemluvíte o židovstvu? A! Řekněte nám něco o *Sionu*. Nebo vám to zakázala zednářská lóže?“ (Poláček 1994d, str. 99)

7.4.2 „KAFTAN“

V následující ukázce dostává kaftan živou podobu, je skrze něj mluveno o židovském obchodníkovi. Ukázka zároveň demonstuje vnímání Žida jako špatného obchodníka. Zároveň je v ní použito jméno Jordán⁸³, i když se tak Žid pravděpodobně nejmenoval. Nežidé však odkazují k Židům těmito židovskými jmény, aby demonstrovali neúctu k nim, jako by se každý Žid musel jmenovat právě takto. Rozhovor je veden o nedobrému salámu: „V městě uviděl na jarmarku salám. Dobře. Koupil salám, **žid** vzal zaň tři koruny. Andrlík pak povídá Maštálírovi a desátníkovi Jaroslavovi: „Ono je to jako kámen. Koušu do toho – zuby v tom

---

81 Izraelita označuje židovského člena judaizující křesťanské sekty. (Hujer a kol. 1935–1957)

82 Hebrej označuje dle PSJČ židovského obchodníka. (Hujer a kol. 1935–1957)

83 Jordán z hebrejského Jarden je největší palestinskou řekou. Symbolicky odkazuje na překročení této řeky Izraelity jako přechodu do země zaslíbené. (Spunar 2021b)

můžu nechat. Chci si ukrojit – nuž se ohnul. Ani sekyrkou neusekneš.““ Dál „Já mít toho **žida** po ruce, já bych mu ten *kaftan* prohnal. Já ti dám, Jordáne, prodávat salámy z kamene.“ (Poláček 1994d, str. 161)

NENÁVISTNÁ ASPIRACE

Znovu lze nalézt nenávistnou aspiraci v promluvách Peciána. V ukázce je zajímavý náznak toho, že největší antisemita celého okresního města je možná sám Židem: „Poštmistr syčel a umělý chrup se mu viklal. ‚Tak já vám to povím. Já se nebojím msty Sanhedrinu. A! A! Všim jsou vinni židé... *žhidi...žhidáci...*‘ Odpověděl mu mnohohlasý dav: ‚Dolů s ním!‘ Chce tříštit naše řady!‘ ‚Černožlutá stvůra““ Někdo zařval: ‚Je podplacený!‘ ‚Udavač!‘ ‚Sám je žid.‘ Pecián se zachvěl: ‚Kdo to řekl? Budu žalovat...““ (Poláček 1994d, str. 99)

V následující ukázce se zobrazuje již touha po vyhlazení židovského obyvatelstva. „*Žhidi, žhidáci žhidovatí!* Plémě Satanovo! Nebude lépe, dokud nebudete zahlazeni z tváře země...“ (Poláček 1994d, str. 65)

VAJKÁNÍ A ASPIRACE

Následující ukázka je delší a obsahuje více jevů najednou. Mluvčím je opět Pecián, který Židy nenávidí. Je zde vidět vajakání (*ajvaj*) i aspirace (*phenízky*, *phrocenta*). V rozhovoru ohledně tabáku s obchodníkem Štědrým projevuje opovržení Židy: „A kde sebral pan syn takový dobrý tabák. Od Sionu ho dostal, či od koho?“ (Poláček 1994d, str. 62) Po odpovědi obchodníka, že syn je ve válce, následuje odpověď Peciána: „‚Prolévá krev...‘ kvičel, ‚žádný izraelita krev neprolévá. Na to je příliš chytrý. On raději v zázemí, v zázemí, kšefty má rád, kšefty, kšefty, *phenízky*, *phrocenta*, to je jeho, ale střílení, *ajvaj!* Střílení se bojí...““ (Poláček 1994d, str. 62–63)

O několik stran dále se opět čtenář setká s nenávistnou aspirací. „Penzionovaný poštmistr se ocitl tváří v tvář žebráku Chlebounovi, který civěl před dveřmi, neboť vždy ho mocně lákala místa, kde se scházejí páni. Díval se na šedozelený knír, který se zdvíhal a klesl, i řekl plačtivým hlasem: ‚*Žhidi... žhidáci.*““ (Poláček 1994d, str. 100)

VTIP O ŽIDECH

Vtip o židovském vojákově se objevuje na str. 63 a demonstruje vnější obraz Žida jako špatného vojáka. Zároveň je Židovi přiřazováno jméno, které Židé často užívají, a jeho vzhled také odkazuje k tomu, že je Žid. „Přijde baronka Rotschildová do nemocnice. Oni jí totiž

řekli, že tam leží raněný židovský voják. Konečně! Povídá baronka. To jsem sama zvědava. Já jsem ještě raněného od té naší víry neviděla. Ukázali jí lůžko, kde ležel takový Abrhám, nosatý pejzatý. Vypravujte, vojáčku, jak jste byl raněn. Prosím, povídá ten Móric nebo Abrhám, mně spadl psací stůl na nohu.“ (Poláček 1994d, str. 63)

Pecián tento vtíp pronese před obchodníkem Štědrým a před úředníkem, který zprvu reaguje pobaveně a poté si uvědomí přítomnost pana Štědrého a říká: „Mně, aby se tak řeklo, je izraelita jako křesťan. Jsem člověk rovnoprávný. Sám mám mezi izraelity mnoho přátel a jsou to upřímní hoši.“ (Poláček 1994d, str. 63) V době, kdy byl román napsán se někteří lidé, jak je vidět v ukázce, plně neklonili k antisemitismu. Úředník se cítí poněkud trapně, že by měl projevit jakýkoli náznak nelibosti před známým židovským obchodníkem. Na druhou stranu se vtípu zasměje.

HILSNERIÁDA

Dílo ilustruje obavy židovského obchodníka, které v něm připomenutí těchto dějinných událostí vyvolává. Je si vědom nenávisti ukryté v lidech a má strach z budoucnosti. Snaží se na sebe po celou dobu spíše neupozorňovat, a dokonce popírá své židovství.

„Obchodník se polekal. Pohled na sročený dav vyvolával v něm bezmezný děs. Pamatoval *hilsneriádu*, kdy řvoucí zástupy táhly městem a vytloukaly židovská okna. [...] Budou nás bít... vždycky nás bili, když bylo zle... Bože nebeský, už je to tady... já to čekal každou chvíli.“ (Poláček 1994d, str. 74) Holý se k tomuto úryvku vyjadřuje ve svém článku *Podoby Židů a antisemitismu v Poláčkově cyklu o okresním městě*. Podle něj ke konci války docházelo z důvodu nedostatku jídla k rabování židovských obchodů, proto se u Štědrého objevují obavy. (Holý 2016a, str. 302)

SLOVA VÁŽÍCÍ SE K ŽIDOVSKÉ VÍŘE bez jidiš/hebrejského původu

7.4.3 „RABÍN“

Výraz je popsán v kapitole 7.1.7. Zde promlouvá židovský obchodník Štědrý, který je židem asimilovaným, takže lze spekulovat o tom, jaký vztah má k *rabínům*. V tomto úryvku je však zřetelné, že s *rabínem* byl v kontaktu, ale nijak zvláště si ho neváží. „Držel jsem s *rabínem* napolovic, ale on je mně posílal rozházené. Nepořádný člověk ten *rabín*. Tak už dost. Nečtu noviny.“ (Poláček 1994d, str. 14)

CYLINDR

Cylinder není výraz židovského původu, ale souvisí s pojmem *šábesdekl*. První část je z jidišového hebraismu *šabes* a druhá část z německého či jidišového *dekl* ve významu „přikrýt“. Jarmulka vychází z jidišového *jarmulke* ve významu „čapka“ či „rituální pokrývka hlavy“. (Balík 2015, str. 98–113)

Poláček používá cylinder v díle víckrát, avšak ani jednou nepoužije výraz *šábesdekl*. O rozhodnutí nepoužívat tento výraz lze spekulovat, neboť mohl použít vedle jarmulky také *kipu*. V prvním díle je obchodník Štědrý silně proti nošení cylindru, který je v díle pro Židy příznačným. V posledním díle je to však obchodník, kdo cylinder nosí, a to pravděpodobně proto, že jde o majetek po synu Kamilovi, který je ve válce. Jaroslav v navazujícím úryvku vzpomíná na otcovu dřívější reakci, když Kamil cylinder nosil. „Paní Štědrá mu pomohla do zrzavého raglánu v podobě zvonu a podala mu hůl se stříbrným kováni. Obchodník si nasadil cylinder, vysoký, s lesklou srstí. [...] Ona tvář křičela: ‚Nedovolím! Netrpím! Nechci, abys mně chodil po městě v cylindru a v tom hopsafraku!‘“ (Poláček 1994d, str. 67–68)

7.4.4 „MOJŽÍŠ“

Slovo pochází z hebrejského *Moše*. Označuje proroka, který na hoře Sinaj převzal Tóru a jeho prostřednictvím byla uzavřena smlouva mezi Jahvem a lidem Izraele. (Papoušek 2021) Viz maušlování.

Desatero přikázání bylo dáno do rukou *Mojžišových* a tyto morální příkazy byly poté vyryty do dvou kamenných desek. (Newman 1992, str. 32)

„Písková cesta se klikatila mezi hroby, zapadlými hroby, zarostlými modrým zvonkem, mochnami a psárkou; hroby, do nichž se propadly pískovcové pomníky, podobné deskám *Mojžišovým*; čtvero ročních počasí napolo z nich smazalo hebrejská písmena, čtverhranná a teskná, z nichž citlivý sluch slyší zaznívati starodávný žalozpěv.“ (Poláček 1994d, str. 70)

7.4.5 „SYNAGOGA“

Synagoga je slovo řeckého původu (Štěpánková 2018a) a označuje židovskou modlitebnu. (Hujer a kol. 1935–1957) Je ústřední institucí judaismu a Židé se do ní chodí modlit, konají se v ní bohoslužby, obřady (*bar micva*, obřízka) atd. V rámci bohoslužeb jsou v *synagoze* čteny úryvky z Tóry, která je za jeden rok vždy přečtena celá. (Pěkný 1993, str. 115–117)

Tento výraz se nachází u Poláčka pouze v posledním dochovaném díle. Označuje místo, kam se Židé chodí modlit a přibližuje zvyklosti odívání lidí, kteří do synagogy

vstupují. Představuje tedy místo, kterého si Židé váží, a proto se před vstupem upraví „Kovové a mramorové hrobky hostily továrníky, kteří chodívali do *synagogy* v lesklém cylindru a kolem krku si kladli hedvábný talis, vyšívaný zlatem; kteří pak vydržovali guvernanky svým dětem, oděným v modré kabátky s blyštivými knoflíky.“ (Poláček 1994d, str. 70)

SHRNUTÍ

V posledním nalezeném díle nedokončené pentalogie se vyskytují kulturní výpůjčka *kaftan* a *talis*. Objevuje se zde antisemitské vajkání a nenávistná aspirace. Dalšími výrazy nespádajícími pod židovský etnolect jsou slova *Sion*, *Sanhedrin*, *hilsneriáda*, *Mojžíš*, *synagoga* či *rabín*, která dokreslují kulturu Židů nebo slouží k projevům antisemitismu.

7.5 Slovní zásoba s židovským příznakem v díle *Michelup a motocykl*

Knihy popisuje život a útrapy rodiny Michelupových – účetního Michelupa, jeho ženy a dvou dětí.

JÁDROVÁ VÝPŮJČKA

7.5.1 „ŠMOK“

Jak již bylo popsáno výše (7.1.4), výraz *šmok* označuje člověka se špatnou pověstí, což platí i v tomto úryvku. Obecněji může označovat člověka, kterého pan Michelup nemá rád, tedy pana Kafku. Do očí mu to však neřekne, promluva se odehrává pouze v Michelupově hlavě. „Víte, co jste, pane Kafka?‘ Oslovil v duchu svého nepřítele, ‚u mě jste *šmok*, pamatujte si to. Vy s tím vaším vyznamenáním.““ (Poláček 1995, str. 52)

Michelup závidí panu Kafkovi, že jeho syn je úspěšný a má vyznamenání. Navzájem se tito dva muži předhánají. Podruhé použije Michelup slovo ve stejném smyslu. „No, pane Kafka! Teď máte slovo vy, pane Kafka! *Šmok* jste, pane Kafka, s tím svým vyznamenáním. Já se bez vyznamenání také obejdu, pane Kafka!“ (Poláček 1995, str. 54)

KULTURNÍ VÝPŮJČKA

7.5.2 „CHANUKOVÝ SVÍCEN“

7.5.2.1 „CHANUKA“

Chanuka je název pro „svátek světél slavený na počest vítězství Jud Makabejce nad Římany roku 168 před občanským letopočtem, připadá zpravidla na prosinec“, hebrejsky *Chanuka* znamená „zasvěcení“. (Bondyová 2003, str. 58)

Balík zmiňuje, že některé svátky mají odlišnou jidišovou podobu jako např. *Chanuke*, zároveň se však také mezi Židy užívá podoba shodná se spisovnou češtinou: *Chanuka* – vychází ze sefardské výslovnosti ivritu. *Chanuka* se dá vyjádřit také českým opisem jako Svátek světél. (Balík 2015, str. 47)

Osmidenní *Chanuka* odkazuje na osvobození Jeruzaléma roku 164 př. n. l. Název „Svátek světél“ vznikl, protože se během oslav postupně zapaluje osmiramenný svícen, který se nazývá *chanukija*. (Pěkný, 1993. str. 124) Při tomto zapalování se zpívají dvě písně: *Hanerot halulu* („tyto svíčky“) a *Maoz cur* („mocná skála“). (Chanuka 2010)

Poláček se rozhodl použít výraz svícen místo menorá/menóra, což může vzbuzovat otázky, proč se rozhodl právě takto. Díky užití slova svícen mohlo jistě i nežidovské čtenářstvo pochopit, o jakou věc se jedná. „Vzal mě koberec širáz, *chanukový svícen* z pozůstalosti učeného rabína, taburet, který zanechal jistý notář, který se zastřelil, zpronevěřiv klientům peníze.“ (Poláček 1995, str. 234)

SLOVA VÁŽÍCÍ SE K ŽIDOVSKÉ VÍŘE bez jidiš/hebrejského původu

7.5.3 „POGROM“

PSJČ

Dle *Průručního slovníku* jde o demonstrace proti Židům prováděné hlavně v Rusku. (Hujer a kol. 1935–1957)

SSJČ

Dodává původ slova z ruštiny a nabízí dvě interpretace. První je, stejně jako uvádí PSJČ, protižidovská demonstrace spojená s násilím. Druhý význam je obecnější, jedná se o hromadnou násilnou akci proti určité skupině lidí. (Havránek a kol. 2011)

V úryvku se Michelup zlobí na syna, neboť se zhoršil ve škole. *Pogrom* zde má význam obecnějšího utrpení jednoho člověka – konkrétně syna. Jedná se o obrazné pojmenování působící komicky „Ubohý chlapec sklání se hluboko nad svým talířem a slzy mu kanou do polévky. Neodvažuj se pozdvihnout hlavu, aby nemusel pohlédnout na Máňu. Ví, že jeho sestra zkrucuje obličej do pitvorných pošklebků. Neudržel by se smíchu a pak by vypukl *pogrom*.“ (Poláček 1995, str. 54)

7.5.4 „RABÍN“

Úryvek uvedený pod slovem *chanukový svícen* (7.5.2) obsahuje ještě slovo *rabín*. *Rabín* v ukázce označuje židovského duchovního. „Vzal mě koberec širáz, chanukový svícen z pozůstalosti učeného rabína, taburet, který zanechal jistý notář, který se zastřelil, zpronevěřiv klientům peníze.“ (Poláček 1995, str. 234)

8 Další autoři užívající židovský etnolekt češtiny

8.1 František Langer

Prozaik, dramatik, kritik a také publicista se narodil 3. 3. 1888 v Praze na Vinohradech. Po studiích na gymnáziu nastoupil na lékařskou fakultu, kde absolvoval praxi všeobecného lékařství. Zajímal se o kulturní dění, udržoval kontakty například se Stanislavem Kostkou Neumannem, Fráňou Šrámkem, Františkem Gellnerem, a především bratry Čapky. Společně se spisovatelem Jaroslavem Haškem byl spoluzakladatelem Strany mírného pokroku v mezích zákona. Působil ve skupině pátečníků kolem Karla Čapka, v PEN-klubu jako delegát, přispíval do periodik *Moderní revue* *Lumír* *Topičův sborník* *Rudé květy*. Napsal scénář k filmu *Noční děs*, z jeho dramát byly zfilmovány např. *Velbloud uchem jehly* či *Jízdní hlídka*. (Zajíčková 1994)

Během první světové války sloužil jako vojenský lékař, byl internován v zajateckých táborech, vstoupil do československých legií a roku 1930 se stal šéflékařem Vojenské nemocnice. (Zajíčková 1994)

V roce 1938 byl propuštěn z armády a roku 1939 odešel do Francie, kde publikoval v místních časopisech. V průběhu druhé světové války byl šéfem zdravotnictva československé zahraniční armády, účastnil se obléhání Dunkerque a v roce 1949 odešel do penze v hodnosti generála. Zemřel 2. 8. 1965 v Praze. (Zajíčková 1994)

Mezi Langerova beletristická díla patří *Zlatá Venuše*, *Železný vlk*, *Mrtví chodí mezi námi* či *Filatelistické povídky*. Z jeho dramát lze jmenovat *Svatý Václav*, *Grand hotel Nevada*, *Andělé mezi námi* nebo *Jízdní hlídka*. Psal také knihy pro děti, např. *Pes druhé roty*, *Bratrstvo bílého klíče*, a *Pražské legendy*. (Zajíčková 1994)

Filatelistické povídky

Filatelistické povídky vyprávějí o filatelistovi, který se právě díky své vášni dokázal setkat s mnoha významnými lidmi z celého světa. Jeho sbírka je ohromná a jeho kontakty a zážitky vydají na mnoho stran vyprávění. Židovský etnolekt lze však v knize povídek nalézt pouze jednou, a to v povídce o Židovi – „Colonia Popper“.

JÁDROVÁ VÝPŮJČKA

8.1.1 „ŠNORER“

Bondyová vykládá výraz *šnorer* jako žebrák, původem ze staroněmeckého *Schnurre* – žert, fraška. Dále podává i drobný výklad o tomto slově: „V dávných dobách bez novin, rádia a televize přinášeli potulní vypravěči, zvaní *šnoreři*, vytoužené rozptýlení a zprávy z dalek. V 19. století již nebylo jejich služeb třeba a *šnoreři* se stali potulnými sběrači almužen. *Šnorer* nebyl jen tak žebrák. To byl muž s povoláním, který obcházel pravidelně své židovské zákazníky po krámech, domech a kavárnách či po vesnicích a věděl předem, co den vynese. A nikdy nesbíral almužny na ulici anebo obtěžoval kolemjdoucí.“ (Bondyová 2003, str. 141)

Balík věnuje ve své knize výrazu *šnorer* více prostoru. Jedná se o jádrovou výpůjčku, která je špatně srozumitelná nežidovskému čtenáři, pokud není přeložena. U Poláčka se výraz vyskytuje např. v *Židovských anekdotách*. Když už je toto slovo použito, lze předpokládat židovskou příslušnost, nebo minimálně zájem na studiu jidiš či kultury Židů. (Balík 2015, str. 69–71) Výraz patří mezi jidišové germanismy (Balík 2015, str. 80) a je rozšířen v české němčině (*Schnorrer*) ve významu „lakomec“, „žebrák“ či „chudý člověk“, sloveso *šnorovat* je poté v etnickém významu „žebrot“. (Balík 2015, str. 117)

U Langer je výraz *šnorer* spojen se zaměstnáním, což uvádí obyčejného žebráka do vyšších kruhů. Toto spojení značí, že se nejedná o obyčejného žebráka. V povídkách je tento předpoklad potvrzen, jelikož se z původně „nejhoršího *šnorera*“ stane téměř podnikatel.

Význam odpovídá výkladům uvedeným výše, to znamená „žebrákovi“, „chudému člověku“.

„Zaměstnání *šnorera* a pobožného žida se v jeho osobě jaksí dobře spojovalo a jedno druhému dávalo důstojenství.“ (Langer 2002, str. 167)

V následujících dvou ukázkách je zdůrazněna představa Žida jako špatného *šnorera*. Zde by se dalo mluvit o heterostereotypu, neboť v tomto případě lidé vnímají Židy jako dobré žebráky, kdežto pan Popper se vymyká, neboť je špatným *šnorerem*.

„Ale přednosta podpůrného židovského spolku pan Grünfeld, kůže a usně, vypočetl, že jsem stál zdejší židy jen za tenhle rok čtyři sta jednadvacet zlatých a že jsem nejhorší *šnorer* z celé Prahy.“ (Langer 2002, str. 168)

„V té pravé Americe“, prohlásil Grünfeld, „je židů dost a ti by se nám pěkně poděkovali, kdybychom jim poslali z Prahy zrovna takového *šnorera*, jako je pan Popper.“ (Langer 2002, str. 168)

V následujícím úryvku je explicitněji naznačen skrytý talent pana Poppera, který se dokázal přizpůsobit cizímu prostředí a velmi úspěšně se do něj začlenit. „V lidech jsou skryty všelijaké talenty a kdoví, jaký diplomat by byl býval z Poppera, kdyby se nebyl narodil jako židovský *šnorer*, ale jako ústavní velkostatkář.“ (Langer 2002, str. 172–173)

V následujících ukázkách je popsán návrat úspěšného Poppera zpět do Prahy a jeho navrácení se ke *šnorování*. „Tak se Popperovo *šnorování* proměnilo v jakýsi obecně uznávaný úřadek, z něhož si zcela slušně žil.“ (Langer 2002, str. 174) Dále: „Tak se zakladatel nového poštovního systému z nejzazšího jihu vrátil přes Atlantický oceán do Prahy, ke mně, k panu Grünfeldovi, k svému řemeslu neodbytného *šnorera* a k místu desátého pobožného žida⁸⁴ v Staronové synagoze.“ (Langer 2002, str. 174–175)

Výraz se vyskytuje ještě na str. 175, ale pro tuto práci nepřináší nový význam.⁸⁵ Ve dvou následujících citacích je místo výrazu *šnorer/šnorovat* použit výraz *žebrák/žebrat*. Přesto je stále odkazováno na pana Poppera.

„Že ten vtíravý a škemravý pražský žebráček, když mu byla poskytnuta příležitost, proměnil se v dobyvatele, civilizátora a kolonizátora?“ (Langer 2002, str. 169)

„Ale ti mladí židé nedovedou si vážít starého souvěrce, který žebrával už u jejich otců, neli dědečků, a hodlají ho strčit do chudobince, aby mu nemusili jednou za týden otvírat dveře. Jeho, svobodného a nezávislého člověka!“ (Langer 2002, str. 175)

Dále se dvakrát vyskytuje výraz *synagoga*, který je spjat s židovskou vírou, avšak není součástí židovského etnolektu.

8.1.2 „SYNAGOGA“

Synagoga zde má svůj standardní význam. Je místem, kam se Židé chodí modlit a kde se konají různé tradiční zvyklosti.

„Kromě toho ve všední dny dělal v *synagoze* za šesták – bylo to koncem osmdesátých let – desátého pobožného žida, aby byl předepsaný počet věřících u modlitby.“ (Langer 2002, str. 167)

„Tak se zakladatel nového poštovního systému z nejzazšího jihu vrátil přes Atlantický oceán do Prahy, ke mně, k panu Grünfeldovi, k svému řemeslu neodbytného *šnorera* a k místu desátého pobožného žida v Staronové *synagoze*.“ (Langer 2002, str. 174–175)

---

⁸⁴ 10 dospělých židů, kterých je třeba pro konání bohoslužby, tvoří tzv. *minjan*. (Štěpánková 2018b)

⁸⁵ „Dokonce jsem věděl, že jsou ještě méně, že jsou to jenom potvrzenky ubohého *šnorera* na darovanou almužnu.“ (Langer 2002, str. 175)

„Popper tedy zase *šnoroval* a žil jakžtakž.“ (Langer 2002, str. 175)

SHRNUTÍ

V díle Františka Langera se vyskytuje pouze jedno slovo židovského etnolektu, a to z celé knihy pouze v kapitole vyprávějící o židovském žebrákovi a později až podnikateli panu Popperovi. Výraz *šnorer* značí určitý odklon ostatních lidí od této postavy a nelibosti k ní. Zároveň je pan Popper označován za špatného *šnorera*, což ještě více snižuje jeho hodnotu. *Synagoga* není součástí židovského etnolektu, ale souvisí s židovskou kulturou a označuje židovskou modlitebnu.

8.2 Egon Hostovský

Prozaik narozený 23. 4. 1908 v Hronově vystudoval Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy. Redigoval mnoho pražských nakladatelství jako Melantrich, či Sfinx. Na začátku okupace žil v Bruselu, odkud se poté přesunul do Paříže, Lisabonu, a nakonec se usídlil v USA. V New Yorku pracoval jako úředník československého konzulátu a po návratu do Československa v roce 1947 pokračoval ve službách ministerstva zahraničí. V roce 1950 se vrátil do USA, kde zůstal až do konce svého života. (Svadbová 1994)

Při studiích na státním reálném gymnáziu v Náchodě se začal více věnovat psaní. (Papoušek 1996, str. 11) Jeho prvním románem je *Stezka podél cesty* a následující román nese název *Ghetto v nich* (1928). Dalšími knihami, které napsal, jsou např. *Danajský dar* (1930), *Případ profesora Körnera* (1933), *Žhář* (1935) či *Dům bez pána* (1937). (Svadbová 1994, srov. Egon Hostovský 2008–2024)

Ghetto v nich bylo prvním dílem, ve kterém Hostovský zobrazoval židovství. S knihou *Dům bez pána* ji spojuje např. smířlivý pohled na budoucnost a odjezd hlavní postavy z místa děje, jako vědomý krok vpřed. (Kroulíková 2016, str. 238)

Knihou *Cizinec hledá byt*, vydaná roku 1947, je inspirována Hostovského zkušeností s hledáním bytu a neschopností jej po návratu do Československa ze Spojených Států Amerických najít. V díle jsou skrze tuto zkušenost otevírána mimo jiné existenciální témata. (Papoušek 1996, str. 26)

Dům bez pána

Hostovský ve svém románu *Dům bez pána* tematizuje vztahy a problémy židovské rodiny na maloměstě. Židovská tematika prostupuje celé dílo a židovských etnolektních výrazů nebo výrazů odkazujících na židovskou víru či zvyky Židů lze na přibližně 200 stranách najít 45.

Vyskytují se zde i antroponyma odkazující k židovskému kulturnímu okruhu, ale tato práce není prací onomastickou, proto zde tato vlastní jména nejsou podrobněji zkoumána, pouze je na ně poukázáno. Jedná se např. o propria: Aron, Mordechaj⁸⁶ či Ester a dále příjmení: Kohen, Adler (otec Emila) či učitel Hirschfeld. Výběr těchto jmen, příjmení a slov rozebraných níže ještě více utvrzuje čtenáře v tom, že příběh, který je mu předložen, je s židovstvím výrazně spjat.

KULTURNÍ VÝPŮJČKY

8.2.1 „BAR MICVE“

U Hostovského se výraz vyskytuje rozděleně jako dvě slova, Bondyová užívá *barmicve*. Výklad je: „oslava třináctých narozenin, kde se mužský potomek stává plnoletým v náboženském smyslu“, první část *bar* znamená aramejsky „syn“, druhá část je hebrejská: *micva* a znamená „příkázání“. (Bondyová 2003, str. 30)

Během tohoto obřadu, který se koná v synagoze, dochází u chlapců k převzetí odpovědnosti v náboženské oblasti. U dívek se obřad nazývá *bat micva* a koná se ve věku dvanácti let. (Pěkný 1993, str. 110–11)

Balík: doplňuje význam „konfirmace“. Původem je slovo z jidišového hebraismu *barmicve* ve významu: „dosažení náboženské plnoletosti u chlapců ve věku třinácti let“ nebo „třináctiletý a starší chlapec“. Židovská němčina užívá tvaru *Barmizwo/Barmizwe*: „třináctiletý mladík, který je poprvé vyzván ke čtení Tóry“. (Balík 2015, str. 88)

V díle *Dům bez pána* se setkáváme s výrazem dvakrát. Poprvé se nachází na straně 16 jako demonstrace důležitosti *bar micve*, na kterou je třeba se připravit. Řeč je o otci hlavních hrdinů: „V sobotu četl, psal a bral do ruky peníze, do synagogy zašel jen o Dlouhém dni a vždy o třináctých narozeninách svých synů, když některý z nich byl *bar micve*. Na tuto slavnostní chvíli, kdy židovský chlapec smí poprvé jako muž poprvé předstoupit před tóru, sám nás připravoval.“ (Hostovský 2018, str. 16)

Podruhé se výraz vyskytuje v následujících větách: „Jakube, proč to všechno, co pro tebe znamená život a co přitahuje snad i Maxu, je pro mne jenom snůškou hezkých pohádek, které člověk vyslechne a zase pustí z hlav? Když jsem byl *bar micve*... pamatuji si ten den. Pamatuješ? Já málo.“ (Hostovský 2018, str. 164)“ Zde je naopak vidět, jak pro dospívajícího

---

⁸⁶ Bratr Františka Langeru měl hebrejské jméno Mordechaj Zeev. (Goldmannová 2016, str. 199)

chlapce a později muže, který nevyznává židovskou víru, tato slavnostní chvíle nic velkého neznamená, zároveň si z tohoto okamžiku mnoho nepamatuje.

8.2.2 „HAFTÓRA“

Bondyová zmiňuje tvar *haftóre*, který znamená „úsek z knih proroků, který se čte v sobotu v synagoze po úseku z tóry. Hebrejsky je *haftará* – ukončení, závěr.“ (Bondyová 2003, str. 55)

Ve vysvětlivkách v díle Hostovského je doplněno, že se tato vybraná část čte z Tóry o šabatu, velkých svátcích a postních dnech. (Hostovský 2018, str. 453)

Balík píše, že výraz *haftóra*, jako mnoho dalších židovských etnolektních výrazů, „spoluvytvářejí zvláště na počátku vyprávění plastický literární obraz života Židů v Čechách a na Moravě ve druhé polovině 19. století“. (Balík 2015, str. 73)

U Hostovského je výraz *haftóra* použit v kontextu zapomínání a zavrhování víry. Hlavní hrdina Emil nevyznává židovskou víru jako jeho otec nebo jeho teta a na svoje dětství, kdy byl do náboženských rituálů zapojován, si příliš nepamatuje a není schopen pochopit významy židovských modliteb. „Ještě si pamatuji na svou *haftóru*, kousek bych ji uměl odříkat zpaměti, nerozumím z ní však ani zbla. Co asi znamenají slova: Ký moleó hoórec deó es Adonoj kamájim lajom mechasim? Víím jen, že je to věta z Izaiáše, z kapitoly, v níž je zpodobena proměna světa, která nastane před příchodem Mesiášovým.“ (Hostovský 2018, str. 42)

„Pamatuji si ten den. Pamatuješ? Já málo. Co znamenají slova z mé *haftóry*: Ký moleó hoórec deó es Adonoj kamájim lajom mechasim.“ (Hostovský 2018, str. 164)

Hebrejská věta *Ký moleó hoórec deó es adonoj kamájim lajom mechasim* je na dále str. 164 vysvětlena výkladem Jakuba: „Izaiáš! Krásná kapitola! Nic už o ní nevíš? Nic nevíš o tom, jaký bude svět, až přijde Mesiáš? Vlk bude přebývat s jehňátkem a tygr s beránkem bude uléhat a malý chlapec povede věrný trojlístek – telátko, lvíče a jalovičku. U dřer zmiije si bude hrátí kojeneec a u doupěte baziliškova bude nemluvně mávati ručičkou. Nikdo nikomu nebude ubližovati – ký moleó hoórec deó es Adonoj kamájim lajom mechasim – neboť celý svět zaplaví poznání Boha, tak jako vodstva překryjí moře!“ (Hostovský 2018, str. 164)

8.2.3 „PEJZ/PEJZY“

Pejzy jsou kulturní výpůjčkou, která je užívána velmi hojně, jak bylo již vidět u Poláčka. Jeho význam je vysvětlen již v kapitolách věnovaným Poláčkovi. Hostovský výraz *pejzy* několikrát použije, neboť je neodmyslitelně spojen s židovstvím. V následujícím úryvku by šlo spekulovat o tom, jestli autor odkazuje na *pejzy* bez použití tohoto výrazu, či nikoli:

„Měsíc, neskutečně rozšířený oblačným kolem, stoupá po okně a zsinale ozařuje podobiznu tatínkova otce. Je to podobizna starého žida s černou šábesovou čepičkou na hlavě a s předlouhými bílými vousy. Byl rabínem a neměl nás rád.“ (Hostovský 2018, str. 14–15)

Zde ještě stojí za zmínku spojení „černá šábesová čepička“, která by mohla být označena také slovem z jidiš „jarmulka“ či výrazem z hebrejštiny „kipa“.

Dále se výraz vyskytuje jako symbol židovství, jako výrazný prvek, který by neměl židům chybět a podle kterého jde s jistotou člověka přiřadit k židovské víře. Následující úryvek velmi zřetelně ilustruje, co dělá žida židem.

„Jakub byl jednomyslně přijat. Nosil plnovous, *pejzy* (uměl je však schovat za uši) a podivný černý klobouk. Sedm let prý studoval na slavných ješivách: v Galantě, v Chustu, ba i v Huncovicích, sám mukačevský rabín s ním prý disputoval. Umí prý stovky citátů z talmudu, ovládá nejtěžší komentáře k bibli, vyzná se, jak tvrdil starkovský rabím, v talmudském komentáři Tosafot, pak v komentářích komentářů, v dílech Maršó a Maršal, pro něž je prý opravdu třeba otevřené hlavy, a má v malíčku mohutnou, čtyřsvazkovou sbírku zákonů Šulchan Áruach. Už mezi ortodoxy byl melamedem, tj. učitelem. Jedním slovem – učenec!“ (Hostovský 2018, str. 71)

„Jakub? Nepoznal jsem ho! Kde má vousy a *pejzy*? Nedůvěřivě si mě prohlížel.“ (Hostovský 2018, str. 90) Zde lze pozorovat, jak absence *pejzů* dokáže člověka zmást při rozpoznávání někoho známého.

„Přede dveřmi bytu stál Jakub a naproti němu starší, příhrblý, vousatý žid s *pejzy*. [...] Konečně žid s *pejzy* byl odzbrojen.“ (Hostovský 2018, str. 162)

„[...] a prosil jsem *pejzatého* pána, abych ho směl doprovodit...“ (Hostovský 2018, str. 172) Třikrát je označován ten samý muž. Odvozenina *pejzatý* dokládá životnost pojmu. Zde je složitější určit, zda se jedná o heterostereotyp, nebo o autostereotyp. Postava, skrze kterou je příběh vyprávěn, pochází z židovské rodiny, na druhou stranu je protagonista nevěrec a židovství se ho týká pouze v případě, že navštíví svůj rodný dům. Dalo by se tedy spíše než o autostereotypu mluvit o heterostereotypu.

Také se však lze setkat s opovržením vůči lidem s *pejzy*. Kdo nosí *pejzy*, ten je „blouznivec“ a není v zájmu občanů se s ním stýkat a bavit.

„Jednou jsem se ptal Wolfa, ten je přece jakžtakž ortodoxní, žil-li tolik let mezi těmi *pejzatými* blouznivci, ptal jsem se ho: „Co říkáš, Jakube, máme my, židé – odpusť, že se mezi ně také počítám – máme my nějaké dějinné poslání, není to nadarmo, že ještě žijeme, že jsme dosud nezdechli, jsme tady proto, abychom pro svět něco vykonali?““ (Hostovský 2018, str. 59-60)

„Od té doby, kdy ho bylo vidět pobíhat za mnohem mladšími dětmi, za těmi opovrhovanými kostlivečky s *pejzy* a v *kaftáncích*, ještě více na něho starkovští chlapeci zanevřeli.“ (Hostovský 2018, str. 70)

8.2.4 „KAFTAN“

Výraz *kaftan* byl již rozebrán v kapitolách o Poláčkovi (7.4.1). I u Hostovského zůstává význam původní, to znamená „dlouhý kabát/plášť“. Slouží k nelichotivému charakterizování východního Žida, se kterým jsou spojeny určité negativní atributy jako vši, opovržení či něco nedostatečně uspokojivého, viz následující úryvky.

„Byl právě tak pyšný jako východní žid, který nosí *kaftan* a živoří v páchnoucím ghettu. Hledá si zasněně vši ve vlasech a zdá se mu, že se dotýká hvězd.“ (Hostovský 2018, str. 59) – mluví o otci.

„Ale Jakub snad ani nebyl nešťasten. Měl utkvělé sny a hledal opravdu poklad, ubožák. Když se usadili ve Starkově a okolí židovští uprchlíci z Polska, Jakub se stále mezi nimi potloukal. Od té doby, kdy ho bylo vidět pobíhat za mnohem mladšími dětmi, za těmi opovrhovanými kostlivečky s *pejzy* a v *kaftáncích*, ještě více na něho starkovští chlapeci zanevřeli. I já se ho tehdy poněkud štítíl, avšak vábil mě svými blouznivými řečmi. Měl mě rád. Jednou mi přinesl chanukovou menoru, osmiramenný svícen. Svícen je prý vzácná rodinná starožitnosti, pochází z Ukrajiny a byl mnohokrát za pogromů, potřísněn krví. Dokud prý jej budu mít u sebe, neopustí mě štěstí. Dokud prý jej budu mít u sebe, neopustí mě štěstí. Jakub hned po válce zmizel ze Starkova tak náhle, jako se byl mezi námi objevil. Bůh ví, že se po něm nikdo v těch vzrušených dobách neptal. Po čtrnácti letech se však vrátil. Jako král. Šel rovnou k starkovskému rabínovi.“ (Hostovský 2018, str. 70)

„Palestina tě už neláká? Židi v *kaftanech* jsou tvá poslední láska a naděje?“ (Hostovský 2018, str. 74)

8.2.5 „CHANUKA/CHANUKOVÁ MENORA“

Jedná se o „svícen, především o sedmiramenný svícen Jeruzalémského chrámu“, někdy se tak může označovat i „osmiramenný svícen na svátek chanuka“. Hebrejský tvar je *menorá*. (Bondyová 2003, str. 97)

Balík doplňuje: z jidišového hebraismu *menojre* ve smyslu „chanuková svítilna“ nebo „víceramenný svícen“. (Balík 2015, str. 104)

V následujícím úryvku z díla *Dům bez pána* je výraz použit v kontextu židovské rodiny/společnosti, kde jsou symboly víry, jako právě chanukový svícen, žádané. „Jednou mi přinesl *chanukovou menoru*, osmiramenný svícen. Svícen je prý vzácná rodinná starožitnosti,

pochází z Ukrajiny a byl mnohokrát za pogromů, potřísněn krví. Dokud prý jej budu mít u sebe, neopustí mě štěstí. Jakub hned po válce zmizel ze Starkova tak náhle, jako se byl mezi námi objevil. Bůh ví, že se po něm nikdo v těch vzrušených dobách neptal. Po čtrnácti letech se však vrátil. Jako král. Šel rovnou k starkovskému rabínovi.“ (Hostovský 2018, str. 70)

8.2.6 „JEŠIVA“

Ješive je „učiliště talmudu, vyšší židovská škola“. Hebrejský tvar je *ješivá* a znamená „zasedání, bydlení“. (Bondyová 2003, str. 69)

Balík doplňuje původ z jidišového hebraismu *ješive* ve významu „vyšší škola talmudického studia“, „rabínská akademie“. Tvar v židovské němčině je *Jeschiwe*. (Balík 2015, str. 98)

Vzdělávání v *ješivách* bylo typické pro polské Židy a bylo stavěno proti vzdělání a slušnému vychování německých Židů. (Fottová 2016, str. 139)

U Hostovského je výraz *ješiva* spojen se vzdělaností mezi Židy – kdo studoval ješivu, je vážený a ostatní Židé k němu vzhlíží. V následujících úryvcích lze pozorovat úctu, která je prokazována lidem, kteří studují, a ještě více těm, kteří dostudovali.

„Jakub byl jednomyslně přijat. Nosil plnovous, pejzy (uměl je však schovat za uši) a podivný černý klobouk. Sedm let prý studoval na slavných *ješivách*: v Galantě, v Chustu, ba i v Huncovicích, sám mukačevský rabín s ním prý disputoval.“ (Hostovský 2018, str. 71)

„Ležel jsem v jizbě bócherů na slámě. Zdraví posluchači *ješivy* leželi v postelích.“ (Hostovský 2018, str. 166)

V následující ukázce je vidět, jak je člověk, který *ješivu* nestudoval, ale vydával se za studenta, zavržen. Jakub se ukáže být podvodníkem a Žid, který pronáší slova v ukázce níže, to odhalil.

„Ale rozvázal, když jsem začal chválit Jakuba, jeho učenost a zbožnost. Spustil hurónský povyk, řehtal se, až mu žíly na čele naběhly, řekl mi, že takové chamry, jací žijí v tomhle městě, ještě nikdy neviděl, a měl svatou pravdu! Abys věděl, chlapečku: Jakub je podvodník! Nikdy v žádné *ješivě* nestudoval, s žádnými rabíny na Východě nedisputoval, žádné zkoušky nepodstupoval, nikdo si ho u nich neváží, protože on je docela obyčejný a prostý vetešník. Velký kus světa zvandroual, chytrý je, uši má dobré, co nám tady vypravuje, všechno odposlouchal, bydlil u něho dlouho starý melamed, to se ví, Jakub sám také leccos viděl a zažil, a jednoho dne si asi vzpomněl, jací jsme tady pitomci, že by mezi námi slepými – počítajíc v to i našeho pána rabína – mohl být jednooký králem, rozjel se do Starkova a my ho hned korunovali.“ (Hostovský 2018, str. 172)

8.2.7 „PURIM“

Je to „radostný svátek měsíc před pesachem, kdy se čte biblický svitek (megilá) Ester na připomínku záchranu Židů v starověké Persii“, ve významu „losy“. (Bondyová 2003, str. 122)

U Balíka lze nalézt výrazy spojené s tímto svátkem, které více upřesňují průběh *Purimu*. K jídlu se podávají vařené knedlíky plněné masem, zvané „kreplachy/kreplechy“. (Balík 2015, str. 101) Zároveň se během tohoto svátku posílají přátelům dárky, zvané *šlachmones*, jako cukroví, pečivo či pití. (Balík 2015, str. 115)

Všechny přiložené ukázky z Hostovského díla ilustrují charakteristické rysy pro tento svátek jako: radost, tanec a zpěv. Zároveň zde najdeme i vysvětlení významu svátku.

„Bylo to před *Purim* a Jakub ve vlaku vybídl Maxu, aby byl o tomto veselém dni jeho hostem. Maxa nebyl zprvu pozváním nadšen, ale později se dal zlákat, když mu Jakub vyložil, že talmud přikazuje, aby se o *Purim*, slaveném na památku záchranu židů královnou Ester a jejím strýcem Mordechajem, zbožní tak opili, až by nerozeznali rozdíl mezi větou buď proklet Hámán!⁸⁷ A buď požehnán Mordechaj!⁸⁸ (Hostovský 2018, str. 72)

„O *Purim* se všichni mají jen radovat, obšťastňovat sebe i druhé, tančit, zpívat a pít. Chlapče, my jsme pili! Kořaličku, jakou jsi nikdy neměl na jazyku. A jídlo jsme si o překot podávali, barches, mandle, rozinky, jenom čísky zvedali, ruce si podávali, nesvírajíce dlaň, a připíjeli: „Lechajim! Lechajim!““ (Hostovský 2018, str. 73)

8.2.8 „TOSAFOT“

Tato kulturní výpůjčka je ve slovníku *Judaismus od A do Z* vysvětlena jako „dodatky k Talmudu“. (Newman 1992, str. 9)

Vedle komentářů Rašiho, bez nichž lze jen těžko pochopit Talmud, se v Talmudu nachází také komentáře *Tosafos/Tosafot*. Jsou založeny na Rašiho komentářích a jejich rozdílnost je velmi těžko pochopitelná. (Lazer 2008)

Tosafos je aškenázská výslovnost a *Tosafot* moderní hebrejská výslovnost.

V knize je porozumění těmto komentářům znakem vysoké vzdělanosti. V následujícím úryvku je řeč o Jakobovi, který je ortodoxním Židem. „Umí prý stovky citátů z talmudu, ovládá nejtěžší komentáře k bibli, vyzná se, jak tvrdil starkovský rabín, v talmudském komentáři *Tosafot*, pak v komentářích komentářů, v dílech Maršó a Maršal, pro něž je prý opravdu třeba otevřené hlavy, a má v malíčku mohutnou, čtyřsvazkovou sbírku zákonů

⁸⁷ Hámánův záměr byl vyhladit Židy v Perské říši, avšak Ester tento záměr prohlédla, a tím Židy zachránila. (Spunar 2021a)

⁸⁸ Tj. adoptivního otce Ester, který ji pomohl odhalit vražedný záměr Hamana. (Spunar 2021a)

Šulchan Áruĥ. Už mezi ortodoxy byl melamedem, tj. učitelem. Jedním slovem – uĥenec!“ (Hostovský 2018, str. 71)

8.2.9 „GÓLES“

V *Příruĥním slovníku jazyka českého* se vyskytuje jedna karta, která obsahuje synonymum pro *góles* a to „vyhnanství“. (Hujer a kol. 1935–1957)

Bondyová zmiňuje také podobu *golet*: „vyhnanství“, hebrejsky (ivrit) *Galut*. Vyhnanství ze Svaté země a roztroušení po světě je v očích věřících Židů dočasné až do příchodu Mesiáše, který je má vysvobodit a navrátit do země otců. Slovo *golet* znali u nás i asimilovaní Židé a Nežidé z knihy Ivana Olbrachta *Golet v údolí*, sbírky povídek ze života vesnických Židů na Podkarpatské Rusi, o jejich chudobě, strastech a neotřesitelné víře ve vykoupění. (Bondyová 2003, str. 54)

Balík doplňuje významy „exil“, „diaspora“, „zármutek“ či „žal“. (Balík 2015, str. 93 94)

„Pro žida je všude *góles*, vyhnanství, zde si to ovšem uvědomuji silněji. Ale i ve vyhnanství si můžeme nalézt pevné místo.“ (Hostovský 2018, str. 92)

Slovo je opět vysvětleno, takže by nemělo docházet k neporozumění. Je zde vidět vzdor Žida vůči tomuto vyhnanství a snaha nacházet místo, kde by měl pevný bod a kde by se mohl cítit dobře. Úryvek se váže konkrétně k Jakobovi, který se vrátil na maloměsto, i když nemusel, a i když ví, že obyvatelé jsou z velké části nevěrci. S touto představou se lze setkat v knize víckrát, kdy Židé sami sebe zobrazují jako národ, kterému je přisouzeno se toulat a věčně hledat svůj domov.

8.2.10 „CADIK“

Výraz *cadik* má plurálovou podobu *cadikim* a znamená spravedlivý. V rabínském pojetí představuje *cadik* člověka, který překonává svými činy to, co je stanoveno zákonem. Lze se setkat s představou, že *cadik* je zprostředkovatel mezi bohem a lidmi. (Nosek 2021f)

Význam slova *cadik* je „spravedlivý, čestný člověk, je zbožný a při jednání s druhými morální“. (Newman 1992, str. 24)

Fottová, jak již bylo psáno v kapitole o židovských stereotypech popisuje *cadika* jako „spravedlivého rabína“, který představuje v chasidských příbězích morální autoritu. (Fottová 2016, str. 147–178)

V následujícím úryvku je zobrazena úcta, kterou postava projevuje druhému, neboť potřebuje jistou informaci. Tento vřelý a slušný přístup a zacházení s druhým jako poctivým a spravedlivým člověkem se ukáže přínosný pro navázání kontaktu. „Ale já toho cizince

znovu v noci potkal. Šel s kuffíkem k nádraží. Nedalo mi to, zastavil jsem ho, uklonil se mu jako *cadikovi*, jednomu z těch židovských svatých, o nichž Jakub vykládá legendy, představil jsem se jako Jakubův přítel a prosil pejszatého pána, abych ho směl doprovodit. (Hostovský 2018, str. 171–172)

8.2.11 „TALES“

„O všech svátcích za života dědova Koheni, zahaleni v bílý hedvábný *tales*, žehnali v synagoze se vztaženýma rukama zbožným posluchačům, kteří se zatím modlili, aby se splnily jejich dobré sny, jež snili o sobě a o bližních, jako sny Josefovy, kdežto sny neblahé aby se proměnily v požehnání, tak jako se z vůle Boží proměnila kletba Balaamova v požehnání Izraele. A můj otec, odpadlík, už nikdy nesměl žehnat. Už nikdy!“ (Hostovský 2018, str. 15)

Otec protagonisty by mohl symbolizovat v knize první krok k oproštění se od víry. Jeho otec jej zavrhl a studium lékařství ho také odklonilo od rodu Kohenů. (Kroulíková 2016, str. 239)

Tales je součástí židovských rituálů, patří k vybavení židovské domácnosti a potvrzuje příslušnost židů k víře. V předchozí ukázce označuje „modlitební šál“ (srov. 7.4.1). Hostovský používá tvar z jidišového hebraismu (aškenázský).

Pro zajímavost připomínám úryvek z Poláčkova díla *Vyprodáno*, který popisuje stejný předmět. Je zde vidět, jak jsou si oba úryvky podobné. Oba např. zmiňují „synagogu“ či adjektivum „hedvábný“.

„Kovové a mramorové hrobky hostily továrníky, kteří chodívali do synagogy v lesklém cylindru a kolem krku si kladli hedvábný *talis*, vyšíváný zlatem; kteří pak vydržovali guvernanky svým dětem, oděným v modré kabátky s blyštivými knoflíky.“ (Poláček 1994d, str. 70)

8.2.12 „ŠÁBES“

Bondyová vysvětluje výraz jako „sobota“, v hebrejštině užíván tvar *šabat*, což je „sedmý den židovského týdne, den odpočinku“. Adjektivum *šabesový* znamená „sobotní“ nebo „sváteční“. (Bondyová 2003, str. 131)

Balík přidává ještě tvar *sabat* (ivrit) a doplňuje původ slova: z jidišového hebraismu Šabes „sobota“, „sabat“. V židovské němčině je tvar *Schabbes*. (Balík 2015, str. 113)

Jedná se o aškenázský výraz, tvar *šabat* je ivritový.

Příběh, který je obsažen v následujícím úryvku, mimo jiné seznamuje se zvyky Židů. *Šábess* je svátek pro postavy v knize vážený, zasluhuje jejich respekt, a proto si mluvčí svým

vyřešením situace vyslouží řádný obdiv. Se *šábesem*, sedmým dnem židovského kalendáře, se pojí také určitá pravidla, která musí Židé dodržovat. Patří k nim také to, že se nesmí vykonávat práce, za kterou je považováno i nošení věcí.

„, Také se mne zeptal, co bych dělal, kdybych o *šábesu* našel za městem pohozenou tóru. V sobotu je zakázáno konat zejména 39 základních prací, těch, jež byly vykonávány na pouště při stavbě svatostánku. Je zakázáno také cokoliv nosit, netvoří-li to část našeho oděvu. Nuže, co byste dělali, kdybyste o *šábesu* našli za městem tóru, která každým okamžikem může být znesvěcena a pošpiněna?“ ,To opravdu nevím!“ ,Omotali byste si ji kolem těla a vrátili se s ní. Tvořila by váš oděv, takže zákon by nebyl překročen!“ (Hostovský 2018, str. 92–93)

Zde je vidět vzdělanost mluvčího a jeho věrnost židovství. Posluchači mu projevují řádný obdiv.

Následující úryvek popisuje dědečka protagonisty Emila a hned v další ukázce je popis Jakuba – váženého Žida (dokud se nepřijde na jeho podvody). V obou úryvcích je slovo *šábes* použito bez jakéhokoli zabarvení.

„Je to podobizna starého žida s černou *šábesovou* čepičkou na hlavě a s předlouhými bílými vousy. Byl rabínem a neměl nás rád.“ (Hostovský 2018, str. 14–15)

„Před každým jídlem si myl ruce, o *šábesu* nic nedělal, nosil stále cidákl, nad jeho prahem byla přibita největší mezuzá z celého města a maso si dával posílat z Prahy od rituálního řezníka.“ (Hostovský 2018, str. 71)

Naposledy se slovo objeví na str. 162 ve stejném významu jako v předchozích úryvcích. Jedná se tedy o den, během kterého nesmějí Židé vykonávat žádnou práci a který má jasná pravidla. „Naše spory jsou staré a vleklé. Teď právě mi včítal, že mě jednou viděl o *šábesu* otvírat dveře klíčem, který byl přišit volně na šlích, což není dovoleno, neboť měl být přišit tak, aby tvořil část oděvu.“ (Hostovský 2018, str. 162)

8.2.13 „MEZUZA“

Mezuzá (mezuze) se ve *Slovníku spisovné češtiny* nevyskytuje a v *Příručním slovníku jazyka českého* jen v rámci jedné karty ve významu „svaté znamení židovských domácností“ a citován je právě Hostovský z knihy *Dům bez pána*.

Bondyová ve svém slovníku uvádí tvar *mezuze* a vykládá ho jako „malá ozdobná schránka ze dřeva, kamene, kovu, či keramiky, našikmo upevněná na pravé straně dveří židovských soukromých domů, veřejných budov a obytných místností, která obsahuje pergamenový svitek s biblickými verši.“ Na zadní straně svitku je napsáno *Šadaj*,

Všemohoucí. Hebrejský tvar je *mezuzá*, který v překladu znamená „veřeje“. (Bondyová 2003, str. 100, srov. Newman 1992, str. 114–115)

Balík ještě doplňuje původ z jidišového hebraismu *mezuzel/mezuza* ve významu „malá dřevěná či kovová tuba obsahující proužek pergamenu s určitým veršem z Tóry, připevněná do zárubně dveří jako označení prostoru obydleného Židy dbajícími náboženských pravidel, a symbolicky líbaná při příchodu a odchodu“ nebo „podobná tubička nošená jako medailon“. V židovské němčině užíván výraz *Mesuse*: „nápis na zárubni dveří, který je každým líbán“ a v německém argotu znamená „prostopášná žena“. Ve spisovné němčině je pak výraz ve tvaru *Mesusa*. (Balík 2015, str. 105)

V díle *Dům bez pána* se toto slovo vyskytuje celkem na 3 stranách a jeho význam je v knize popsán. Označuje úzkou trubičku nad dveřmi, která pro obyvatele domu, kteří věří v její schopnosti, symbolizuje štěstí.

„Zastavil se na prahu před ložnicí a pozorně se zadíval na svaté znamení židovských domácností, na úzkou trubičku, jež se jmenuje *mezuzá* a je přibita na rámu dveří. „Je tady plno prachu, proč si neřeknete, abychom vám nahoru poslali na chvíli naši služku⁸⁹“ Na tuto zašlou trubičku sáhne teta dvěma prsty, kdykoli odchází z domu, a přitiskne je pak ke rtům. Ta trubička nás odjakživa lákala. Jednou bychom ji byli málem strhli a prohlédli si její obsah, kdyby nám v tom nebyl rozhořčeně zabránil otec. Teta tehdy stonala. Zavolala si nás, když zvěděla, co jsme chtěli provést. Její hlava ležela nehybně a odevzdaně na bílé podušce v záplavě slunce. Nemluvila k nám vyčítavě, nýbrž jen smutně: „Když člověk jde neznámým krajem, říká si: Nezbloudím! Poznám cestu podle tohoto stromu, téhle skály a tohoto jezírka! I my máme taková znamení, jež nás povedou, až bude nejhůře. Jedno z tech znamení je přibito tady nad prahem. Pamatujte si to děti, i když mi ještě nerozumíte.““ (Hostovský 2018, str. 27)

Zde se setkáváme s pojmem *mezuzá* v neutrálním významu, významu, který nám předkládá Bondyová. Jde pouze o pojmenování věci, která pro Židy, v tomto konkrétním případě židovskou ženu, mnoho znamená. Dochází zde však ke kontrastu mezi tetou a dětmi. Pro děti je *mezuzá* pouze předmětem, který by rády zkoumaly. U protagonisty Emila se víra ani v jeho dospělosti příliš nezmění. I ve svých 30 letech není ortodoxním židem a židovství se ho výrazně nedotýká. Ve svém životě, o kterém nemáme mnoho zpráv, pravděpodobně ani nedodrží židovské zvyky/svátky. Pouze rodinný dům jej dostává do konfrontace

---

⁸⁹ Balík ve své knize uvádí, že „služku v židovském domě“ či „křesťanskou dívku“ označoval výraz *šikse*. (Balík 2015, str. 54, srov. Bondyová 2003, str. 136). Na czechEncy lze najít význam tohoto slova také jako „Židovka, která nectí židovské tradice“ či „nepořádná žena“. (Krappmann 2017)

s židovstvím společně s okolním městem a ostatními Židy. Mezuzá je zde nejen něco symbolického, ale také předmět velmi vážený.

Podruhé se s tímto slovem setkáváme na straně 71: „Usadil se ve Starkově a byl vážen a ctěn i bezbožnými židy. Byl atrakcí. Před každým jídlem si myl ruce, o šábesu nic nedělal, nosil stále cidákl, nad jeho prahem byla přibita největší *mezuzá* z celého města a maso si dával posílat z Prahy od rituálního řezníka. Občas se u něho zastavovali na svých obchodních cestách jeho přátelé ze Slovenska a z Podkarpatské Rusi a nábožně s ním rozjímali. Uměl česky, hebrejsky a jidiš.“ (Hostovský 2018, str. 71)

V této části je řeč o Jakobovi, který se téměř po celou dobu trvání děje v knize tváří jako ortodoxní vzdělaný žid, jenž dokáže kázat a dávat moudré rady. V závěru se však ukáže, že sice možná vyznává židovskou víru, ale je to podvodník, který činy/příběhy, které vydává za své, ukradl jiným lidem a přivlastnil si je. Z tohoto pohledu jsou všechny symbolické předměty, které vlastní, jen jedním velkým podvodem. *Mezuzá* je tu ve stejném významu jako v předchozí ukázce, má symbolizovat úzkou trubičku nad dveřmi, ale s rozdílem v tom, jak je používána. V tomto vyznění poněkud degraduje svou hodnotu tím, že Jakub je podvodník a jeho *mezuzá* je největší ve městě. Mohlo by to vzbuzovat dojem, že čím větší *mezuzá*, tím větší podvodník. Jakub tento předmět sice pravděpodobně vlastní proto, že je přesvědčen o své víře, každopádně na základě jeho nepravd se u něj nedá pokládat za něco věrohodného a symbolického, jde spíše o přetvářku.

Potřetí je *mezuzá* zmíněna opět v domě rodiny Adlerových. V euforii přichází domů Emil po setkání s Helenou a oznamuje nadšeně své ženě, že s Helenou oba společně poletí do Amsterdamu. Je v tom však pouze jeho sobeckost, neboť chce být nablízku Heleně a na svou ženu nebere zřetel. Zde je zajímavý vztah Emila k *mezuzě*. Narodil od své tety, pro kterou je symbolem štěstí a ochrany, si na *mezuzu* po většinu času nevzpomene. V této ukázce si na ni vzpomněl proto, že se mu daří a má dobrou náladu. Podobně by to asi fungovalo i kdyby měl náladu špatnou. Hledal by v ní nějakou útěchu a naději v lepší zítřky. Jak se ale ukáže, v jeho případě mu dlouhodobější štěstí *mezuzá* nepřinese, neboť Emil se svým návrhem neuspěje, a situace dokonce vygraduje až do odjezdu ženy Kláry. Vše se nakonec urovná, ale o zásahu trubičky do Emilovy situace lze jen těžko uvažovat. V žádném z případů nefunguje *mezuzá* nijak nadpřirozeně.

„V jídelně nikdo není, v ložnici také ne, to je škoda, chtěl bych každému povědět něco milého, ať jsou překvapení jako Ervin a jako Heda, ať se mne neobávají, tolik vděčnosti je najednou ve mne, kam s ní; až potkám Růženu, dam ji hubičku, ,to je dobré, co?‘ Hle,

mezuzá, naše strážná trubička, také ji dnes políbím, jak to dělá teta Bedřiška; dvěma prsty se jí dotkne a...Kdo je to v tatínkově bývalé ordinaci? Klára!“ (Hostovský 2018, str. 160)

8.2.14 „TEFILIM“

V PSJČ se vyskytují dvě karty s tímto výrazem od Z. A. Branalda (1956) a I. Olbrachta (1933). Branald vysvětluje výraz jako „modlitební řemínky“ a dokládá úryvkem: „Zapomíná (Larigweil) že sám tvrdí a vysvětluje Sabině ... Tefilim na čelo a řemínky kolem ruky – to jsou celé jejich čáry.“ Olbracht píše: „S kostkou *tefilimu* na čele, a jeho řemínky, omotanými kolem žilobití levice, neboť to vychází ze srdce, a zahalen v bílé a černě pruhovaný talis, modlil se /Abram Beer/ Šachres, ranní modlitbu.“ (Hujer a kol. 1935–1957)

Bondyová zmiňuje také podobu *tfilin*. Význam je: „modlitební řemínky, které se připevňují při ranní modlitbě na ruku a na hlavu. Na každém je malá kožená schránka, na níž jsou napsány úryvky z tóry“. Hebrejsky *tefilá* ve významu „modlitba“. (Bondyová 2003, str. 149)

Balík doplňuje význam: „malé černé kožené krabičky obsahující předepsané biblické pasáže, které si dospělí muži podle biblického příkazu upevňují řemínky k levému rameni a na čelo, resp. mezi oči“. Původ je z jidišového hebraismu *tfiln* „krabičky, obvykle obšité sametem, určené k nošení a ochraně předepsaných biblických pasáží a upevněné řemínky k levému rameni a k čelu (nošeno dospělými muži během ranních každodenních modliteb)“, v židovské němčině se vyskytuje tvar *Tefil*. (Balík 2015, str. 119)

Úryvek z Hostovského obsahuje tento výraz ve smyslu „modlitební řemínky“ a dochází skrze ně ke zpochybňování víry u otce, váženého pana doktora, který byl vzorem všem Židům. Protagonista naznačuje, že jeho otec možná nebyl natolik vzorný ve své víře, jak si o něm lidé myslí, neboť možná nikdy *tefilim* nenosil a možná řemínky ani doma neměl. Význam je v knize vysvětlen ve větě následující hned po zmínění výrazu.

„Potom: nikdy jsem ho neviděl přivazovat si *tefilim*, měl vůbec doma tyto svaté řemínky?“ (Hostovský 2018, str. 42)

8.2.15 „BARCHES“

Barches je „bílý pšeničný chléb připravovaný vždy v páru na šabat a na svátky, ve většině diaspory nazývaný *chale* (hebrejsky Chalá)“. Hebrejský výraz *brachot* znamená „požehnání“ v množném čísle, *broche* znamená „žehnání“. (Bondyová 2003, str. 37) Existuje další, nepříliš přesvědčivý názor, že je tento název odvozen od německé bohyně vegetace Berchty, „na jejíž počest pekly německé ženy pletené pečivo nesoucí její jméno, a židovské

ženy toto jméno převzaly pro sobotní chléb. Často se plete z několika copů jako vánočka. Přísady se neliší od obyčejného kynutého těsta – mouka, cukr, vejce, sůl, droždí – jenže místo mléka se dává voda, aby se *barches* mohl pojídat i s masitými potravinami“. (Bondyová 2003, str. 29–30)

Balík píše, že výraz *barches* souvisí s (košer) stravováním a pomáhá přibližovat čtenářům život Židů v Čechách a na Moravě v druhé polovině 19. století. (Balík 2015, str. 73) Vykládá ho jako „šábesový a sváteční – kromě Pesachu – bílý pšeničný chléb“, v českomoravském dialektu znamená „bramborový koláč pečený na plechu“. V německém nářečí či české němčině výraz *Barches/Barkes* znamená „bramborák“ či „jídlo ze syrových a vařených brambor s moukou, které je smažené na pánvi“. Původ je nejasný. (Balík 2015, str. 87–88)

V úryvku se jedná o chléb při svátečním jídle židovské komunity. „A jídlo jsme si o překot podávali, *barches*, mandle, rozinky, jenom číšky zvedali, ruce si podávali, nesvírajíce dlaň, a přijíjeli: ‚Lechajim! Lechajim!‘“ (Hostovský 2018, str. 73)

Barches je ve vysvětlivkách vyložen jako: „chléb pro šábesové a sváteční hostiny“. (Hostovský 2018, str. 454)

8.2.16 „ŠULCHAN ÁRUCH“

Pojem je vysvětlen v předchozí kapitole o Poláčkovi (7.2.2), avšak zde by nebyl výklad třeba. Hostovský si tento výraz sám vysvětlil. „Umí prý stovky citátů z talmudu, ovládá nejtěžší komentáře k bibli, vyzná se, jak tvrdil starkovský rabím, v talmudském komentáři Tosafot, pak v komentářích komentářů, v dílech Maršó a Maršal, pro něž je prý opravdu třeba otevřené hlavy, a má v malíčku mohutnou, čtyřsvazkovou sbírku zákonů *Šulchan Áruach*. Už mezi ortodoxy byl melamedem, tj. učitelem. Jedním lovem – učenec!“ (Hostovský 2018, str. 71)

8.2.17 „CHALUC“

Chaluc se v PSJČ vyskytuje pouze na jedné kartě a označuje socialistického sionistu, přičemž takovýto význam se objevuje u Olbrachta v *Golet v údolí*. (Hujer a kol. 1935–1957)

V *Judaismu od A do Z* je *chaluc* vysvětlen jako biblický předvoj vojska Izraelitů. Odtud poté *chalucim* ve významu „pionýři, kteří připravují cestu ostatním“. Následovníci dle praktického sionismu vedou ostatní k osídlení země Izraele. (Newman 1992, str. 51)

U Hostovského odpovídá výraz významu „člen židovské komunity, která připravuje cestu do Země zaslíbené“, nebo významu uvedenému v *Judaismu od A do Z*: „Jak je tomu dlouho, kdy jsi právě tak nadšeně blouznil o hrdinných *chalucích*, kteří putují do Svaté země,

a kdy jsi na nic jiného nemyslí než na okamžik, v němž ti bude možno přidat se k těmhle bohatýrským průkopníkům? Palestina tě už neláká? Židi v kaftanech jsou tvá poslední láska a naděje? (Hostovský 20148, str. 74)

Jedná se o sionistickou slovní zásobu (*chaluc*) a ve vysvětlivkách se vyskytuje výraz *chaluk*, což znamená: „člen zbožné komunity, jehož hlavní činností bylo studium a byl závislý na *chaluce* – „finanční podpora z diaspory v Evropě“. (Hostovský 2018, str. 454)

8.2.18 „CHASID“

V PSJČ lze nalézt vysvětlení pojmu v rámci 5 karet, přičemž vysvětlení se objevuje jen u Olbrachta. *Chasid* je: „stoupenec chasidismu, jenž vznikl jako reakce na ustrnutí židovství na pouhých obřadech“ či „člen náboženské sekty židovské“. (Hujer a kol. 1935–1957)

SSJČ podává následující výklad výrazu z hebrejštiny: „příslušník zbožné židovské náboženské sekty“. (Havránek a kol. 2011)

Bondyová vysvětluje výraz *chosid/chusid* jako „příslušník náboženského chasidského hnutí, zrozeného v osmnáctém století, hlásajícího vnitřní obrození židovstva prostou vírou (oproti tomu, co bylo považováno za formalismus talmudského učení“. Hebrejský tvar *Chasid* znamená „přívrženec“. (Bondyová 2003, str. 60)

Balík přidává perspektivu Jiřího Mordechaje Langer, „který mezi *chasidy* v oněch východních zemích (Haliči) a posléze u stejného *chasidského* dvora v Uhersku prožil několik let. Pro sionistický list *Selbstwehr* v německy psané recenzi o berlínském jidišovém básníku A. N. Štenclovi si Langer neodpustí rýpnout do stereotypního pohledu na jidiš“. (Balík 2015, str. 14) Jako vysvětlení původu tohoto pojmu Balík píše: „V 18. století také vzniká tehdy mystické hnutí *chasidismus*, objevují se náboženské sekty frankistů či šabatiánů. Pozice tradičního judaismu je tak oslabována již před *haskalou*, která však na Východě nemá takové akulturační dopady. (Balík 2015, str. 21)

V *Judaismus od A do Z* je *chasid*, stejně jako výraz *chasidim* používán obecněji pro Aškenáze. (Newman 1992, str. 53)

Výraz *chasid* v sobě obsahuje spříznění s vírou ve všech ukázkách níže, označuje člena náboženské skupiny židovské.

„A tak ti mě, miláčku, zavedl večer do *chasidské* učebny, kde byli shromážděni jen opravdoví věřící.“ (Hostovský 2018, str. 72)

„Berdičevský rebe složil na jeho počest píseň, která mezi *chasidy* zlidověla.“ (Hostovský 2018, str. 166)

„On si troufal! Do *chasidské* modlitebny mě vzal v Praze, všichni ho tam znají, a on se nebál, že bude prozrazen. Za takového bulíčka mě měl! Jidiš mě chtěl učit, vetešník, vzít mě s sebou na východ! Fuj!“ (Hostovský 2018, str. 172)

„Snad tam, odkud k nám přišel, byl maličký, ale zato byl doma. Sám jsi říkal, jak ožil a omládl v *chasidské* modlitebně“ (Hostovský 2018, str. 173)

8.2.19 „TALMUD“

Pro Židy představuje nejdůležitější dílo, které by měl každý Žid znát. Jeho precizní znalost dokazuje vzdělanost konkrétního Žida. Následující úryvek ilustruje úctu, kterou si zaslouží Žid, jenž zná *Talmud* nazpaměť. „Znal jsem ho špatně. Věděl hodně, ale jak bláhové a marné byly jeho znalosti vedle učenosti těch, jimž v *talmudu* můžeš propíchnout špendlíkem písmeno, a oni ti ihned řeknou, které slovo probodla špička špendlíku na dalších stranách?“ (Hostovský 2018, str. 93) *Talmud* je také nástrojem k výkladu určitých situací života, pomáhá k jeho pochopení.

V knize je používán v souvislosti s antisemitskými postoji, avšak v této části se jedná o symbol znalostí a vzdělanosti. Jakub si pamatuje části *Talmudu*, čímž se řadí mezi vzdělance. „Jakub cosi mumlá. Jednu jedinou větu. Opakuje ji. Znovu a znovu: Zerok chitre leavire a-ikurej koe. ‚Co to broukáš?‘ Přísloví z *talmudu*. Můžeš si je přeložit třeba takhle: Hod’ větev do vzduchu, vrať se vždy k svým kořenům! A tak se jedné květnové noci vracejí podle přísloví *talmudu* dva židé na svá pravá místa. Ten z nich, o němž jsem vám nejmíc vypravoval, se vrací sice kajícně, ale je ještě příliš slabý, aby nelitoval že všechny cesty byly marné kromě jediné.““ (Hostovský 2018, str. 200)

Tento výraz se vyskytuje v knize ještě mnohokrát., Slovo je možné najít také ve tvaru adjektiva (*talmudský*) či lze nalézt tvar *talmudista*, avšak pro účel této práce nepřináší tvary nové poznatky, proto nejsou podrobněji rozebírány. Slova lze nalézt na stranách: 71, 72 a 156.

JÁDROVÉ VÝPŮJČKY

8.2.20 „LECHÁJIM“

Bondyová vysvětluje výraz *lechajim* jako „na zdraví!“ Hebrejsky znamená slovo doslovně „na život!“ (Bondyová 2003, str. 85; srov. Balík 2015, str. 102)

U Hostovského je slovo použito následovně ve významu: „Na zdraví!“/„Na život!“ „A jídlo jsme si o překot podávali, barches, mandle, rozinky, jenom čišky zvedali, ruce si podávali, nesvírajíce dlaň, a připíjeli: ‚*Lechájim! Lechájim!*‘“ (Hostovský 2018, str. 73)

Stejně je výraz vyložen i ve vysvětlivkách, tudíž jako „židovský výraz používaný při přípitku“, zde však psáno s dlouhým á. (Hostovský 2018, str. 454)

Výraz spojený s přípitkem v soudobé společnosti je nejčastěji: „Na zdraví!“, proto by se tento výrok dal přeložit spíše než „Na život!“ jako „Na zdraví!“.

8.2.21 „KOIFR“

Na stránkách Comprehensive English-Yiddish Dictionary se vyskytuje plurálová podoba slova: *kofrim*. Výraz je vysvětlen jako „židovský ateista“, „nevěrec“ či „heretik“. (Comprehensive English-Yiddish Dictionary 2009–2022)

Jakub se v díle *Dům bez pána* prezentuje jako největší Žid z celého města, ale pro věřící Židy z Prahy je nevěrcem. Zprvu měl Jakub pejzy, ale v následující ukázce je má ostříhané. Jakub je ortodoxním Židem, i když ho za něj někteří nepovažují, a nazývají ho nevěrcem. „Jsem dosud svobodný a nenosím už ani vousy! Přátelé v Praze, když se mezi nimi někdy objevím v rituální jídelně, mi zazlívají, že jsem *koifr*. A co teprve když mě tady navštíví některý známý ze Slovenska nebo z Podkarpatské Rusi! Lomí nade mnou rukama. ‘Co je to *koifr*?‘ ,Nevěrec. Velká urážka!‘ ,Bolí tě taková výčitka?‘ ,Vousy narostou, než se vrátím!’“ (Hostovský 2018, str. 91)

Význam slova je zde přímo vysvětlen, takže je pro čtenáře snadno pochopitelný. Rovněž v druhém úryvku znamená *koifr* „nevěrec“. Lidé z maloměsta jsou zde představováni jako nevěrci, i když v minulosti tomu tak nebylo.

„Jakube, často jsem o tobě přemýšlel (nebyla to pravda) a nemohl jsem pochopit, proč jsi sem podruhé přišel. Tady mezi těmi *koifry*, nebo jak jim říkáš, ti musí být úzko.“ (Hostovský 2018, str. 91)

8.2.22 „MELAMED“

Ve slovníku *Judaismus od A do Z* je vysvětlen melamed jako „soukromý učitel“. (Newman 1992, str. 56)

„Už mezi ortodoxy byl *melamedem*, tj. učitelem. Jedním slovem – učenec!“ (Hostovský 2018, str. 71)

„Připomíná mi jednu tuze těžkou zkoušku, kterou jsem podstoupil u předsedy náboženské obce v Chustu, než jsem se tam stal *melamedem*.“ (Hostovský 2018, str. 92)

„Velký kus světa zvandroval, chytrý je, uši má dobré, co nám tady vypravuje, všechno odposlouchal, bydlil u něho dlouho starý *melamed*, to se ví, Jakub sám také leccos viděl a zažil, a jednoho dne si asi vzpomněl, jací jsme tady pitomci, že by mezi námi slepými –

počítajíc v to i našeho pána rabína – mohl být jednooký králem, rozjel se do Starkova a my ho hned korunovali.“ (Hostovský 2018, str. 172)

„Jakub je moudrý. A na tom opravdu nezáleží, kde moudrost sebral. A je učený, i když jenom mezi námi. Co je na tom, že na Podkarpatské Rusi byl vetešníkem, a ne *melamedem*?“ ,Tobě na tom nezáleží, ale zdejším židům na tom bude záležet!! Jejich atrakce splaskne a protáhnou se jim nosy!““ (Hostovský 2018, str. 172–173)

Ve všech výše uvedených úryvcích je slovo *melamed* symbolem vzdělanosti a praxe v židovské víře a odpovídá významu „učitel“.

8.2.23 „ŠNORER“

Ve vysvětlivkách je tento výraz vysvětlen poněkud odlišně od ostatních výkladů (kapitola 8.1.1). Píše se zde, že se jedná o židovského muže, „který žije z podpory druhých a často se jí domáhá s velkou drzostí, někdy též různými podvody“. (Hostovský 2018, str. 454)

U Hostovského je *šnorer* použito pouze jednou a bez vysvětlení, avšak jeho význam odpovídá „žebrákovi“. V úryvku mluví Maxa, Žid, který potvrzuje svou příslušnost k židovství již právě užitím tohoto slova. „Nerozuměl ani slovu, jak brebentili jidiš. Ti kolem jsou prý naši východní židé, nedávno se v Praze usnuli, a obchodníci na cestách ze Slovenska, z Podkarpatské Rusi, ba i z Polska, pak *šnoreři* ze všech koutů světa. Holoubku, co ti mám vykládat? ...“ (Hostovský 2018, str. 73)

8.2.24 „CHAMR“

Bondyová píše, že *chamr* znamená hanlivě „osel“, „vůl“. (Bondyová 2003, str. 58)

Balík doplňuje, že slovo je původem z jidišového hebraismu *chamer* „osel“ a slouží i jako nadávka ve významu „idiot“ „nevychovanec“, „blázen“. (Balík 2015, str. 95)

„Spustil hurónský povyk, řehtal se, až mu žíly na čele naběhly, řekl mi, že takové *chamry*, jací žijí v tomhle městě, ještě nikdy neviděl, a měl svatou pravdu!“ (Hostovský 2018, str. 172)

Ve vysvětlivkách je uvedeno, že *chamr* znamená hebrejsky „osel“ a tento význam platí v ukázce výše. Slouží jako nadávka pro lidi, kteří jsou hloupí a uvěří lži a povídačkám. (Hostovský 2018, str. 454)

8.2.25 „DALES“

Výraz *dales* je PSJČ popsán jako: „peněžní tíseň“, či „býti bez peněz“ (Hujer a kol. 1935–1957)

V SSSJČ se lze ještě dovědět o hebrejském původu. V obchodním slangu znamená výraz „nedostatek peněz, peněžní tíseň, mít dluhy“. (Havránek a kol. 2011)

Bondyová doplňuje významy jako: „bída, chudoba, nuzota“, hebrejsky *dalut*. (Bondyová 2003, str. 42)

Balík dodává: „špína“, či „zaneřáděnost“. Do českého argotu se výraz dostal prostřednictvím německého argotu *Dalles*. Původem je z jidišového hebraismu *dales* „nouze“; v židovské němčině: *Dalles*. Existuje i výraz *dalesák*, který v argotu znamená „chudák“, „nuzák“, „člověk zcela bez peněz“. (Balík 2015, str. 91)

„Nic, jenom karetní říkanku. Hochu, já mám *dales*! Nevíš, čím to je? Na slunci byly objeveny nové skvrny, tak snad ty to zaviňují – ne?“ (Hostovský 2018, str. 88) V tomto úryvku by význam nemusel být vyloženě peněžní tíseň, ale mohl by být obecnější ve smyslu: špatný den.

8.2.26 „ŠEMÁ ISROEL“

„*Šemá Isroel*, na mne jdou mdloby!“ (Hostovský 2018, str. 118)

Ve vysvětlivkách se může čtenář dočíst, že *Šemá Isroel* je „jedna z nejdůležitějších židovských modliteb, vyznání víry judaismu“. (Hostovský 2018, str. 454) V tomto užití se však jedná o citoslovce, zvolání ve smyslu „Pane Bože“.

Balík ve své knize uvádí tvary *Šma Jisroel!* či *Šema Jisroel!* Ve významu „Proboha!“, „Pane Bože!“. Slovo je z jidišového hebraismu *šma-jisroel* „slyš, Izraeli (Pán je náš Bůh, Pán je jeden)“ (klíčová fráze v žid. monoteismu); *Šma-jisroel!* „Můj Bože! (výkřik z pocitu hrůzy)“; „Pomoc!“ V židovské němčině existuje tvar *Schma Jisroel* „výkřik ze strachu, překvapení, duševního otřesu či udivení“. (Balík 2015, str. 116)

8.2.27 „BÓCHER“

Výraz znamená „dospívající hoch, mládenec, student ješivy, potulný žák“. Slovo je používáno také v nepříznivém smyslu jako chlap. Hebrejské *Bachur* znamená „mládenec“. (Bondyová 2003, str. 35)

Balík doplňuje: z jidišového hebraismu *ješive-bocher* „student ješivy“. (Balík 2015, str. 98) *Bochr* je „neposlušné dítě“; z jidiš: *Bocher*: „chlapec“. (Balík 2015, str. 54)

Ve vysvětlivkách je uvedeno, že výraz *Bócher* znamená „židovský bohoslovec“. (Hostovský 2018, str. 454)

Judaismus od A do Z obsahuje výklad jidiš *ješive-bocher* jako „nadaný mladík studující ješivu“. (Newman 1992, str. 67)

U Hostovského se se slovem setkáváme v jeho pravém významu, označuje tedy „studenty ješivy“. „Ležel jsem v jizbě *bócherů* na slámě. Zdraví posluchači ješivy leželi v postelích.“ (Hostovský 2018, str. 166)

ANTISEMITISMUS

U Hostovského se vedle úcty a pokory k Židům setká čtenář i s postavami, které dávají najevo svůj antisemitský postoj. Především postava Tomka, Emilova spolužáka z reálné školy (reálky), ze kterého mají Židé z města strach, promlouvá o židech velmi opovržlivě. „Kvůli němu jsem nepřijel na abiturientský sjezd. Mluví-li se Židem, mhouří jedno oko. Takhle: já rozumím tvým kšeftům, *židáčku!* A říká: ‚*Tchak ccho?*‘ Byl bych před ním spěšně utekl do chodby, kdyby...“ (Hostovský 2018, str. 45) Zde je patrná také aspirace, která potvrzuje nenávistný postoj vůči Židům.

Další ukázka opět zmiňuje Tomka, tentokrát je však nenávist také na straně Ervína vůči Tomkovi. Ervín mluví s Emilem o situaci s Helenou. „Způsobil jsi, že mi nejdopornější chlap, jakého znám, vmetl do obličeje: ‚Pane Adlere, upozorňuji vás, že nestrpím, aby se má sestřenice zahazovala – ano, řekl: zahazovala! –, s ženatým člověkem! Račte odpustit, ale mám své názory a vím, jak končívají známosti naivních děvčat s mladými židovskými pány! Obracím se nejdříve na vás. Kdyby to nepomohlo, obrátím se přímo na pravou adresu – a potom by to třeba nedopadlo gentlemany!‘ Mnul si přitom ruce. Já ho nemohl vyhodit, já nemohl...!“ (Hostovský 2018, str. 175)

Následující dva úryvky tematizují antisemitismus a předsudky vůči Židům, které se mezi některými lidmi objevují. „Děkuji ti. Znáš pana doktora?‘ ‚Znám.‘ ‚Je hodný?‘ ‚Trhal mi jednou zub. Tomu už je dávno. Bojím se ho.‘ ‚Proč?‘ ‚Mohl by mě uřknout, má divné oči Je to žid.‘ ‚Kdo ti to říkal?‘ ‚Maminka!‘“ (Hostovský 2018, str. 180)

„Říkají: ‚K tomu židákovi? Ne, raději scípnu!‘ Tak to je andílku!“ (Hostovský 2018, str. 147)

Poslední ukázka demonstruje opět opovržení. Být Židem naprosto stačí k tomu, aby měl cizí člověk důvod nenávidět, i bez jakýchkoli zkušeností s daným člověkem. „A když mi podával ruku na rozloučenou, zeptal se takovým zvláštním, úlisným tónem: ‚Vy se jmenujete Adler, pane kolego. Jste tedy žid – ne?‘ Byl konec. Se starostovou ženou i se mnou. Náš starosta je mocný. Nic mi už nevyčítal, ale přestal mě zdravit. V hospodě u mého stolu, k němuž se dříve všichni sedláci hrnuli, sedával jsem napříště sám. Jednou se mne zeptal jeden chlap: ‚Vy nepustíte nikdy pacienta z drápů, co?‘ Pak začaly děti na mne pokřikovat jakési veršičky o židu a čertu.“ (Hostovský 2018, str. 185)

SLOVA VÁŽÍCÍ SE K ŽIDOVSKÉ VÍŘE bez jidiš/hebrejského původu

Vedle slov, která nejsou nežidovským čtenářům příliš známá, nebo slov užívaných pouze zřídka, se vyskytují v díle *Dům bez pána* výrazy lidem dobře známé a používané i v běžných rozmluvách.

8.2.28 „SION“

„Tenhle Chóni Kruhař se celý život trápil, protože nemohl rozumět verši žalmu: ‚Než vrátil Bůh z vyhnanství zajatce *sionské*, byli jsme jako spící.‘ Sedmdesát let trvalo vyhnanství. Copak může někdo spát sedmdesát let?“ (Hostovský 2018, str. 94)

Zajímavý je posun, ke kterému došlo ve významu spojení „zajatci Sionu“. Během komunistického režimu nebylo tisícům Židů umožněno přemístit se do Izraele a všem takovým se v židovském světě říkalo „asirej Cion“ – „zajatci Sionu“. (Pavlát 2008)

V úryvku je demonstrováno čekání na jakoukoli záchranu, v tomto případě vyvedení z vyhnanství.

8.2.29 „BALAAMOVA KLETBA“

Na stránkách Jewish Virtual Library lze nalézt jméno *Balaam* a výklad k němu. Prorok *Balaam* byl synem Beora a pro svou efektivitu byl najat moábským králem Balakem, aby pronášel kletby nad Izraelity. Balak chtěl právě s pomocí *Balaama* Izraelity zahubit, když se utábořili na území moábských stepí. *Balaam* však místo kletby vyslovil požehnání nad Izraeli a předpověděl její vítězství. Je uctíván za věrnost, kterou prokázal Bohu, když nepoužil kletby na Izraelity. (Balaam 1998–2024)

U Hostovského se čtenář setká s modlitbami, které mají mimo jiné sílu zahnat tyto kletby a proměnit je v požehnání. „O všech svátcích za života dědova Koheni, zahaleni v bílý hedvábný tales, žehnali v synagoze se vztaženýma rukama zbožným posluchačům, kteří se zatím modlili, aby se splnily jejich dobré sny, jež snili o sobě a o bližních, jako sny Josefovy, kdežto sny neblahé, aby se proměnily v požehnání, tak jako se z vůle Boží proměnila *kletba Balaamova* v požehnání Izraele. A můj otec, odpadlík, už nikdy nesměl žehnat. Už nikdy!“ (Hostovský 2018, str. 15)

Ve vydání knihy z roku 2018 se nachází vysvětlivky, ve kterých je *Balaam* popsán následovně: „postava z Bible, prorok, který měl proklít izraelské kmeny, jež se právě chystaly vstoupit do své zaslíbené země; Bůh ale *Balaama* donutil k tomu, aby místo kleteb pronášel samá požehnání“ (Hostovský 2018, str. 453)

Význam užití tohoto slova má odkazovat na nadpřirozenou moc, kterou víra pro věřící má. Víra v sílu, která přesahuje lidské chápání, vede vyznavače víry k modlitbám a k prosbám o svůj vysněný život, jak lze vypožorovat i z ukázky výše.

8.2.30 „MARŠÓ A MARŠAL“

Výklady komentářů, které se vyskytují v Talmudu, se zabývalo mnoho učenců. *Maršal* a *Maršó* patří k nejvýznamnějším talmudským analytikům, kteří zkoumali rozdíly mezi Rašiho komentáři a Tosafotem. (Lazer 2008)

„Umí prý stovky citátů z talmudu, ovládá nejtěžší komentáře k bibli, vyzná se, jak tvrdil starkovský rabín, v talmudském komentáři Tosafot, pak v komentářích komentářů, v dílech *Maršó a Maršal*, pro něž je prý opravdu třeba otevřené hlavy, a má v malíčku mohutnou, čtyřsvazkovou sbírku zákonů Šulchan Áruach. Už mezi ortodoxy byl melamedem, tj. učitelem. Jedním lovem – učenec!“ (Hostovský 2018, str. 71)

8.2.31 „CHAJÉ ÓDOM, AVROHOM DANZIG“

Slova se nevyskytují ani v SSJČ ani PSJČ. Oba výrazy jsou v knize použity s drobnými odchylkami v pravopisu, než jak je lze nalézt na internetu. Jméno *Avraham Danzig* označuje rabína, který se narodil v Polsku a studoval v Praze. Většinu života prožil ve Vilniusu, kde se stal soudcem (dayan). Mezi jeho díla patří i zmiňovaný *Chayei Adam*, který se zabývá zákony každodenního života. (Avraham Danzig 1998-2024)

V knize jsou slova srozumitelně vysvětlena a slouží k seznámení s židovskými materiály. Jelikož se nejedná o příliš známou knihu, znají ji jen silní věřící, znalost jména *Avrohom Danzig* a knihy příkazů *Chajé ódom* tedy demonstruje opravdové vzdělání.

„No – a z toho jsme se dostali do hádky o slavnou knihu příkazů *Chajé ódom* nesmrtelného autora, o němž jsi nikdy neslyšel a který se jmenuje *Avrohom Danzig*.“ (Hostovský 2018, str. 162)

8.2.32 „MESIÁŠ“

Judaismus od A do Z vysvětluje slovo jako „pomazaný“. Jde o osobu, která je zasvěcena do plnění úkolů od Boha. Je vnímán jako vykupitel. (Newman 1992, str. 113)

Původem je slovo z hebrejského *mašiach*. Původně byl tento titul spojován s přímým potomkem rodu Davida. Davidovci měli být povoláni, aby vládli nad Izraelem. Očekávání příchodu mesiáše je stále jedním ze základních principů judaismu. (Papoušek 2021)

Mesiáš je tedy člověk/bůh/spasitel, který spasí, zachrání židovský národ.

„Vím jen, že je to věta z *Izaiáše*, z kapitoly, v níž je zpodobena proměna světa, která nastane před příchodem *Mesiášovým*.“ (Hostovský 2018, str. 42)

„Jaké poslání? My jsme solí světa, my jsme vyvolení, my sami jsme smysl všeho dění a národové nám budou sloužit, až přijde *Mesiáš*!“ (Hostovský 2018, str. 60)

„Nic nevíš o tom, jaký bude svět, až přijde *Mesiáš*? Vlk bude přebývat s jehňátkem a tygr s beránkem bude uléhat a malý chlapec povede věrný trojlístek – telátko, lvíče a jalovičku. U děr zmije si bude hráti kojeneček a u doupěte baziliškova bude nemluvně mávati ručkou. Nikdo nikomu nebude ubližovati – ký moleó hoórec deó es Adonoj kamájim lajom mechasim – neboť celý svět zaplaví poznání Boha, tak jako vodstva překryjí moře!“ (Hostovský 2018, str. 164)

Tento výraz se ještě čtyřikrát vyskytne na straně 165, ale jeho význam, ale jeho význam a funkce jsou stejné jako v předchozích úryvcích. Pokaždé představuje naději ve spásu židovskému národu, kterou Mojžíš s sebou přinese.

8.2.32.1 „*Izaiáš*“

Slovo psané také jako „*Izajáš*“ pochází z hebrejského slova Ješajahu – Spása je Jahve. *Izajáš* byl judský prorok s černými mesiášskými nadějemi. (Pavlincová, 2021)

„Vím jen, že je to věta z *Izaiáše*, z kapitoly, v níž je zpodobena proměna světa, která nastane před příchodem *Mesiášovým*.“ (Hostovský 2018, str. 42)

„*Izaiáš*! Krásná kapitola! Nic už o ní nevíš? Nic nevíš o tom, jaký bude svět, až přijde *Mesiáš*?“ (Hostovský 2018, str. 164)

8.2.33 „*IZRAEL*“

Leo Pavlát uvádí, že *Izrael*, nebo hebrejský tvar *Jisrael* v sobě obsahuje hebrejské jašar, což znamená přímý, dále hebrejské slovo sar, jež se dá přeložit jako kníže, nebo hebrejské sur, které znamená bojovat. Proto se slovo *Izrael* dá převést na „Boží bojovník“. (Pavlát 2016)

V následujícím úryvku jsou spíše než země nebo stát, výrazem *Izrael* myšleni lidé, lid *Izraele*.

„O všech svátcích za života dědova Koheni, zahaleni v bílý hedvábný tales, žehnali v synagoze se vztaženýma rukama zbožným posluchačům, kteří se zatím modlili, aby se splnily jejich dobré sny, jež snili o sobě a o bližních, jako sny Josefovy, kdežto sny neblahé, aby se proměnily v požehnání, tak jako se z vůle Boží proměnila kletba Balaamova v požehnání *Izraele*. A můj otec, odpadlík, už nikdy nesměl žehnat. Už nikdy!“ (Hostovský 2018, str. 15)

8.2.34 „RABÍN/RABI“

„*Rabín* se užívá v chasidském prostředí, tradiční židovství užívá slova *rabi*“.
(Bondyová 2003, str. 123) Slovo bylo již rozebíráno v kapitolách 7.1.7, 7.4.3 a 7.5.4.

Rebe je „oslovení chasidského rabína“ původem z jidišového hebraismu *rebe* „rabíne“, „učiteli“. Výraz *rov*, zdrobněle *revl*, znamená „ortodoxní rabín“, „státními úřady uznaný, oficiální rabín“; v nespisovné jidiš „kápo“, „boss“. (Balík 2015, str. 111)

V knize *Dům bez pána* je výraz *rabi/rabín* spojen s úctou a uznáním. Následující ukázka demonstruje veliký význam vztahů s *rabíny*. „Tatínek nebyl pobožný jak ona, ačkoliv znal víc než deset *rabínů* za našich dnů. Už jeho konflikt s dědečkem! Potom: nikdy jsem ho neviděl přivazovat si tefilim, měl vůbec doma tyto svaté řemínky? V sobotu četl, psal a bral do ruky peníze, do synagogy zašel jen o Dlouhém dni...“ (Hostovský 2018, str. 42)

„No přece se nemůže syn Richarda Adlera a vnuk *rabínův* modlit otčenáš!“ (Hostovský 2018, str. 58) Zde je viditelné rodinné pouto, které předurčuje další generaci k pokračování s náboženstvím. V knize *Dům bez pána* se však tyto snahy setkají s neúspěchem.

Následují úryvky potvrzují významnost těchto učitelů, jejich znalosti i ochotu pomoci, když někdo z lidí pomoc potřebuje. „Po čtrnácti letech se však vrátil. Jako král. Šel rovnou k starkovskému *rabínovi*.“ (Hostovský 2018, str. 70)

„Vypravuje *rabi* Jochanan příběh světce Chóni Kruhaře. Kruhař se jmenoval proto, že za velkého sucha nakreslil kolem sebe kruh a zapřísáhl se, že z něho nevstoupí, dokud nebude pršet. Bůh nemohl dlouho hledět na trápení svého miláčka, i seslal na zem drobný déšť.“ (Hostovský 2018, str. 93–94)

„Ale rozvázal, když jsem začal chválit Jakuba, jeho učenost a zbožnost. Spustil hurónský povyk, řehtal se, až mu žíly na čele naběhly, řekl mi, že takové chamry, jací žijí v tomhle městě, ještě nikdy neviděl, a měl svatou pravdu! „Abys věděl, chlapečku: Jakub je podvodník! Nikdy v žádné ješivě nestudoval, s žádnými *rabíny* na Východě nedisputoval, žádné zkoušky nepodstupoval, nikdo si ho u nich neváží, protože on je docela obyčejný a prostý vetešník. Velký kus světa zvandroval, chytrý je, uši má dobré, co nám tady vypravuje, všechno odposlouchal, bydlil u něho dlouho starý melamed, to se ví, Jakub sám také leccos viděl a zažil, a jednoho dne si asi vzpomněl, jací jsme tady pitomci, že by mezi námi slepými – počítajíc v to i našeho pana *rabína* – mohl být jednooký králem, rozjel se do Starkova a my ho hned korunovali.““ (Hostovský 2018, str. 172)

„Berdičevský *rebe* složil na jeho počest píseň, která mezi chasidy zlidověla.“ (Hostovský 2018, str. 166)

Výrazy se vyskytují ještě dále na stranách 15, 38, 42, 71, 79 a 183 vždy ve významu „vážený učitel“.

8.2.35 „POGROM“

Výraz byl rozebírán již v kapitole 7.5.3. V tomto úryvku se jedná o utrpení a vyvraždění skupiny osob. „Svícen je prý vzácná rodinná starožitnost, pochází z Ukrajiny a byl mnohokrát za *pogromů*, potřísněn krví. Dokud prý jej budu mít u sebe, neopustí mě štěstí. Dokud prý jej budu mít u sebe, neopustí mě štěstí. Jakub hned po válce zmizel ze Starkova tak náhle, jako se byl mezi námi objevil. Bůh ví, že se po něm nikdo v těch vzrušených dobách neptal. Po čtrnácti letech se však vrátil. Jako král. Šel rovnou k starkovskému rabínovi.“ (Hostovský 2018, str. 70)

8.2.36 „PALESTINA“

Judaismus od A do Z zmiňuje *Palestinu* jako možný ekvivalent pro Erec Jisrael (Zemi izraelskou), avšak tento výraz je širší a přesahuje politické hranice státu, označuje celou biblickou zemi. (Newman 1992, str. 35)

V následujících úryvech jde o cíl, místo, kam touží Židé dojít.

„*Palestina* tě už neláká? Židi v kaftanech jsou tvá poslední láska a naděje?“ (Hostovský 20148, str. 74)

„Nic jsi nezmeškal, stále ještě se můžeš učit hebrejštině a třeba se odstěhovat do *Palestiny*, můžeš tady také zůstat, nikdo tě nevyhání, a chceš-li se modlit, o něčem takovém jsi včera mluvil, modli se klidně otčenáš.“ (Hostovský 2018, str. 101)

„A z plodů stromů nejdříve plodům *palestinským*, a plodům *palestinským* opět jenom v předepsaném pořádku. Těžká zkouška!“ (Hostovský 2018, str. 92)

8.2.37 „ORTODOXNÍ ŽID“

Ortodoxní skupiny židů považují psanou i ústní Tóru za inspirovanou Bohem, to znamená, že všechno, co je obsaženo v bibli, Mišně, Talmudu a komentářích až do Šulchan Aruch, bylo dáno Izraeli skrze Mojžíše. (Nosek 2021a)

„Jednou jsem se ptal Wolfa, ten je přece jakžtakž *ortodoxní*, žil-li tolik let mezi těmi pejzatými blouznivci, ptal jsem se ho: co říkáš, Jakube, máme my, židé – odpusť, že se mezi ně také počítám – máme my nějaké dějinné poslání, není to nadarmo, že ještě žijeme, že jsme dosud nezdechli, jsme tady proto, abychom pro svět něco vykonali?“ (Hostovský 2018, str. 59-60)

„Už mezi *ortodoxy* byl melamedem, tj. učitelem. Jedním slovem – učenec!“ (Hostovský 2018, str. 71)“

„Já, já ubohý *ortodoxní* pomatenec mám radit modernímu člověku západu? To nemyslíš vážně!“ (Hostovský 2018, str. 163) Úryvek je z rozhovoru Jakuba a Emila.

„Všivák! Včera jsem ho viděl s jakýmsi *ortodoxním* židem.“ (Hostovský 2018, str. 171) Prozradí se tajemství na Jakuba, který se je sice velmi vzdělaný, ale v mnoha věcech lidem z města lhal.

8.2.38 „SYNAGOGA“

Význam slova je popsán v kapitole věnované Poláčkovi (7.4.1). V knize *Dům bez pána* vyobrazuje *synagoga* stejně jako u Poláčka místo pro modlitby a rituály. „O všech svátcích za života dědova Koheni, zahaleni v bílý hedvábný tales, žehnali v *synagoze* se vztaženýma rukama zbožným posluchačům, kteří se zatím modlili, aby se splnily jejich dobré sny [...]“ (Hostovský 2018, str. 15)

„V sobotu četl, psal a bral do ruky peníze, do *synagogy* zašel jen o Dlouhém dni...“ (Hostovský 2018, str. 42) Někteří židé chodí do synagogy častěji, jiní ji navštěvují jen v konkrétní dny, což je zde vyobrazeno.

8.2.39 „HEBREJŠTINA“

Hebrejština, jak již bylo psáno výše (kapitola „Jidiš a židovský etnolekt češtiny“), je jazykem, kterým mluvili židé. V ukázce je vidět oslavování židovského příslušníka, konkrétně doktora z povolání. *Hebrejština* je zde symbolem vzdělanosti a zakotvení ve víře. Pro věřícího je tím nejpřirozenějším jazykem, posvátným jazykem židů. V těžkých situacích tento jazyk ortodoxní věřící zvolí, neboť je komunikace v něm nejjednodušší a nejpřirozenější. Zároveň je zde vidět i střet dvou generací, které už si v ortodoxním židovství nemohou porozumět.

„Náš doktor? Cha! Budete něco povídat! Se svíčkou za bílého dne si hledejte podobného žida! Ruce mu pozlatit! Vždyť ten člověk... Ale co bych vykládal! Jeho jméno najdete i v naučném slovníku! Byl snad až příliš učený. Když umíral, chtěl nám cosi velmi důležitého říct. Ale nerozuměli jsme mu: blouznil *hebrejsky*. To jsme už byli dospělí a naše znalost *hebrejštiny* byla tehdy daleko, daleko chatrnější než za časů dětství.“ (Hostovský 2018, str. 13)

Následuje rozhovor tety a Emila o umírajícím otci. Funguje stejně jako předchozí ukázka. Nejpřirozenějším jazykem – jazykem v těžké chvíli či chvíli ne zcela při smyslech – je otcí *hebrejština*, které již nikdo jiný nerozumí.

„Chtěl být s vámi sám, poslal mě pryč z ložnice, do poslední chvíle mluvil jako kdy jindy... a pak najednou, když chce vyslovit, co má na srdci, nemůže hovořit jinak než *hebrejsky*. To je přece zvláštní.“ (Hostovský 2018, str. 41)

V dalším úryvku je řeč o vzdělaném Jakobovi, jehož vzdělanost se mimo jiné hodnotí také na základě znalosti hebrejštiny a jidiš. „Uměl česky, *hebrejsky* a jidiš.“ (Hostovský 2018, str. 71)

Slovo *hebrejštiny* nebo příbuzná slova se vyskytují na str. 41, 42, 58, 72, 101, 163, 164 a 166.

8.2.40 „GHETTO“

Tento výraz použil Hostovský v názvu svého druhého románu *Ghetto v nich* jako metaforu a vyskytuje se i v jeho díle *Dům bez pána*.

PSJČ

Jedná se o „židovskou čtvrť v městě“. (Hujer a kol. 1935–1957)

SSJČ

SSJČ popisuje *ghetto* jako zavřené židovské město. V přeneseném významu symbolizuje uzavřenost, osamocenost, izolovanost. (Havránek a kol. 2011)

Ghetto v následujícím úryvku odkazuje k východnímu židovství a označuje „židovskou čtvrť“.

„Byl právě tak pyšný jako východní žid, který nosí kaftan a živoří v páchnoucím *ghettu*. Hledá si zasněně vši ve vlasech a zdá se mu, že se dotýká hvězd.“ (Hostovský 2018, str. 59) - mluví o otci.

Následující úryvek je metaforou. Označuje nesvobodu, kterou v sobě člověk má.

„Bděl-li tatínek celý život nad cestami, jimiž se máme ubírat jako moderní lidé (slovo „moderní“ má Ervín rád), zproštění vnitřního *ghetta* (Jindřich mě znovu kopl), svobodní a všem ostatním občanům rovni, bděla jeho sestra, aby tak Ervín řekl, nad naším každodenním životem, pomáhajíc nám rozptylovat starosti a snažíc se usnadnit každý krok do života.“ (Hostovský 2018, str. 108)

MODLITBY

Součástí knihy *Dům bez pána* jsou také modlitby a věty v hebrejštině. Generace rodičů hlavních postav byla s židovstvím silně spjata. Mladá generace si ve fikčním světě sice

maximálně zapamatovala znění modliteb, ale naprosto zapomněla jejich význam. Zobrazován je zde tak proces akulturace s většinovou společností.

V následujících úryvcích jsou věty doloženy. Jsou však uvedeny spíše pro zajímavost, Hostovský je užil pravděpodobně pro demonstrování spojení věřících s židovskou vírou, jako je tomu např. u Jakuba. Pro jiné jsou to však jen věty, kterým nerozumí.

„*Ký moleó hoórec deó es Adonój kamájim lajom mechasim.*“ (Hostovský 2018, str. 42)
Překlad této věty je v kapitole (8.2.2).

„Jakub cosi mumlá. Jednu jedinou větu. Opakuje ji. Znovu a znovu: ‚Zerok chitre leavire a-ikurej koe.‘ ‚Co to broukáš?‘ ‚Příslaví z talmudu. Můžeš si je přeložit třeba takhle: ‚Hod’ větev do vzduchu, vrať se vždy k svým kořenům! A tak se jedné květnové noci vracejí podle přísloví talmudu dva židé na svá pravá místa. Ten z nich, o němž jsem vám nejvíc vypravoval, se vrací sice kajícně, ale je ještě příliš slabý, aby nelitoval že všechny cesty byly marné kromě jediné.‘“ (Hostovský 2018, str. 200)

Následující věta je psána německým pravopisem a v textu je přeložena. „Takovou písničku jásavou jsem tam slyšel. Potulný kantor ji zpíval, refrén jsem si zapamatoval: ‚Gelajbt ci Got vus ech bin a Id⁹⁰ – Děkuji ti Bože, že jsem žid.‘“ (Hostovský 2018, str. 73)

PŘÍBĚHY O ŽIDECH

Vedle modliteb a hebrejských vět se čtenář setkává v knize také s příběhy, které vypravují o činech židů i o jejich poslání.

V následující ukázce se lze dočíst o rodu Kohenů, ze kterého údajně pochází rodina hlavního hrdiny a který je přímo spjat s rodinou Mojžíšovou. Rodina se těmito příběhy ještě více udržovala v kontaktu s židovskými kořeny a učila děti o jejich původu. Rodina by se dala tedy považovat za ortodoxní, neboť dodržovala židovské zvyky a předávala zkušenosti a víru další generaci, která, jak lze vyčíst z textu, již v židovské víře téměř nepokračuje. „Nikdy nepřekročil práh našeho stavení, a dokud žil, nesměla k nám vstoupit ani teta Bedřiška. Jak mě kdysi dojímala nejsmutnější z jejích pohádek, podle níž jsme byli zavržené děti královské. Pocházíme z rodu Kohenů, kteří jsou prý přímými potomky Arona, bratra Mojžíšova, a jimž jediné náleží kněžská důstojnost. Zákony života Kohenů jsou přísné a neúprosné. Mimo jiné není jim dovoleno studovat lékařství. Můj otec však neuposlechl svatých příkazů, stal se lékařem, pošpinil rod Aronův. O všech svátcích za života dědova Koheni, zahaleni v bílý hedvábný tales, žehnali v synagoze se vztaženými rukama zbožným posluchačům, kteří

---

⁹⁰ Vzhledem k čitelnosti německých slov by doslovný překlad mohl znít: Věřím ti, Bože, že jsem Žid.

se zatím modlili, aby se splnily jejich dobré sny, jež snili o sobě a o bližních, jako sny Josefovy, kdežto sny neblahé, aby se proměnily v požehnání, tak jako se z vůle Boží proměnila kletba Balaamova v požehnání Izraele. A můj otec, odpadlík, už nikdy nesměl žehnat. Už nikdy!“ (Hostovský 2018, str. 15)

V následující ukázce se objevuje prvek Ahasvera – věčně se toulajícího Žida. „Domov! Tatínek říkal – nebo to psal v jedné knize? – že židé do skonání musejí svůj domov hledat, v tom prý je jejich dějinné poslání.“ (Hostovský 2018, str. 29)

Závěr

Karel Poláček ve zkoumaných dílech používá židovský etnolekt spíše zřídka. V porovnání s výrazně kratším dílem Egona Hostovského *Dům bez pána* je Poláčkova pentalogie (pro tuto práci byly využity jen kompletní první čtyři díly) na židovský etnolekt velmi skoupá. Pokud se už výraz židovského etnolektu objeví, slouží buď k zařazení mluvčího k židovské menšině – v takovýchto případech dochází k užití nejčastěji jádrových výpůjček, to znamená slov, která jsou srozumitelná lidem zasvěceným do židovské komunity a do její mluvy – nebo k vyjádření negativního postoje vůči Židům. V promluvách s antisemitským zabarvením je využíváno výpůjček kulturních – slov, která jsou srozumitelná i lidem, kteří nejsou součástí židovského etnika.

Děj knihy se odehrává v předválečné a válečné době, kdy nenávist vůči Židům rostla, takže se rodina Štědrých jako židovská neprojevuje, avšak skutečnost, že jsou židé, je lidem z města známá. Poprvé se zmínka o židovství Štědrých objeví na konci prvního dílu, když kupec Zoufalý podplatí žebráka Maryčku Půjce, který před Štědrým zazpívá protižidovský popěvek. (Holý 2016a, str. 298–299) Pokud se nějaká z postav k židovství Štědrých vyjadřuje, jedná se o heterostereotypní pohled, velmi často nenávistně zabarvený, především u postavy Peciána. Julius Wachtl je další postavou, která má židovské předky, ale ke svému původu se nehlásí a ani neuzivá etnolektní slovní zásoby.

V díle se nevyskytuje žádná postava ortodoxního žida, pouze vnitřní obraz Žida jako špatného vojáka, který je demonstrován vtípem. Ten naplňuje představu tohoto obecně sdíleného stereotypu. Zároveň se zde vyskytuje i stereotyp Žida jako obchodníka.

V prvním díle (*Okresní město*) se lze setkat s výpůjčkami kulturními i jádrovými. Mezi kulturní výpůjčky patří *pejzy*, *Talmud* a *kaftan*. *Pejzy* označují „vlasý nad skráněmi“, s čímž se lze setkat také v Poláčkových *Židovských anekdotách* či u Vojtěcha Rakouse. (Balík 2015, str. 109) V případě *Okresního města* je znakem Žida vizuální, vnější stránka jeho podoby což demonstruje heterostereotypní vnímání Židů. Tyto znaky jsou často zmiňovány při nenávistných projevech vůči Židům jako něco, co Židé mají a co je druhým odporné. V případě syna Kamila byly *pejzy* symbolem jakéhosi odlišení od ostatních. Jeho otec si uvědomuje okolnosti doby, která je vůči židovským příslušníkům nenávistná a je si vědom nesnášenlivých postojů některých obyvatel, proto nakonec donutí Kamila *pejzy* ostříhat. V případě Peciána se jedná o přímo nenávistný vztah – antisemitismus, jehož příznak se vyskytuje nejen u výrazu *pejzy*, nýbrž i v případě slova *Sanhedrin* (nepatří mezi kulturní

výpůjčky), které je užíváno ve smyslu spiklenectví Židů proti ostatním lidem. *Sanhedrin* souvisí s *Protokolem sionistických mudrců*, který je zmiňován vždy v antisemitském kontextu a opět odkazuje na skupinu Židů, která se tajně schází a vymýšlí plán na ovládnutí světa. Pecián vyjadřuje svůj nepřekonatelný odpor i skrze slovo *Talmud*, který označuje jedinečný text Židů, ale on jej užívá k potvrzení svých heterostereotypních domněnek o příslušnících židovské menšiny a snaží se je obvinít ze spiklenectví. Stejným příkladem je i slovo *kaftan*, které symbolizuje opět něco nehezkého a odkazuje společně s *pejzy* k obrazu východního židovství. S výrazem *kaftan* ve smyslu "dlouhý černý plášť" se lze setkat i v Poláčkově díle *Židovské anekdoty* nebo u V. Rakouse. (Balík 2015, str. 98)

Jádrovou výpůjčkou psanou aškenázským pravopisem, kterou užíval ve svých dílech již Rakous, (Balík 2015, str. 88) je výraz *bejlik*, který se v celém díle vyskytne pouze jednou, a to ve smyslu „husí prsa“, konkrétně pečená. Značí příslušnost k židovské komunitě, jelikož takovýto výraz není užíván jinde než v židovské rodině. V dalších Poláčkových dílech zatím výraz *bejlik* není dokumentován. Další jádrovou výpůjčkou je slovo *šmok*. Tento výraz se v textu poněkud odchyľuje od výkladů Hujera, neboť se nejedná o novináře, nýbrž o obchodníka, a jeho význam je „pitomec, vůl“. Výraz používá Poláček i v *Mužích v offsidu* (Balík 2015, str. 71). V knize *Michelop a motocykl* se pak výraz objevuje ve význam „pitomec“. V *Deníku z roku 1943* je slovo použito ve smyslu „snob“. (Balík 2015, str. 117)

Ve druhém díle (*Hrdinové táhnou do boje*) se opět vyskytuje kulturní výpůjčka s antisemitským příznakem, a to *kaftan*, jiná výpůjčka s antisemitským příznakem, a to *macesy*, užívané již Rakousem (Balík 2015, str. 102), a slovo nespádající mezi židovský etnolekt, avšak odkazující k židovské skupině – *Sanhedrin*. Antisemitský postoj penzionovaného poštmistra se v druhém díle začíná projevovat také antisemitským vajkáním a aspirací – hrdelní výslovností. Haličští Židé jsou vylíčení jako karikatury, když přijíždí do města prchajíc před válečnou frontou. Jednou se objeví modlitba, kterou pronáší paní Štědrá, avšak pamatuje si pouze její část. Obdobně také hlavní postava z knihy *Dům bez pána* pronáší hebrejské věty, neznajíc jejich význam.

Ve třetím díle (*Podzemní město*) je výskyt židovského etnolektu menší než v předchozích dvou knihách. Vyskytují se zde kulturní výpůjčky: *kaftan* a *Simchat Tóra*, dále lze nalézt slovo *gauner*, které dnes spadá do obecné češtiny, ale původem je z hebrejštiny.

V posledním dochovaném díle (*Vyprodáno*) se opět vyskytuje aspirace (*žhidák*, *phenízky*) jako symbol antisemitismu, stejně jako vajkání (*ajvaj*). Znovu se objevuje kulturní výpůjčka *kaftan*, dále výraz nespádající do židovského etnolektu, ale související s židovskou kulturou – *rabín* ve smyslu „učitel“ či *Mojžiš* jako označení někoho, kdo přijde a zachrání

židovský lid. Je zde odkaz na hilsneriádu, jejímž prostřednictvím je ilustrován strach židovského obchodníka z budoucnosti a nenávisti lidí vůči Židům. Slovem z etnolektu je *talis*, spadající do aškenázské slovní zásoby. *Sión* má antisemitský příznak. Pouze jednou se objeví slovo *synagoga*.

V knize *Michelup a motocykl* se židovský etnolekt příliš nevyskytuje. Jediné slovo židovského etnolektu, která se v knize objeví, je jádrová výpůjčka *šmok*. Dále se objevuje výraz *pogrom*, který není součástí židovského etnolektu, ale objevuje se zde spojení s židovskou menšinou. Jejich užití odpovídá běžnému významu: *šmok* – blbec a *pogrom* zde má sice více metaforický smysl, avšak stále označuje určité utrpení, v tomto konkrétním případě utrpení jednotlivce.

V díle druhého autora, konkrétně Františka Langera, se vyskytuje pouze jedno slovo židovského etnolektu, a to v kapitole vyprávějící o původně židovském žebrákovi, později až podnikateli, panu Popperovi. Jedná se o jádrovou výpůjčku *šnorer*, která značí „žebráka“ a souvisí s určitým odklonem ostatních lidí od této postavy a jejich nelibost k ní. Zároveň je pan Popper označován za špatného *šnorera*, což ještě více snižuje jeho hodnotu. Druhým nalezeným slovem, které ovšem nespadá do židovského etnolektu, je *synagoga*. V tomto díle, stejně jako v těch předcházejících, označuje židovskou modlitebnu.

V textu Egona Hostovského se židovský etnolekt češtiny vyskytuje v porovnání se dvěma předchozími díly nejvýrazněji. Hostovský využívá nejen kulturní výpůjčky, ale také výpůjčky jádrové. Přibližuje zvyklosti a každodenní činnosti Židů, pracuje s židovskými předměty, což nelze pozorovat u dvou předchozích autorů. Jsou zde zmiňovány předměty jako *chanuková menorá*, *mezuza* či *tales*. Zároveň zmiňuje i učiliště *Talmudu – ješivu*, která je spojena se vzdělaností židovských příslušníků, i konkrétní talmudský komentář *Tosafot*. K židovskému životu patří také různé svátky a obřady, takže v díle Hostovského lze nalézt další výrazy spjaté s religiolektem jako *bar micva*, *Purim*, *Chanuka* nebo *Pesach*.

Postava Jakuba Wolfa představuje ortodoxního žida, který je ovlivněn východoevropským židovstvím, což na české Židy působí velmi exoticky. Je určitým protipólem k ostatním postavám, které jsou asimilovanými židy.

V Poláčkově díle naopak nejsou žádní ortodoxní židé, jak je již zmíněno výše, pouze židé asimilovaní. Ve třetím díle se sice čtenář dozvídá, že obchodník Štědrý chodí pravidelně do *synagogy*, ale v předchozích dílech není o zvycích ani zmínka.

Hojně užívanými slovy u Hostovského jsou kulturní výpůjčky *pejzy* a *kaftan*, které se vyskytují také u Poláčka. *Pejzy* jsou symbolem východoevropských Židů, avšak každý

z autorů využil výraz k demonstrování jiné situace. U Poláčka jsou *pejzy* především něčím odpudivým, neboť jsou symbolem opovrhovaných Židů – v ostatních postavách tedy vzbuzují antisemitismus. U syna Kamila jsou symbolem odlišnosti. Hostovský naopak pracuje s představou židovského vzoru, dle kterého správný Žid nosí *pejzy* a mimo jiné také studuje *Talmud* atd. Děj se odehrává v židovské komunitě, i když nenávislné postoje zvenčí (projevující se např. aspirací) se zde také objevují. Poláčkův prostor a doba jsou ovšem k Židům mnohem méně vřelé.

Dalšími kulturními výpůjčkami jsou vedle *pejzů* a *kaftanu* následující nalezená slova židovského etnolektu: *Talmud*, *Simchat Tóra*, *bar micva*, *haftóra*, *Chanuka*, *Purim*, *cadik* (spravedlivý člověk), *tales* (modlitební šál), *šábes*, *chasic*, *barches* (chléb), *menora* (sedmiramenný svícen), *ješiva* (učiliště Talmudu), *tefilim* (modlitební řemínky), *barches*, jež se vyskytuje i u Rakouse (Balík 2015, str. 87–88), *Tosafot*, *chaluc* (člen židovské komunity, která připravuje cestu do Země zaslíbené), *mezuza* (úzká trubička s úryvkem Tóry nad dveřmi), *góles* (vyhnanství), *Šulchan Aruch* (kodifikace židovského zákona) a *Avrohom Danzig*.

Mezi jádrové výpůjčky vyskytující se v díle *Dům bez pána* patří výrazy: *šmok* (blbec), *šnorer* (žebrák), *lechajim* („na zdraví“), *chamr* (osel), *dales* (nouze/špatný den), *bócher* (student ješivy; ve významu „židovský učitel“ se tvar *bochr* nebo *buchr* vyskytuje u Rakouse (Balík 2015, str. 89)), *koifr* (nevěrec), *melamed* ve významu „učitel“, „učenec“ či citoslovce povzdechu *Šemá Isroel* (Pane Bože).

V díle se také objevují příběhy, které přibližují kulturu Židů a také jejich víru (např. příběh o rodu Kohenů). Součástí jsou také modlitby.

Slova, která se u autorů vyskytují, avšak stojí mimo kulturní a jádrové výpůjčky, neboť s židovstvím souvisejí, ale nejsou součástí etnolektu, jsou: *synagoga*, *rabín*, *pogrom*, *Palestina*, *ghetto*, *hebrejščina*, *jidiš*, *Mesiáš*, *Izaiáš*, *ortodoxní žid*, *Izrael*, *Balaamova kletba*, učenci *Maršo* a *Maršal* či *Mojžíš*.

Výrazy používané pro demonstrování antisemitského postoje jsou kulturními výpůjčkami. Např. výraz *maces* pronese antisemita Pecían, (Poláček 1994b, str. 127) o kterém je ve čtvrtém díle naznačeno, že je sám Žid (Poláček 1994d, str. 95). Výraz *macesy*, které je v depluralizovaném stavu výrazem známým, se vyskytuje i v díle Rakouse *Jak Rézi pekla macesy* (Balík 2015, str. 67–68) nebo u Haška např. v díle *Větrný mlynář a jeho dcera* (Holý 2016c, str. 26)

Docházím také ke konstatování, že v některých případech mohli autoři použít židovský etnolekt češtiny, ale neudělali to (použití *cylindr* místo židovského etnolektu *šábesdekl*, *jarmulka* či *kipa*), opis *pejzů* místo jejich přímého pojmenování, užití výrazu *žebrák* místo *šnorer*, *služka* v židovské domácnosti místo *šikse* či *chanukový svícen* místo *chanuková menorá*.

Poláček užívá aškenázskou slovní zásobu jako např. *bejlik* či *maces*. Hostovský užívá aškenázský výraz *šábes*, *dales*, *goles*, *barches* a z ivritové slovní zásoby užívá pouze výraz *menora*, často ve spojení *chanuková menorá*, ale samotný pojem *chanuka* nebo *chanuke* Hostovský nepoužívá. Zajímavé je rozlišení výrazu *talis/tales* u Poláčka a Hostovského. Oba používají různé varianty výrazu *talis* (Poláček) a *tales* (Hostovský) a u obou se jedná o aškenázskou podobu. Ivritovou podobu *talit* ne užívá ani jeden z autorů, stejně je to u výrazu např. *galut*, *barchot* či *šabat*.

Další rozlišení mezi Poláčkem a Hostovským je v užití výrazu *pogrom*, který je v Poláčkově díle *Michelup a motocykl* vztažen k jedné postavě, konkrétně k synovi Michelupa. Jedná se o obrazné pojmenování ve významu „dostat výprask/trest“, které v tomto spojení působí komicky. U Hostovského se význam shoduje s výklady slovníků: „masakr určité skupiny osob (konkrétně Židů)“. Rozdíl je i mezi pravopisem *Šulchan Aruch* a *Šulchan Áruch*, *Sion* a *Sión*, kdy dlouhá souhláska poukazuje na český pravopis, nebo odkazuje k přízvuku v hebrejštině.

Kulturní výpůjčky jsou hojněji využívány než výpůjčky jádrové. Jádrové výpůjčky naopak poukazují na autorovu příslušnost k židovskému etniku, neboť tyto výpůjčky nejsou běžně známé nežidovskému příslušníkovi.

Často se v díle Poláčka vyskytuje heterostereotyp, při kterém nežidovští obyvatelé hodnotí příslušníka židovské komunity. Takovéto popisy mají negativní konotaci. Nejvíce svůj antisemitský postoj ukazuje postava Peciána, který má až fantaskní představy o Židech jako o spiklencích, kteří chtějí vymýtit nežidovské obyvatelstvo. Židé jsou často představováni jako lidé s *pejzy* a *kaftany*, což vede k utváření vnějšího obrazu Žida. Dále se v Poláčkově i Hostovského díle objevuje obraz Žida jako cizince. Autostereotyp se naopak v dílech nevyskytuje.

Balík se ve svém příspěvku *Why Should We Be Brayge? Elements of the Jewish Ethnolect in Czech Jewish Literature in the twentieth and at the Beginning of the twenty-first Century* věnuje znakům české židovské literatury. Autory takovéto literatury spojuje židovská identita, která se do díla promítá. Etnolektní výrazy tedy často odrážejí zkušenosti

s náboženskou tradicí, antisemitismem ad. Nejde pouze o etnickou příslušnost autorů, nýbrž o určitou židovskou identitu, kterou autoři v dílech prezentují. (Balík 2022, str. 83–102) To lze sledovat i u Poláčka, především u postavy Peciána. Pokud budeme předpokládat, že je Pecián opravdu Žid, tak jeho antisemitský postoj slouží k odvrácení pozornosti od své vlastní židovské identity, či jejímu popírání. Další židovskou postavou je obchodník Štědrý, který jako asimilovaným Židem a nepodléhá tudíž zvykům židovského náboženství. Později je však naznačeno, že určité zvyky dodržuje, ale tajně.

Nedochází zde však například k užití etnolektní zásoby za účelem komického efektu. K tomu dochází u Poláčka v *Mužích v offsidu* (Balík 2022, str. 83–102) či u Rakouse v díle *Modche a Rezi*, kde se objevuje také stereotypizování postav i židovského jazyka. (Balík 2015, str. 67–68) Stereotypizování postav je zobrazeno u Poláčka např. vtipem o Židovi jako o neschopném vojákovi, jak již bylo zmíněno.

Rakous kumuluje konkrétní jidišismus do jednoho textu a vynechává ho v textech jiných. Je z toho patrné, že jde o záměrnou autorskou stylizaci, výraz nevynechává, pracuje s ním i přes to, že si je vědom nežidovských čtenářů. (Balík 2015, str. 67–68) To není patrné u Poláčka, který etnolektní výrazy používá pouze zřídka a v jeho dílech tak nedochází k jejich nakupení.

Někteří autoři přikládají do svých děl doplňující komentář, např. Norbert Frýd. Poláček to však nedělá, což je patrné i v jeho cyklu o okresním městě. Balík píše, že čistou židovskou jazykovou identitu tvoří slova odlišující se svým významem od majoritního jazyka a uvádí příklad židovské češtiny *córesy* proti českým *starostem*. (Balík 2022, str. 83–102)

Na základě popisu a znaků české židovské literatury bych do této kategorie zařadila pouze Hostovského knihu *Dům bez pána*, neboť se zde vyskytuje několik židovských postav, které užívají etnolektní slovní zásobu. Mnou zkoumaná Poláčkova díla i dílo Langerovo s obrazem židovství mnoho nepracují, je zmiňováno pouze okrajově. Židovských postav je v nich velmi málo, etnolektní výrazy nejsou téměř užívány, i když určité židovské prvky se v dílech nacházejí.

Zdroje

Použitá literatura

ALLERHAND, Jacob. *JIDDISCH: Ein Lehr – und Lesebuch*. 2. vydání, Wien: Mandelbaum, 2002. ISBN 3-85476-055-8.

APTROOT, Marion, GRUSCHKA, Roland. *Jiddisch: Geschichte und Kultur einer Weltsprache*. Mnichov: C. H. Beck, 2010. ISBN 9793406527913

BALÍK, Štěpán. *Jidiš v židovském etnolektu a moderní židovská literární identita v Čechách*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-445-4.

BALÍK, Štěpán: Woas host – du'n heit fier an Schabesdeckl auf? Vzorek aškenazismů v české němčině stanovený na základě jazykového materiálu ze Sudetoněmeckého slovníku a jeho katalogu v Gießenu. In: EHRISMANN, Otfried, HARDT, Isabelle, (eds.). *Das Sudetendeutsche Wörterbuch: Bilanzen und Perspektiven*. Berlín: Frank & Timme, 2021. str. 107–119. ISBN 978-3-7329-0664-2.

BALÍK, Štěpán. *Fenomén Žida v polštině a češtině a také v polských a českých židovských anekdotách v kontextu literatury 1. pol. 20. st.* České Budějovice, 2011. disertační práce (Ph.D.). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Filozofická fakulta

BALÍK, Štěpán. “Why Should We Be Brayge?” Elements of the Jewish Ethnolect in Czech Jewish Literature in the twentieth and at the Beginning of the twenty-first Century. In: REICHERT, Carmen, BANNASCH, Bettina a WILDFEUER, Alfred eds. *Zukunft der Sprache, Zukunft der Nation. Verhandlungen des Jiddischen und Jüdischen im Kontext der Czernowitzer Sprachkonferenz*. Conditio Judaica. Berlin, Boston: DeGruyter, 2022, str. 83–102.

BIRNBAUM S. A. *Die jiddische Sprache*, Hamburg: Buske, 1997, ISBN 3-87548-98-8.

BONDY, Ruth. *Mezi námi řečeno: jak mluvili Židé v Čechách a na Moravě*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2003. ISBN 80-85844-88-5.

BOŘKOVCOVÁ, Marie. *Romský etnolekt češtiny: případová studie*. Praha: Signeta, 2006. Droma. ISBN 80-903325-3-6.

FOTTOVÁ, Magdaléna. *Obrazy východních Židů v českožidovských a česky psaných sionistických časopisech 1910–1925*. In: HOLÝ, Jiří, (ed.) *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, str. 135–184. ISBN 978-80-7470-125-2.

HOLUB, Josef a LYER, Stanislav. *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. ISBN 14-518-82.

HOLÝ, Jiří (2016a). Podoby Židů a antisemitismu v Poláčkově cyklu o okresním městě. In: HOLÝ, Jiří, (ed.) *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, str. 293–314. ISBN 978-80-7470-125-2.

HOLÝ, Jiří (2016b). Divadelní a literární činnost v terezínském ghettu. In: HOLÝ, Jiří, (ed.) *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, str. 315–368. ISBN 978-80-7470-125-2.

HOLÝ, Jiří (2016c). Reprezentace Židů a židovství na konci 19. století a v prvních desetiletích 20. století. In: HOLÝ, Jiří, (ed.) *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, str. 23–70. ISBN 978-80-7470-125-2.

HOSTOVSKÝ, Egon – dědicové. *Dům bez pána, Půlnoční pacient*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2018. ISBN 978-80-88069-54-6.

HUGO, Jan, (ed.) *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 3., rozš. vyd. Praha: Maxdorf, c2009. ISBN 978-80-7345-198-1.

GOLDMANNOVÁ, Denisa G. Osamělé hlasy chasidismu a východního židovství v Praze. In: HOLÝ, Jiří, (ed.) *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, str. 199–232. ISBN 978-80-7470-125-2.

KRAPPMANN, Marie. *Úvod do jazyka jidiš a jeho historie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3448-3.

KRIWACZEK, Paul. *Jidiš civilizace: vzestup a pád zapomenutého světa aškenázských Židů*. Praha: Slovart, 2010. ISBN 978-80-7391-261-1.

KROULÍKOVÁ, Lucie. Židovské motivy v literárním díle Egona Hostovského. In: HOLÝ, Jiří, (ed.) *Cizí i blízcí: Židé, literatura, kultura v českých zemích ve 20. století*. Praha: Akropolis, 2016, str. 233–252. ISBN 978-80-7470-125-2.

KULKA, Erich. *Židé v československém vojsku na Západě*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0169-4.

LANGER, František. *Povídky II*. Praha: Kvarta, 2002. ISBN: 8086326284.

MAREŠ, Petr. *"Also nazdar!": aspekty textové vícejazyčnosti*. Praha: Karolinum, 2003. Acta Universitatis Carolinae. ISBN 80-246-0602-x.

NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gavri'el; NOSEK, Bedřich; PAVLÁT, Leo a ZISS, Daniel. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Přeložil Dušan ZBAVITEL, přeložil Gita ZBAVITELOVÁ. Judaika. Praha: Sefer, 1998. ISBN 80-85924-99-4.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů: v Čechách a na Moravě*. Praha: SEFER, 1993. ISBN 80-900895-4-2.

PAPOUŠEK, Vladimír. Egon Hostovský: *Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H&H, 1996. ISBN 8086022021.

POLÁČEK, Karel, CHLÍBCOVÁ, Milada, (ed.) *Okresní město*: román. 7. vyd., 1. vyd. v Nakladatelství Franze Kafky. Praha: Nakladatelství F. Kafky, 1994a. ISBN 80-901456-8-x.

POLÁČEK, Karel. *Hrdinové táhnou do boje*: román. 7. vyd., 1. vyd. v Nakl. F. Kafky. Praha: Nakladatelství F. Kafky, 1994b. ISBN 80-901456-9-8.

POLÁČEK, Karel, CHLÍBCOVÁ, Milada, (ed.) *Podzemní město*: román. 8. vyd., 1. v Nakl. F. Kafky. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1994c. ISBN 80-85844-03-6.

POLÁČEK, Karel. *Vyprodáno*: román. Praha: Nakladatelství F. Kafky, 1994d. ISBN 80-85844-05-2.

POLÁČEK, Karel. *Michelup a motocykl*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1995. ISBN 80-85844-11-7

POLÁČEK, Karel. *Muži v offsidu*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1996. ISBN 80-85844-19-2

POLÁČEK, Karel. *Bylo nás pět*. Praha: Československý spisovatel, 1979.

ROSTEN, Leo Calvin. *Jidiš pro ještě větší radost*. Praha: Garamond, 2004. ISBN 80-86379-75-2.

STROHISOVÁ, Eva: KAREL POLÁČEK. In: FORST, Vladimír, OPELÍK, Jiří a MERHAUT, Luboš (ed.) *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985-, str. 993–997. ISBN 9788020015723.

ŠEDINOVÁ, Jiřina. *Literatura a jazyk Židů v českých zemích*. In: Uličný, O. (ed.). *Opera Academiae Paedagogicae Liberecensis. Series Bohemistica*. Liberec: Technická univerzita, 2005, s. 28–35.

TYDLITÁT, Jan. K datu Poláčkova konce. In: KOLÁR, Jaroslav, (ed.) *O Karlu Poláčkovi a o jiných: sborník příspěvků ze sympozia Karel Poláček a historie židovské kultury ve východních Čechách*. Boskovice: Albert, 1995, str. 5–11. ISBN 80-85834-34-0.

WEINREICH, Max. *History of the Yiddish Language*. United States of America: The University of Chicago Press, 1980. ISBN 0-226-88604-2.

Internetové zdroje

Avraham Danzig. *Jewish Virtual Library*. [online] 1998–2024.
URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/avraham-danzig> (poslední přístup 17. 3. 2024)

Basic Facts About Yiddish. [online]. *YIVO Institute for Jewish Research*. 2014, 26 stran, URL: https://yivo.org/cimages/basic_facts_about_yiddish_2014.pdf?c= (poslední přístup 23. 3. 2023)

Balaam. *Jewish Virtual Library*. [online] 1998–2024.
URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/balaam> (poslední přístup 24. 3. 2024)

BLAŽEK, Václav (2017): HEBRAISMY V ČESKÉM LEXIKU. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]

URL: https://www.czechency.org/slovník/HEBRAISMY_V_ČESKÉM_LEXIKU (poslední přístup 8. 2. 2023)

Comprehensive English-Yiddish Dictionary [online]. League for Yiddish, 2009–2022.
URL: <https://englishyiddishdictionary.com/index.html> (poslední přístup 1. 4. 2024)

Egon Hostovský. *Databáze knih* [online] Praha, 2008–2024.
URL: <https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/egon-hostovsky-563?orderBy=publishedYearAsc> (poslední přístup 15. 10. 2023)

Chanuka. *Federace židovských obcí v ČR*. [online]. 2010. URL: <https://www.fzo.cz/judaismus/svatky/chanuka/> (poslední přístup 10. 3. 2024)

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 2011. URL: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (poslední přístup 20. 4. 2023)

Hodnosti. *Army*. [online]. Praha, © 2024. URL: <https://acr.army.cz/vystroj/hodnosti-43037/> (polední přístup 20. 3. 2024)

Chasidé (2011) In: *Holocaust.cz* [online]. Praha: Institut Terežínské iniciativy, 2001–2024. URL: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/chaside/> (poslední přístup 16. 9. 2023)

HUBÁČEK, Jaroslav, KRČMOVÁ, Marie (2017): SOCIOLEKT. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

[online]

URL: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT> (poslední přístup 10. 3. 2023)

HUJER, Oldřich a kol. *Příruční slovník jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1935–1957. URL: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php> (poslední přístup 20. 4. 2023)

Internetová jazyková příručka [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2008–2024. URL: <https://prirucka.ujc.cas.cz> (poslední přístup 20. 4. 2023)

Karel Poláček (2014). In: *Holocaust.cz* [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy, 2001-2024. URL: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/114269-karel-polacek/> (poslední přístup 22. 7. 2023)

KRÁM, Josef. Čteme Bylo nás pět aneb Po stopách Karla Poláčka. *Rychnovský deník* [online]. 2014. URL: https://rychnovsky.denik.cz/zpravy_region/cteme-bylo-nas-pet-aneb-po-stopach-karla-polacka.html (poslední přístup 13. 3. 2024)

KARLÍK, Petr (2017): PŘECHODNÍK. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: <https://www.czechency.org/slovník/PŘECHODNÍK> (poslední přístup 13. 3. 2024)

KRAPPMANN, Marie (2017): JIDIŠISMY V ČESKÉM LEXIKU. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]

URL: [https://www.czechency.org/slovník/JIDIŠISMY V ČESKÉM LEXIKU](https://www.czechency.org/slovník/JIDIŠISMY_V_ČESKÉM_LEXIKU) (poslední přístup 3. 7. 2023)

KRAPPMANN, Marie. In: *Youtube* [online]. 18. 4. 2021. URL: https://www.youtube.com/watch?v=3zjj4iH7Fn8&t=903s&ab_channel=%C5%BDidovsk%C3%A1obecOlomouc%2FJewishCommunityOlomouc. Kanál uživatele Židovská obec Olomouc (poslední přístup 9. 5. 2023)

KRČMOVÁ, Marie (2017a): IDIOLEKT. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: <https://www.czechency.org/slovník/IDIOLEKT> (poslední přístup 8. 5. 2023)

KRČMOVÁ, Marie (2017b): OBECNÁ ČEŠTINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: [https://www.czechency.org/slovník/OBECNÁ ČEŠTINA](https://www.czechency.org/slovník/OBECNÁ_ČEŠTINA) (poslední přístup 10. 3. 2023)

LAZER, Chaim (2008): THE TOSAFOS. In: *The Jewish Magazine* [online]. 1997–2024 URL: <https://www.jewishmag.com/124mag/tosphos/tosphos.htm> (poslední přístup 1. 4. 2024)

MAYER, Daniel. Kdo jsou aškenázští Židé. *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 2013. URL: <https://temata.rozhlas.cz/kdo-jsou-askenazsti-zide-7994869> (poslední přístup 3. 7. 2023)

NEKVAPIL, Jiří, NEKULA, Marek (2017): ETNOLEKT. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: <https://www.czechency.org/slovník/ETNOLEKT> (poslední přístup 8. 2. 2023)

NEKULA, Marek (2017a): ADSTRÁT. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: <https://www.czechency.org/slovník/ADSTRÁT> (poslední přístup 8. 2. 2023)

NEKULA, Marek (2017b): SUBSTRÁT. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: <https://www.czechency.org/slovník/SUBSTRÁT> (poslední přístup 8. 2. 2023)

NEKULA, Marek (2017c): SUPERSTRÁT. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: <https://www.czechency.org/slovník/SUPERSTRÁT> (poslední přístup 8. 5. 2023)

NEKULA, Marek (2017d): ADAPTACE VÝPŮJČEK. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: [https://www.czechency.org/slovník/ADAPTACE VÝPŮJČEK](https://www.czechency.org/slovník/ADAPTACE_VYPŮJČEK) (poslední přístup 8. 5. 2023)

NEKULA, Marek (2017e): VÝPŮJČKA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: [https://www.czechency.org/slovník/VÝPŮJČKA](https://www.czechency.org/slovník/VYPŮJČKA) (poslední přístup 8. 5. 2023)

NEŠPOR, Zdeněk, R. (ed.) (2017) AUTOSTEREOTYP A HETEROSTEREOTYP. In: Zdeněk R. Nešpor (ed.), *Sociologická encyklopedie* [online] URL: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Autostereotyp_a_heterostereotyp (poslední přístup 13. 3. 2024)

NOSEK, Bedřich (2021a) ORTODOXNÍ JUDAISMUS In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/ortodoxn%C3%AD_judaismus_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/ortodoxn%C3%AD_judaismus_(JKI-J)) (poslední přístup 16. 3. 2024)

NOSEK, Bedřich (2021b) SEFARDOVÉ In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Sefardov%C3%A9_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Sefardov%C3%A9_(JKI-J)) (poslední přístup 16. 3. 2024)

NOSEK, Bedřich (2021c) AŠKENAZOVÉ In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/A%C5%A1kenazov%C3%A9_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/A%C5%A1kenazov%C3%A9_(JKI-J)) (poslední přístup 16. 3. 2024)

NOSEK, Bedřich (2021d) HEBREJŠTINA In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/hebrej%C5%A1tina_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/hebrej%C5%A1tina_(JKI-J)) (poslední přístup 23. 3. 2024)

NOSEK, Bedřich (2021e) MIŠNA In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Mi%C5%A1na_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Mi%C5%A1na_(JKI-J)) (poslední přístup 23. 3. 2024)

NOSEK, Bedřich (2021f) CADIK In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. URL: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/cadik_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/cadik_(JKI-J)) (poslední přístup 16. 3. 2024)

NOSEK, Bedřich (2021g) SIMCHAT TORA In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Simchat_tora_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Simchat_tora_(JKI-J)) (poslední přístup 16. 3. 2024)

NOSEK, Bedřich (2021h) MAGEN DAVID In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/magen_David_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/magen_David_(JKI-J)) (poslední přístup 24. 3. 2024)

NOSEK, Bedřich, PAPOUŠEK, Dalibor (2021) AHASVER In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Ahasver_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Ahasver_(JKI-J)) (poslední přístup 16. 3. 2024)

PANCÍŘ, Tomáš. Karel Poláček: Bylo nás pět, Okresní město. *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 2023. URL: <https://cesky.radio.cz/ceske-knihy-ktere-musite-znat-8508847/36> (poslední přístup 16. 9. 2023)

PAPOUŠEK, Dalibor (2021) MESIÁŠ In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. URL: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/mesiáš_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/mesiáš_(JKI-J)) (poslední přístup 16. 3. 2024)

PAPOUŠEK, Dalibor (2021) MOJŽÍŠ In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. URL: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Moj%C5%BE%C3%AD%C5%A1_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Moj%C5%BE%C3%AD%C5%A1_(JKI-J)) (poslední přístup 17. 3. 2024)

PASIKOWSKA-SCHNASS, Magdalena. *Die jiddische Sprache und Kultur und ihr Schicksal in Europa nach dem Holocaust* [online]. EPRS, Wissenschaftlicher Dienst des

Europäischen Parlements, 2022.

URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/698881/EPRS_BRI\(2022\)698881_DE.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/698881/EPRS_BRI(2022)698881_DE.pdf) (poslední přístup 23. 3. 2023)

PAVLÁT, Leo. Zamyšlení Leo Pavláta: Sion je symbolem s mnohatisíciletou tradicí. *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 2017. URL: <https://regiony.rozhlas.cz/zamysleni-leo-pavlat-sion-je-symbolem-s-mnohatisiciletou-tradici-7989628> (poslední přístup 14. 3. 2024)

PAVLÁT, Leo. Významy slova sionismus. *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 2008. URL: <https://regiony.rozhlas.cz/vyznamy-slova-sionismus-8008705> (poslední přístup 24. 3. 2024)

PAVLÁT, Leo. Slovo Izrael skrývá četné významy. *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 2016. URL: <https://temata.rozhlas.cz/leo-pavlat-slovo-izrael-skryva-cetne-vyznamy-7991928> (poslední přístup 16. 3. 2024)

PAVLINCOVÁ, Helena (2021) IZAJÁŠ In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. URL: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Izajáš_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Izajáš_(JKI-J)) (poslední přístup 16. 3. 2024)

Protokoly sionských mudrců (2011) In: *Holocaust.cz* [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy, 2001-2024. URL: <https://www.holocaust.cz/dejiny/antisemitismus-2/antisemitismus-po-druhe-svetove-valce/teze-moderniho-antisemitismu-v-soucasnosti/protokoly-sionskych-mudrcu/> (poslední přístup 10. 3. 2024)

SADEK, Vladimír (2021) CHASIDEJ AŠKENAZ In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. URL: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/chasidej_A%C5%A1kenaz_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/chasidej_A%C5%A1kenaz_(JKI-J)) (poslední přístup 24. 3. 2024)

SPUNAR, Pavel (2021a) ESTER In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. URL: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Ester_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Ester_(JKI-J)) (poslední přístup 17. 3. 2024)

SPUNAR, Pavel (2021b) JORDÁN In: Zdeněk R. Nešpor (ed.) *Religionistická encyklopedie* [online]. URL: [https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Jord%C3%A1n_\(JKI-J\)](https://rg-encyklopedie.soc.cas.cz/index.php/Jord%C3%A1n_(JKI-J)) (poslední přístup 17. 3. 2024)

SVADBOVÁ, Blanka (1994): EGON HOSTOVSKÝ. In: Pavel Janoušek, et al. *Slovník českých spisovatelů po roce 1945*. [online]

URL: <http://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=30> (poslední přístup 20. 10. 2023)

ŠTĚPÁNKOVÁ, Tereza (2018a) SYNAGOGA In: *Holocaust.cz* [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy, 2001-2024 URL: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/synagoga/> (poslední přístup 11. 3. 2024)

ŠTĚPÁNKOVÁ, Tereza (2018b) MINJAN In: *Holocaust.cz* [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy, 2001-2024 URL: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/minjan/> (poslední přístup 11. 3. 2024)

ŠTĚPÁNKOVÁ, Tereza (2016): IVRIT. In: *Holocaust.cz* [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy, 2001-2024. URL: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/ivrit/> (poslední přístup 24. 3. 2024)

ŠTĚPÁNKOVÁ, Tereza (2011): AŠKENAZIM. In: *Holocaust.cz* [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy, 2001-2024. URL: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/askenazim/> (poslední přístup 24. 3. 2024)

ŠUSTOVÁ, Jana (2018): POSLEDNÍ POBYT SPISOVATELE KARLA POLÁČKA PŘED TRANSPORTEM DO TEREZÍNA PŘIPOMÍNÁ NOVÁ PAMĚTNÍ DESKA. *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 2008. URL: <https://temata.rozhlas.cz/posledni-pobyt-spisovatele-karla-polacka-pred-transportem-do-terezina-pripomina-7989067> (poslední přístup 1. 4. 2024)

VAŇKOVÁ, Irena (2017): STEREOTYP. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online] URL: <https://www.czechency.org/slovník/STEREOTYP> (poslední přístup 6. 2. 2024)

WEISER, Alex (2017). Holy Language, Loshn-koydesh In: *YIVO Institute for Jewish Research* [online]. URL: <https://www.yivo.org/Holy-Language> (poslední přístup 13. 3. 2024)

ZAJÍČKOVÁ, Radka (1994): FRANTIŠEK LANGER. In: Pavel Janoušek, et al. *Slovník českých spisovatelů po roce 1945*. [online]

URL: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=463> (poslední přístup 12. 7. 2023)

Přílohy

Příloha č. 1 – Tabulka s počtem mluvčích jidiš před rokem 1939 a situace k nejnovějšímu datu.

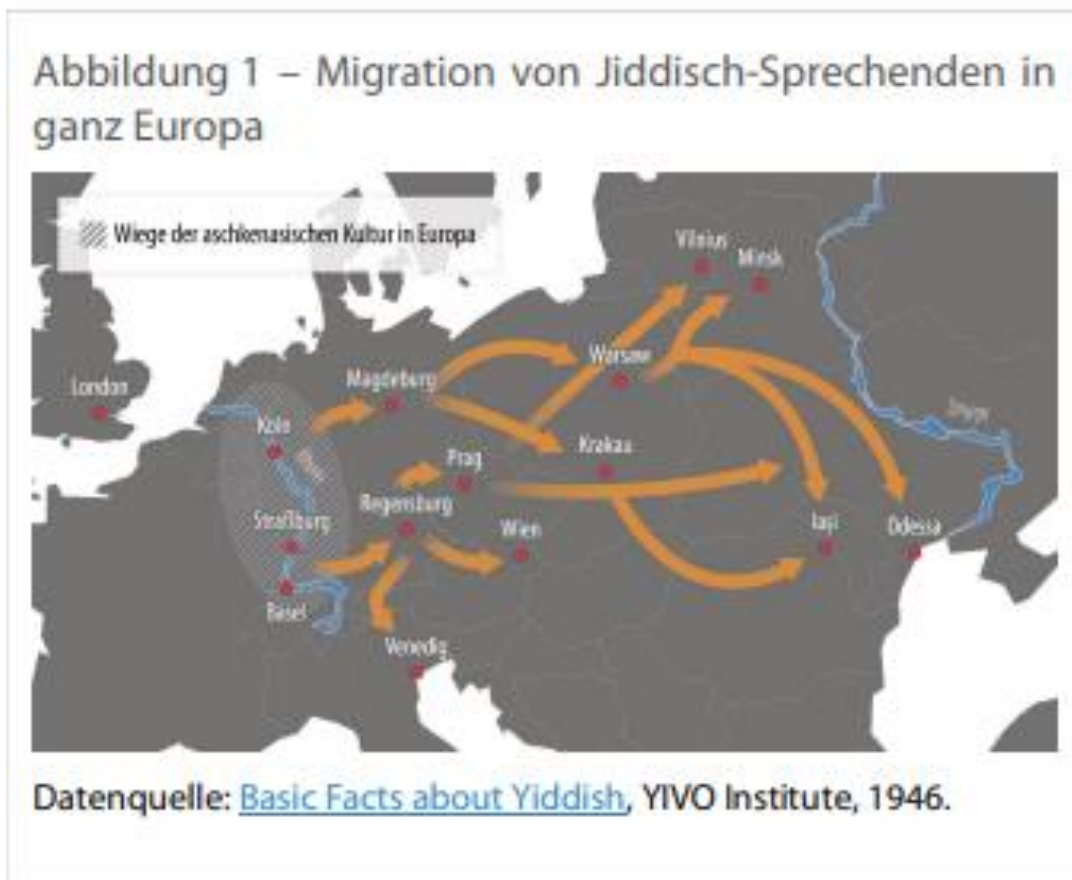
Tabelle 1 – Jiddisch-Sprechende weltweit

Weltregion	Vor 1939 (YIVO-Daten)	Neuste Daten (UNESCO-Atlas)
Ost- und Mitteleuropa	6 767 000	23 874 (Moldau – 1989, Belarus – 1999, Ukraine – 2001, Russland – 2010)
Nordamerika	2 987 000	178 000 USA + 17 255 Kanada 2006
Westeuropa	317 000	
Palästina/Israel	285 000	215 000 im Jahr 1986
Süd- und Zentralamerika	255 000	
Afrika	56 000	
Asien (ohne Palästina)	14 000	
Australien	9 000	
Total	10 690 000	3 000 000

Datenquellen: [YIVO](#) und [UNESCO-Atlas](#).

(Pasikowska-Schnass 2022)

Příloha č. 2 – Mapa migrace mluvčích jidiš v celé Evropě k datu 1946.

(Pasikowska-Schnass 2022)

Rejstřík nalezených výrazů židovského etnolektu či výrazů spjatých s židovstvím

ÁNŠTAND/ANŠTAND.....	41	MENORA	79
ASPIRACE.....	60, 65, 94	MESIÁŠ.....	97
AVROHOM DANZIG	96	MEZUZA.....	84
BAR MICVE.....	75	MOJŽÍŠ	67
BARCHES	87	ORTODOXNÍ ŽID	100
BEJLÍK.....	51	PALESTINA.....	100
BÓCHER.....	94	PEJZ/PEJZY	46, 56, 77
CADIK	82	POGROM	70, 99
DALES	93	PROTOKOL SIONISTICKÝCH	
GAUNER	61	MUDRCŮ.....	53
GHETTO.....	102	PURIM.....	80
GÓLES	81	RABÍN	55, 67, 98
HAFTÓRA	76	SANHEDRIN	52, 56, 63
HEBREJŠTINA	101	SIMCHAT TÓRA.....	61
CHALUK	88	SION	59, 64, 95
CHAMR	92	SYNAGOGA	68, 73, 101
CHANUKA.....	69, 79	ŠÁBES	83
CHASID	89	ŠEMÁ ISROEL	93
IZAIÁŠ.....	98	ŠMOK.....	50, 56, 68
IZRAEL.....	98	ŠNORER.....	72, 92
JEŠIVA.....	79	ŠULCHAN ARUCH.....	57, 88
KAFTAN.....	50, 58, 61, 64, 78	TALES	82
KOIFR.....	91	TALIS	63
LECHÁJIM	91	TALMUD	48, 90
MACES/Y	56	TEFILIM.....	87
MAUŠLOVÁNÍ.....	60	TOSAFOT	81
MELAMED.....	92	VAJKÁNÍ.....	57, 59, 65